

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

AHMEDİNEJAD DÖNEMİ TÜRKİYE-İRAN
İLİŞKİLERİNİN GÜVENLİK BOYUTU
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Serhat Cüneyt GÜNDOĞDU

Temmuz-2015

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

AHMEDİNEJAD DÖNEMİ TÜRKİYE-İRAN
İLİŞKİLERİNİN GÜVENLİK BOYUTU
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Serhat Cüneyt GÜNDOĞDU

Tez Danışmanı:
Yrd. Doç. Dr. Fatih BAYRAM

Temmuz-2015

ONAY

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Yüksek Lisans öğrencisi olan Serhat Cüneyt Gündoğdu’nun hazırladığı ve jüri önünde savunduğu “Ahmedinejad Dönemi Türkiye-İran İlişkilerinin Güvenlik Boyutu” başlıklı tez başarılı kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Yrd. Doç. Dr. Fatih BAYRAM

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Prof. Dr. Muhammet Lutfullah KARAMAN

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Abdüllatif ÇEVİKER

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi : 26 Mayıs 2015

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;

2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;

3- Alıntılanan başkalarına ait tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;

4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini kaynak göstererek atıfta bulunduğum gibi, yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

Serhat Cüneyt GÜNDOĞDU

İÇİNDEKİLER

ONAY	i
KISALTMALAR DİZİNİ.....	ix
ÖZET.....	xi
ABSTRACT.....	xiii
GİRİŞ	1
1. TARİHSEL SÜREÇTE TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİNE GENEL BAKIŞ	7
1.1. İran Hakkında Genel Bilgiler	7
1.1.1. Jeostratejik konum	7
1.1.2. Demografi, din ve ekonomik yapı	7
1.2. İran Tarihi	9
1.2.1. İslamiyet öncesi dönem	9
1.2.2. Emeviler ve Abbasiler dönemi	9
1.2.3. Selçuklular dönemi	10
1.2.4. Safevi ve Kaçar Hanedanları dönemi	10
1.2.5. Meşrutiyet ve Pehlevi Hanedanı Dönemleri	11
1.2.6. 1979 İran Devrimi ve Humeyni Dönemi	14
1.2.7. Rafsancani ve Hatemi dönemleri	15
1.3. Türkiye-İran Siyasi İlişkileri	17
1.3.1. Safeviler döneminde ilişkiler	18
1.3.2. Şah Rıza Pehlevi döneminde ilişkiler	18
1.3.3. Soğuk Savaş döneminde ilişkiler	19
1.3.4. 1979 İran Devrimi sonrasında ilişkiler	20
1.3.5. Rafsancani döneminde ilişkiler	21
1.3.5.1. Soğuk Savaş'ın sonu ile değişen rekabet ilişkisi.....	21
1.3.5.2. Körfez Savaşı sonrası konjonktür	21
1.3.5.3. Siyasi suikastler ve 28 Şubat süreci	22
1.3.6. Hatemi döneminde ilişkiler.....	23
1.4. İran Devlet Yapılanmasında Öne Çıkan Kurumlar	25

1.4.1. Dini liderlik.....	26
1.4.2. Şura Meclisi ve Anayasayı Koruyucular Konseyi	27
1.4.3. Düzenin Yararını Teşhis Heyeti ve Uzmanlar Meclisi	27
1.4.4. Cumhurbaşkanlığı	28
1.4.5. Ulusal Güvenlik Konseyi ve Devrim Muhafızları	28
1.5. Ahmedinejad Kimdir?	28
1.5.1. Biyografi	28
1.5.2. 2005 yılı cumhurbaşkanlığı seçimleri ve iktidara gelişi	29
1.5.3. Ahmedinejad'ın yönetim anlayışı ve dış politikası.....	29
1.5.4. Ahmedinejad'ın ekonomi politikası.....	31
1.5.5. Usülgera (İlkeçiler) akımı	32
1.5.6. 2009 yılı cumhurbaşkanlığı seçimleri	32
2. TERÖR ÖRGÜTLERİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİNİN GÜVENLİK BOYUTU.....	35
2.1. ABD'nin Irak'ı İşgali Sonrası Dönem.....	36
2.1.1. İran ve Kürt sorunu	36
2.1.2. 2003-2008 dönemi İran-PJAK terör örgütü ilişkileri.....	37
2.1.3. 2008-2011 dönemi İran-PKK-PJAK ilişkileri	39
2.1.4. 2011 yılı sonrası değişen konjonktür ve İran-PJAK ateşkesi	40
2.2. Arap Baharı Sonrası Türkiye-İran İlişkilerinin Güvenlik Boyutu.....	43
2.2.1. İran'ın Arap Baharı karşısındaki politikası.....	43
2.2.2. İran'ın Suriye politikası ve Türkiye'nin güvenliğine etkileri	45
2.2.3. PYD terör Örgütü ve İran'ın Türkiye politikasındaki konumu	46
2.2.4. Suriye bağlamında İran-El Kaide terör örgütü ilişkisi.....	49
2.2.5. 2011 sonrası İran-Suriye ilişkileri ve terör saldırıları	50
3. AHMEDİNEJAD DÖNEMİNDE İRAN'IN NÜKLEER FAALİYETLERİ VE FÜZE KALKANI SİSTEMİ	53
3.1. İran'ın Nükleer Faaliyetlerinin Kronolojisi	53
3.1.1. Devrim öncesi İran'ın nükleer faaliyetleri	53
3.1.2. Humeyni döneminde nükleer politika.....	55
3.1.3. Hatemi döneminde nükleer politika.....	57
3.2. İran ve Nükleer Kriz	57
3.2.1. Nükleer gerilimin nedenleri	57

3.2.2. Ahmedinejad döneminde İran'ın nükleer politikası	58
3.2.3. Obama döneminde İran'ın nükleer politikası	59
3.2.4. Cenevre müzakereleri ve Viyana Görüşmeleri	60
3.2.5. Tahran Bildirisi ve BMGK kararı	62
3.2.6. Nükleer gerilimin İran siyasetindeki yansımaları	64
3.2.7. İran'ın nükleer kabileyetinin Türkiye'nin güvenliğine etkileri	65
3.3. Füze Kalkanı Sistemi.....	67
3.3.1. Füze kalkanı sisteminin önemi ve sisteme yönelik eleştiriler	68
3.3.2. İran'la ilişkiler bağlamında füze kalkanı sistemi	69
3.3.3. İran'ın füze kalkanı savunma sistemine tepkileri	71
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	73
KAYNAKÇA.....	79
ÖZGEÇMİŞ	99

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ASALA	: Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CENTO	: Central Treaty Organization
D-8	: Developing Eight Countries
DHKP-C	: Devrimci Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
IAEA	: International Atomic Energy Agency
IMF	: International Monetary Fund
İŞİD	: Irak-Şam İslam Devleti
KDP	: Kürdistan Demokrat Partisi
KYB	: Kürdistan Yurtseverler Birliği
OPEC	: Organization of Petroleum Exporting Countries
ÖSO	: Özgür Suriye Ordusu
PKK	: Partiya Karkerên Kürdistan
PYD	: Partiya Yekîtiya Demokrat
SAVAK	: Sazeman-e Ettelaat va Amniyat-e Keshvar
SMDK	: Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SUK	: Suriye Ulusal Konseyi
TUDEH	: Hezb-e Tudeh-ye Iran
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
t.y.	: Tarih yok

ÖZET

İran Ortadoğu’da stratejik bir konumda bulunan, sahip olduğu zengin enerji kaynakları ile öne çıkan bir ülkedir. Birinci Dünya Savaşından sonra Şah Rıza Pehlevi döneminde modernleşme yönünde adımlar atan İran, Şah Muhammed Rıza yönetimi altında “çift sütun doktrini” çerçevesinde askeri kabiliyetini ve ekonomik gücünü artırmıştır. 1963 yılında başlatılan ve “Ak Devrim” olarak adlandırılan ekonomik reform süreci ve takip eden politik kargaşa ortamı 1979 yılında gerçekleşen “İran Devrimi”nin yolunu açmıştır. Devrim sonrası Humeyni döneminde Batı ve Sovyetler Birliği’yle ilişkiler gerilimli bir sürece girmiş, ılımlı muhafazakar olarak nitelenen Haşimi Rafsancani ve reformist Muhammed Hatemi’nin cumhurbaşkanlıkları döneminde ise daha rasyonel ve ılımlı politikalar takip edilmiştir. 2005 yılında cumhurbaşkanı seçilen Mahmud Ahmedinejad, İran’ın duruşunu özellikle dış politika konularında değiştirmiştir. Sekiz yıllık yönetimi altında İran Batı’ya karşı daha radikal politikalar takip etmiştir.

Çalışmanın amacı Ahmedinejad’ın iktidarı döneminde ikili ilişkilerin siyasi ve güvenlik boyutunu çeşitli bakış açılarıyla ortaya koymak ve analiz edilen konuların yardımıyla bir senteze ulaşmaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İran, Ahmedinejad, Humeyni, İran Devrimi, terör, nükleer silahlar.

ABSTRACT

Iran is a country located in a strategic position in the Middle East stands out with the rich energy sources. Iran, has taken steps towards modernization in Shah Reza Pahlavi era, after World War I; under Shah Mohammad Reza administration, increased its military capabilities and economic power in the frame of the “twin pillars doctrine.” Initiated economic reform process named “White Revolution” in 1963 and the subsequent political turmoils have paved the way for the “Iranian Revolution” in 1979. The relations with the West and the Soviet Union in the post-revolution-Khomeini period have gone through tensioned process, whereas during Hashemi Rafsanjani who is described as moderate conservative and reformist Mohammad Khatami periods more rational and moderate policies were followed. Mahmoud Ahmadinejad who was elected as president in 2005, shifted Iran’s stance especially in terms of foreign policy issues. Under his eight years of rule, Iran has followed more radical foreign policy towards the West.

The aim of the study is to reveal the political and security dimensions of Turkey-Iran relations during the presidential term of Ahmedinejad through various perspectives and reach a synthesis with the help of the analyzed cases.

Key Words: Turkey, Iran, Ahmadinejad, Khomeini, Iranian Revolution terror, nuclear weapons.

GİRİŞ

İran, Ortadoğu olarak adlandırılan bölgede, güneyi itibariyle Basra Körfezi'ne, kuzey topraklarıyla Hazar Denizi'ne kıyısı olan bir coğrafi konumda bulunmaktadır. Bu jeostratejik pozisyon İran'ın petrol ve doğalgaz kaynakları ve bu kaynakların uluslararası piyasalara nakli konusunda bir güzergah olarak öne çıkmasını beraberinde getirmiştir. İslamiyet öncesi uzun bir tarihsel geçmişe sahip olan İran, daha sonraki dönemlerde Türk ve Arap başta olmak üzere çeşitli milletlerin egemenliği altında yaşamış ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra görece bağımsız bir ülke olarak varlığını sürdürmüş bir ülkedir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere'nin ve Rusya'nın işgaline uğrayan İran, Soğuk Savaş döneminin ilk yıllarında Batılı güçler arasında denge politikasını takip etmiştir. Petrol üzerindeki İngiliz şirketlerinin egemenliğine son verip ülkesinin kaynaklarını millileştirmek isteyen Muhammed Musaddık yönetiminin devrilmesiyle İran, bölgeye savaş sonrası yıkım yaşayan Avrupa'nın yerine yerleşen ABD'nin (Amerika Birleşik Devletleri) nüfuz alanına girmiştir. ABD ile ilişkilere özel önem veren Şah yönetimi özellikle Irak ve Körfez ülkeleri karşısında petrolden elde ettiği gelirler yoluyla silahlanma politikası takip ederek bölgede güç kazanma yolunu seçmiştir. Şah Muhamed Rıza'nın özellikle ABD'nin teşvik ve baskılarıyla uyguladığı bağımlı siyaset ve ekonomik politikalar toplumda hoşnutsuzluk yaratmış ve bu rahatsızlıklar ilk işaretini Şah'ın geleneksel ekonomik yapıyı ve feodal sınıfların gücünü kırmak için başlattığı ve "Ak Devrim" olarak isimlendiren reform planına karşı protesto hareketleriyle göstermiştir. Geriye doğru bir okumayla 1963 yılında meydana gelen protestolara katılan ve önderlik eden sınıfların ve şahsiyetlerin kimliğini incelediğimizde yaklaşık on beş yıl sonra gerçekleştirilecek İran Devrimi'nin provasının yapılmış olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Toprak reformu ve başarısız sanayileşme politikaları gelir dağılımındaki bozulmayı daha da artırmış ve adım adım Devrim'e giden yolun taşlarını döşemiştir. Humeyni'nin öncülüğündeki mollalar sınıfı, Musaddık politikalarının savuncusu

seküler tandanslı milliyetçi çevreler ve TUDEH'in (Hezb-e Tudeh-ye Iran-İran Kitle Partisi) ön saflarda olduğu sol hareket ittifakı Şah'ın devrilmesinin yolunu açmıştır.

Irak ile süren sekiz yıllık savaş ve Humeyni'nin ölümünün ardından İran, politikalarında söylem düzeyinde değişikliğe giderek; gerek Türkiye, gerekse dünya kamuoyuna ılımlı mesajlar göndermiştir. Bu politika ya da söylem değişikliğinin arka planında, rejimin içeride gücünü büyük ölçüde tahkim etmesinin yanında, İran'da farklı eğilimleri temsil eden liderlerin ve grupların güç kazanması rol oynamıştır. Bununla birlikte özellikle 90'lı yılların ikinci yarısı İran'ın geleneksel radikal söylemlerini tırmandırdığı, PKK (Partiya Karkerên Kurdistan) ve İslami söylemler kullanan Hizbullah gibi terör örgütlerini çoğu zaman açıktan desteklediği dönemler olarak kayda geçmiştir.

11 Eylül 2001 tarihinde İkiz Kulelere yapılan terör saldırıları sonrası konjonktürde dönemin ABD Başkanı George Bush 2002 yılında yaptığı bir konuşmada İran'ı şeytan eksenini oluşturan ülkelerden biri olarak saymıştır. Bu söylem ve takip eden Neo-Conservative (Yeni Muhafazakar) politikalar paradoksal bir şekilde İran'daki reformist ve ılımlı olarak nitelendirilen cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi'nin elini zayıflatıp radikalleri güçlendirerek Mahmud Ahmedinejad'ın 2005 yılında cumhurbaşkanı olmasını kolaylaştırmıştır.

Çalışmamızın odak noktası olan İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad'ın sekiz yıllık görev süresi İran'ın özellikle bölgesel politikalarını anlamada çok önemli doneler sunan bir dönemdir. Çalışmamızda bu dönemi incelemeyi tercih etmemizin nedeni Ahmedinejad dönemi İran politikalarının Rafsancani ve Hatemi dönemlerine kıyasla çok daha düz bir çizgide ilerlemesi ve İran'ın Devrimle birlikte yaymak istediği ideoloji için en uygun bölgesel konjonktürün Afganistan ve Irak işgalleriyle bu dönemde ortaya çıkmasıdır. ABD'nin, 2003 tarihinde Saddam Hüseyin'i iktidardan indirerek Irak'ı İran'ın nüfuz alanına terk etmesiyle Ahmedinejad yönetimi ortaya çıkan bu konjonktürü, sahip olduğu ideolojik vizyon doğrultusunda değerlendirmiştir. Cumhurbaşkanlığının ilk döneminde sistem içi dengeleri kollayan Ahmedinejad ve çevresindeki yeni muhafazakar kadro, ikinci dönemin başlarından itibaren dini liderle çatışma pahasına kendi ajandalarını uygulamaya çalışmıştır. 2009 yılındaki cumhurbaşkanlığı

seçimlerinde oylarının alındığını düşünen İran halkı Devrim'in ilk dönem kadrosu olan günümüzün reformist isimlerinin öncülük ettiğı Yeşil Hareket (Green Movement) grubu altında Ahmedinejad'ın ve dini liderin politikalarına karşı duruşlarını sokak gösterileriyle ortaya koymuştur. Bu eylemler sert bir şekilde rejim güçleri ve paramiliter kuvvetler tarafından bastırılmıştır.

Ahmedinejad döneminde Türkiye-İran ilişkileri ise Türkiye'nin İran'ı özellikle nükleer silahlar konusunda uzlaşmaya teşvik ederek BMGK'da (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi) destekleme politikalarına rağmen olumlu bir ivme kazanmamıştır. Bu hasmane tutum kendisini İran'ın Kürt meselesinin çözüm sürecine müdahalelerinde, Kuzey Irak Bölgesel Yönetimiyle kurulan ilişkileri sekteye uğratma çabalarında ve PKK'ya verdiği destekte de kendisini göstermiştir. Bu politikalara ek olarak 2011 yılında Kuzey Afrika'da başlayan ve Arap Baharı olarak isimlendirilen süreçte İran'ın Tunus, Mısır ve Libya'daki hareketleri İslami uyanış olarak nitelendirip İran Devrimi'nin yansımaları olarak değerlendirirken, isyan dalgası Suriye'ye ulaştığında tutarsız politikalarla kendisini Beşşar Esad rejiminin destekçisi olarak konumlandırması ilişkilerde çok boyutlu yeni bir sorun alanı olarak ortaya çıkmıştır.

Yukarıda ifade edilen tarihsel süreçler bağlamında inceleyeceğimiz Ahmedinejad dönemi ikili ilişkilerin güvenlik eksenli analizi başlıklı çalışmamız genel olarak üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İran coğrafyası ve demografisi hakkında genel bilgiler verildikten sonra Pers ve Sasani imparatorlukları döneminden 1979 Devrimi'ne kadar ilerleyen süreç ve sonrasında ilişkilerin aldığı yeni boyut, geçmişten günümüze Türkiye-İran ilişkilerinin genel çerçevesi içerisinde İran dış politika geleneğı ve anlayışına yön veren temel dinamikler bağlamında incelenecektir. Bütün bu verilerin Ahmedinejad'ın mensup olduğu iddia edilen ve İran kurulu duzeniyile çatışmasının da temelini oluşturan Usülgera (İlkeçiler) akımı bağlamında incelenmesi de çalışmamızın bu bölümünde, Ahmedinejad'ın biyografisi ve ideolojisi başlığı altında mercek altına alınacaktır.

İkinci bölümde ise Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanlığı makamında bulunduğu 2005-2013 yılları arasında Türkiye-İran ilişkileri, Kürt sorunun çözüm süreci, İran'ın PKK kartını kullanma politikası Türkiye'nin güvenliğı bağlamında

incelenecektir. İkili ilişkilerde yakın dönemde ortaya çıkan diğer önemli sorun alanı olan Arap Baharı olarak isimlendirilen halk hareketlerine İran'ın yaklaşımı, Suriye Konusu özelinde İran'ın Devrim sonrası Suriye ile tarihsel ittifak ilişkisi, Kürt sorunu, PKK-PYD-El Kaide terör örgütleri bağlamında açıklanacaktır.

Üçüncü ve son bölümde ise nükleer enerji/silahlar konusu, teknik detaylarından daha çok İran'ın nükleer güç olma çabasının İran iç politikasına bakan tarihsel boyutu, oluşan gerilimin özellikle Ortadoğu'da bir dış politika enstrümanı kullanılması ve ikili güvenlik dengesine etkileri çerçevesinde incelenecektir.

İran, özellikle 1979 Devrimi sonrasında dünya ölçeğinde ve Ortadoğu özelinde meydana gelen medeniyetler (ya da daha dar bir tanımla dinler ve mezhepler) arası çatışmaların merkezinde rol oynamaya başlamıştır. Bu dönemde İran, İslam dinini ve onun temsil ettiği değerleri siyasal İslam ideolojisi ve rejim ihracı kanalıyla iç siyasetinde ve dış politikasında Fars nüfuz alanını genişletme amacıyla kontrollü gerilim politikaları vasıtasıyla kullanmıştır. Bu bağlamda Henry Kissinger'in 70'lerde ifade ettiği "Ortadoğu'da Mısır olmadan savaş, Suriye olmadan barış olmaz" cümlesi Soğuk Savaş yıllarında Mısır'ın askeri potansiyeline ve Suriye'nin hassas dinsel, ırksal ve mezhepsel dengeler üzerine oturan Ortadoğu'da sahip olduğu siyasi gücüne işaret etmekte iken, 79 Devrimi sonrasında bu sözü "Ortadoğu'da İran olmadan savaş ve barış olmaz" şeklinde ifade etmek mümkündür. İran, özellikle Suriye ve Lübnan üzerindeki nüfuzu ve Filistin sorununda takip ettiği retorikle, İslam Dünyasındaki imajını ve lider olma iddiasını kuvvetlendirmeye çalışmaktadır. Bununla birlikte İran'ın ve nüfuzu altındaki bölge devletlerinin ve örgütlerinin Filistin konusunda takip ettikleri söylem ve politikalar İsrail'in işgal politikalarına meşruiyet gerekçesi vermekten öte bir netice doğurmamıştır.

Türkiye-İran ilişkileri uzun bir tarihsel geçmişe sahip olmasına, Fars toplulukları uzun yıllar Türk idaresi altında yaşamış olmasına rağmen İran olması gerektiği ölçülerde incelenmemiş ve İran siyasetine yön veren dinamiklerin ve ideolojilerin tarihsel süreç bağlamında analizini ortaya koyan akademik çalışmalar ne yazık ki yeterli sayıda olmamıştır. İran'da Türkiye yönelik ilgi için ise aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Bu durumun ortaya çıkmasında Türk uzmanların bölgeye yeterince ilgi göstermemesinin yanı sıra İran'ın anti demokratik kapalı

sisteminde çalışmanın ve İran devlet kurumlarından şeffaf ve doğru verilere ulaşmanın imkansızlığı da etkili olmuştur. Bütün bu nedenlerle nitelikli sınırlı sayıdaki uzmanın çalışmalarını hariç tutarsak İran hakkında yapılan çalışmalar bir kronolojik derleme çalışmasından öteye gidememiştir. Bir akademik çalışma için olayların meydana geliş sırası, incelenen konuya ait olaylar zincirinin halkalarını okuyucunun zihninde canlandırmak için gerekli olmakla birlikte, bir akademik çalışmadan beklenen, bu verileri kullanarak olaylar arasında sebep-sonuç ilişkilerini kurarak bir senteze ulaşmaktır. Bu tez objektif verileri kullanarak uluslararası ilişkiler disiplinin temel teorileri temelinde değerlendirilmeli ve bilimsel bir görüşe ulaşılmalıdır. Elbette sosyal bilimlerin doğa bilimlerinden farkı deney ve gözlemlerle test edilememesidir. Bu nedenle uluslararası ilişkiler alanında çalışan araştırmacıların ve akademisyenlerin her zaman için ulaştıkları tezde yanılma riskleri bulunmaktadır. Ancak bu durum bilim insanlarını sorgulamaktan ve yeni bakış açıları geliştirmekten alıkoymamalıdır. Aksi takdirde kronolojiden ibaret çalışmalar gazete haberlerinin biraraya getirildiği bir basın bülteninden daha ileri bir anlam ifade etmeyecektir. İfade edilen bu mahzurlardan kaçınmak amacıyla çalışmada ikincil kaynaklardan çalışmanın dönem ve konu sınırlaması çerçevesinde olgular ve olaylar arasındaki sebep-sonuç ilişkisini daha net olarak analiz edebilmek ve buradan hareketle daha büyük bir resmi ortaya koymak amacıyla yararlanılmıştır. İncelenen olguların analizinden iki ülke arasındaki ilişkilerin güvenlik boyutunun tarihsel sürece uzanan çizgide dönemsel inişler/çıkışlar olmakla birlikte konvansiyonel ve asimetric güvenlik tehditleri bağlamında ortaya çıkan uzlaşmazlıklar temelinde şekillendiğini ifade etmek mümkündür. Bununla birlikte ilişkilerin bölgesel konjonktürden de etkilenen dinamik doğası her dönem için yeni ve farklı bir güvenlik ilişkisini/dengesini gündeme getirme potansiyelini barındırmaktadır.

1. TARİHSEL SÜREÇTE TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİNE GENEL BAKIŞ

1.1. İran Hakkında Genel Bilgiler

1.1.1. Jeostratejik konum

İran, Ortadoğu ve Orta Asya coğrafyalarının arasında geniş bir yüzölçümüne sahip, Basra Körfezi¹ ve Hazar Denizi'ne kıyıdaş bir ülkedir.²

Genel bir tanımdan sonra Türkiye ile İran'ı sahip oldukları coğrafyanın beraberinde getirdiği dış politik tavır alışlar yönünden karşılaştırsak,

“.... Avrasya anakıtası için geliştirilen jeopolitik kavramlar kullanılarak bir tanımlama yapılırsa Rimland (kenar kuşak)'ın merkezi hattını oluşturan bu iki ülke Heartland (mihver alan)'a egemen olan gücün (Rusya) baskısını sürekli olarak hissetmişlerdir ki bu özellik iki ülkenin modern dönemdeki siyasi ve stratejik tercihlerini etkilemiştir.”³

1.1.2. Demografi, din ve ekonomik yapı

İran'ın demografik yapısı göç hareketlerinin ve imparatorlukların yayılma akıslarının kesişim noktasında bulunmasından etkilenmiştir.⁴ İfade edilen bu koşulların neticesi olarak farklı milletlerin bir arada yaşadığı bir coğrafya haline gelen İran nüfusunun yaklaşık yüzde 60'ı Fars kökenlilerden oluşmaktadır. Farslardan sonra en kalabalık etnik grubu yüzde 15 oranıyla Azeriler ve yüzde 10 oranıyla Kürtler meydana getirmektedir. Nüfusun yüzde 90'ı Şii mezhebine mensuptur.

¹İran, kritik dönemlerde ABD'yi, Basra Körfezi'nin Hint Okyanusu'na açılan kapısı olan ve dünya petrol trafiğinin yüzde 40'ının geçtiği Hürmüz Boğazı'nı kapatmakla tehdit etmektedir. Bu gerginlik politikasının petrol fiyatlarını yükseltmesi neticesinde enerjiye muhtaç Avrupa ekonomilerinin enerji maliyetleri artmakta bu da İran'ın anti-ABD söylemine paradoksal biçimde ABD'nin Avrupa üzerindeki ekonomik gücünü artırmaktadır

²Shireen T.Hunter, *Iran's Foreign Policy in the Post-Soviet Era: Resisting the New International Order*, California: Greenwood Publishing Group, 2010, s.19

³Ahmed Davudoğlu, *Stratejik Derinlik*, 24. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2008, s.427

⁴Hunter, *Iran's Foreign Policy in the Post-Soviet Era: Resisting the New International Order*, s.17

Safeviler, Şii inancını İran'ın resmi mezhebi olarak kabul ederek yönetici sınıf ile halk arasındaki ilişkileri güçlendirmek için kullanmışlardır.⁵ Bu politikanın devamı olarak Safeviler gibi Türk kökenli olan Kaçar Hanedanı da mezhep faktörünü kullanarak Fars ırkından olmamanın oluşturabileceği olumsuz etkinin bir yönetici sınıf için oluşturabileceği tehditleri aşmaya çalışmıştır.⁶

“.... Kaçarlar aynı zamanda Safeviler gibi kendilerini gerek eski İran hanedanlıklarıyla, gerekse Şii imamlarıyla ilişkili gösteren soyağaçları uydurmayı sürdürmekteydiler. Bir başka önemli uygulama da İmam Hüseyin'in, son Sasani şahının kızı Şahbanu'yla evlendiği efsanesini yaymaya devam etmeleriydi. Böylelikle Dördüncü İmam'la varislerinin tamamı yalnızca Peygamber'in soyundan gibi gösterilmekle kalmıyor, aynı zamanda Sasani şahının torunları da oluyorlardı.”⁷

Safeviler'in Yavuz Sultan Selim'in idaresi döneminde Anadolu'daki göçebe Türkmenler üzerinde Şiilik propagandasını yoğunlaştırmaları, siyasi hedeflerin Şii mezhebi örtüsü altında gerçekleştirilmek istendiğini ortaya koymaktadır. Safevi Devleti'nin kökeni olan Erdebil tarikatının önceleri Sünni bir tarikat iken, siyasi nedenlerle Şiiliğe geçmesi siyasi hedeflerin inanç örtüsü altında gerçekleştirilme amacının önemli bir örneği olarak öne çıkmaktadır.

Şiiliğin İran'da idareciler ve halk arasındaki ilişkiyi sağlama fonksiyonunun kullanılmasından Şah Rıza Pehlevi döneminde vazgeçilmesinin nedenleri arasında Şah Rıza'nın takip ettiği seküler politikalar olduğu kadar, yüzyıllar sonra İran'ı yönetecek Fars kökenli bir idareci olarak mezhep bağına Safevi ve Kaçar gibi Fars kökenli olmayan hanedanlıklar kadar ihtiyaç duymaması gösterilmektedir.⁸

İran genç ve eğitimli bir nüfus yapısına sahiptir. İşsizlik oranının özellikle bu yaş grubu arasında çok yüksek seviyelerde olması siyasal hakların eksikliği ve bireysel özgürlüklerin de kısıtlanmasıyla beraber okunduğunda rejim için büyük risk unsurları taşımaktadır. Üretime ve katma değer yaratmaya dayanmayan İran ekonomisi petrol ve doğalgaz gelirlerine bağımlı ve bu gelirin sistemin hakim unsurları tarafından şeffaf olarak kullanılmadığı bir “yeraltı ekonomisi” görünümü kazanmıştır.

⁵Ervand Abrahamian, *Modern İran Tarihi*, Dilek Şendil (çev.), 2. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s.6,7

⁶Abrahamian, s.21,22

⁷Abrahamian, s.21,22

⁸Abrahamian, s. 6,7

1.2. İran Tarihi

Bu bölümde İran tarihinin günümüze uzanan süreçte öne çıkan dönemlerine ve gelişmelerine yer verilecektir. Bu amaçla Devrim sonrası yakın dönem İran tarihi, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde yönetici elit içerisindeki güç rekabeti ve iç içe geçmiş, hızla değişen ittifak ilişkileri konumuz sınırları çerçevesinde incelenmeye çalışılacaktır. Dönemler arası bağlantıyı kurmak amacıyla kronolojik bir anlatım takip edilmekle birlikte esas olarak tarihsel süreç boyunca İran'ın izlediği temel politikaların bugüne kıyasla nereye oturduğu açıklanmaya çalışılacaktır.

1.2.1. İslamiyet öncesi dönem

Ahameniş İmparatorluğu'nun M.Ö. 550 yılında kurulmasından sonra İran toprakları Büyük İskender'in orduları tarafından işgal edilmiştir. Part İmparatorluğu'nun M.S. 224 yılında yıkılmasıyla Sasani İmparatorluğu kurulmuştur.⁹

İslam ordularının İran'ı fethetmesiyle Sasani devleti çökmüş ve İran, 1502 yılında Safevi devletinin kurulmasına kadar süren dönemde bağımsızlığını kaybetmiştir.¹⁰

1.2.2. Emeviler ve Abbasiler dönemi

Hiz. Ali'nin vefatından sonra başlayan Emeviler döneminde izlenen Arap milliyetçiliği siyaseti halk arasında rahatsızlık yaratmıştır.¹¹

Abbasiler, İran'lı bir köle olan Ebu Muslim'in başlattığı isyanları takip eden süreç sonucunda yönetimi devralmışlardır.¹² Bu dönemde Emevilerin uyguladığı ırkçı politikalar terk edilmiştir.

Emeviler döneminde yaşanan olumsuzlukları ortadan kaldırmaya çalışan Abbasiler'in bu çabalarına karşın söz konusu dönemde yaşanan olayların oluşturduğu hafızanın Farsî gruplar tarafından intikam alma amacıyla siyasi boyuta taşındığını

⁹Ünal Gündoğan, *İran ve Ortadoğu*, 1.Baskı, Ankara: Adres Yayınları, 2010, s.34,35

¹⁰M. Serkan Taflıoğlu, "İran Türk Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Türk Tarihine Stratejik Etkisi", Turan-Sam, *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, Cilt:4 Sayı:13, Kış 2012, s.106, Safevi Devleti her ne kadar Türk kökenli bir hanedan tarafından idare edilse de arka plandaki güç ve siyasi akıl Fars milliyetçiliği ve yayılcılığı olmuştur.

¹¹Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mevkuresi*, 14. Basım, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2003, s.155

¹²Bernard Lewis, *Ortadoğu*, Selen Y. Kölay (çev.), 4.Baskı, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2005, s.84

belirten Ünal Gündoğan, tarihte kurulmuş Fars imparatorluklarının kolay bir şekilde dağılmasının Farslarda ortaya çıkan bu kin duygusunun arka planını oluşturma ihtimalini ifade etmektedir.¹³

1.2.3. Selçuklular dönemi

Selçuklular Dandanakan Savaşı'nda Gazneliler'i mağlup ederek İran'da hakimiyet kurmuştur. Selçuklu sultanları, devlet yönetiminde İran bürokrasi kültüründen faydalanmıştır. Sözü edilen dönemlerde Nizamülmülk başta olmak üzere İran kökenli vezirler bu ilişkiyi ortaya koymaktadır. Selçuklu Devleti'nin zayıflamasıyla bölge Moğolların işgaline uğramıştır.¹⁴ Timur, siyasi parçalanmışlığa İran topraklarına yaptığı seferlerle son vermiş, İran topraklarının büyük bölümünün hakimiyeti 1468 yılında Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın eline geçmiştir.¹⁵

1.2.4. Safevi ve Kaçar Hanedanları dönemi

Safevi Hanedanı döneminde İran'da siyasi birlik sağlanmış ve halkın çoğunluğu Sünni mezhebinden Şii mezhebine geçmiştir.¹⁶ İran, Hz. Ömer döneminde fethedildikten sonra siyasi birliğini bu dönemde Şii mezhebi temelinde kurabilmiştir.¹⁷ Anadolu'da Safevi hükümdarı Şah İsmail'in Türkmenler arasında yürüttüğü nüfuz faaliyetleri Osmanlı Devleti açısından yaşamsal bir tehdit olarak değerlendirilmiştir.¹⁸ Osmanlı sultanı 2. Beyazıd'ın ilgisiz tavrının aksine oğlu Yavuz Sultan Selim Trabzon'da şehzadeligi sırasında Safevi tehdidini yakından tesbit etmiştir.

1514 yılında Yavuz Sultan Selim karşısında Çaldıran Savaşı'nda mağlup olması sonucu Şah İsmail'in, taraftarlarını inandırdığı seçilmiş bir hükümdar olduğu inancı yıkılmıştır. Bu inanış nedeniyle bağlıları arasında gün yüzüne çıkmayan rekabet, alınan ağır yenilgi sonrası ortaya çıkmış ve iç karışıklıklar baş göstermiştir.¹⁹

¹³Gündoğan, s.46

¹⁴Gündoğan, s.49

¹⁵Gündoğan, s.53-54

¹⁶Nikki R. Keddie, *Modern Iran*, 2. Baskı, New Haven, Yale University Press, 2006, s.318

¹⁷M.Serkan Taflıoğlu, "2. Pehlevi Dönemi İran Dış Siyaseti Üzerine Bir Deneme", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume.8/7, Summer 2013, Ankara-Turkey, s.632

¹⁸Taflıoğlu, İran Türk Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Türk Tarihine Stratejik Etkisi, s.110

¹⁹Gündoğan, s.61

1794 yılında iktidara gelen Türk kökenli bir hanedan olan Kaçarlar, İran’da merkezi idareyi güçlendirmiştir.²⁰ İran, kısa süren istikrarlı bir dönemin ardından bölgede etkisini artıran Rusya, ve Rusya’yı dengelemek isteyen İngiltere’nin baskısını hissetmeye başlamıştır.²¹ Her iki ülke de diğerinin İran toprakları üzerinde hakimiyet kurmasına izin vermemiştir. Bu güç dengesi İran’ın bağımsızlığını sürdürmesini sağlayan en önemli faktör olmuştur.²²

Ervand Abrahamian, İran’ın İngiltere ve Rusya arasında mücadelenin sahalarından biri olmasının neticesinde İran’ın yaşadığı sorunların perde gerisinde dış odakların yer aldığı şeklinde bir kabulün oluştuğunu, “paranoyak” olarak tanımlanan bu siyasi anlayışın kökeninin sözü edilen tarihsel hafızada aranabileceğini ifade etmektedir.²³

1.2.5. Meşrutiyet ve Pehlevi Hanedanı Dönemleri

İran’da tütün üretimi ve satışı imtiyazının İngiliz tütün şirketine verilmesi 1891 yılında bir isyan başlamasına sebep olmuştur.²⁴ Din adamlarının bu isyanın öncüsü olmasından hareketle, 1963 yılında Şah’ın gerçekleştirdiği ekonomik temelli “Ak Devrim” programına yönelik protestolar nasıl 1979 Devrimi’nin provası olarak nitelendirilebilirse, Tütün İsyanı da mollaların siyasi güçlerini en görünür şekilde ortaya koymaları itibarıyla Ak Devrim’e yönelik protestolarının provası olarak değerlendirilebilir.

1896 yılına gelindiğinde Muzaferreddin Şah din adamları ve ticari sınıfların baskıları sonucu meclisin kurulmasını kabul etmiş, İran’ın ilk anayasasını 1906 yılında onaylamıştır.²⁵ Anayasa ile hedeflenen modern bir idari sistem kurma hedefine ulaşamamıştır.²⁶

İran milliyetçilerinin Alman yanlısı bir tutum almasına rağmen²⁷ Birinci Dünya Savaşı sırasında İran tarafsızlığını ilan etmiştir. Bu politikaya rağmen Rusya

²⁰Said Amir Arjomand, *Turban for Crown*, New York: Oxford University Press, 1988, s.23

²¹Sander, s.85,86

²²Keddie, a.g.e. , s.34

²³Abrahamian, s.50, Aktaran: Gündoğan, s.70

²⁴Gündoğan, s.72-73

²⁵Gündoğan, s.75,76

²⁶Arjomand, s.59

²⁷Keddie, s.72

ile İngiltere İran'ı işgal etmiştir.²⁸ 1917 yılında Ekim Devrimi sonrasında Sovyetler Birliği'nin İran'dan çekilmesi İngiltere'nin İran üzerindeki gücünü artırmıştır.²⁹ Ancak İngiltere'nin İran üzerindeki kontrolünün de rol oynadığı milliyetçi tepkiler neticesinde Ziyaeddin Tabatabay, darbeye başbakanlığa gelmiştir. Ancak Kazak Tugayları komutanlarından Rıza Pehlevi 1923 yılında Tabatabay'ı devirerek başbakanlık makamını ele geçirmiş, iki yıl sonra da Şah olarak ilan edilmiştir.³⁰

Şah Rıza İran'ın İslamiyet öncesi tarihini öne çıkararak ulusal birliği sağlamaya çalışmıştır. Fars imparatorluklarının sembolleri İran bayrağına çizilmiş, Zerdüştlük dini devletin inancı olarak belirlenmiştir.³¹ Takip edilen seküler politikalara rağmen Şiilik ülkenin mezhep temelinde birliğini temsil etmeye devam etmiştir. Şii mezhebinin İran toplumunun katmanları arasındaki birleştirici fonksiyonu Rıza Pehlevi'nin inanç alanında uygulamaya koyduğu politikalar ile zarar görmüştür.³²

İkinci Dünya Savaşına giden süreçte Almanya'da Hitler iktidara gelmiş, Rıza Şah'ın Almanya'ya yakınlaşmaya başlaması³³ İngiltere ve Rusya'nın İran'ı işgali ile neticelenmiştir.³⁴ Rıza Şah bu süreçte tahtı oğlu Muhammed Rıza'ya bırakmak zorunda kalmıştır.

Ulusal Cephe Hareketi'nin lideri Muhammed Musaddık 1951 yılında başbakanlık makamına gelmiştir. Musaddık'ın petrol sanayisini kamulaştırması, İngiltere'nin ve diğer Batılı devletlerin tepkisine yol açmıştır. Musaddık hükümeti, 1953 yılında Amerikan ve İngiliz istihbarat servislerinin “Ajax Operasyonu” olarak isimlendirilen faaliyetleri sonucunda devrilmiştir.³⁵

²⁸Sander, s.86

²⁹Taflıoğlu, 2. Pehlevi Dönemi İran Dış Siyaseti Üzerine Bir Deneme, s.632

³⁰Sander, s.87

³¹Sander, s.87

³²Sedat Laçiner, “İran Nasıl ve Kaç Parçaya Bölünür ?”, 30 Mayıs 2006, *USAK Gündem*, http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=1715&cat=444#.U4VB3fl_trk (6 Temmuz 2014).

³³Sander, s.88

³⁴Sander, s.261

³⁵Gökhan Çetinsaya, “Türk Dış Politikasında İran Kaynaklı Geleneksel Tehdit Algılamaları ve “Şii Jeopolitiği”, *Avrasya Dosyası* içinde (161-189), Cilt.13, Sayı.3, 2007, s.177

Şah Muhammed Rıza 1963 yılında³⁶ ABD'nin yönlendirmesiyle ekonomide köklü bir reform hareketine girişmiştir. Bu programı uygulamaya koymadan önce halk oylamasına gidilmesi ve şiddete başvurmadan gerçekleştirilen bir devrim olması nedeniyle bu program “Ak Devrim” olarak adlandırılmıştır.³⁷ Şah'ın uygulamaya koyduğu bu program ile Devlet ekonomide başat bir güç haline gelmiştir. 1979 Devrim'ine yaklaşılacak son dönemlerde İran ekonomisi devletin en büyük sanayici ve finans gücü haline geldiği, pazar ekonomisinin mekanizmalarına müdahale edilerek sermaye birikim sürecinin politize olduğu bir görünüm kazanmıştır. Bu politikalar iddia edilenin aksine düşük ve orta gelir seviyesindeki toplumsal kesimlerin yerine, üst gelir grubundaki çok dar bir grubun çıkarlarına hizmet etmiş; tarımsal üretimin düşmesiyle birlikte şehirlere göç hızlanmış, ekonomik ve politik ve sosyal yapı hızlı bir kutuplaşma görüntüsü almıştır.³⁸

1977 yılı itibariyle demokratik hak ve özgürlükler üzerindeki engellemelere ve ABD yörüngesinde izlenen politikalara tepki, plansız şehirleşmenin de çarpan etkisiyle patlama boyutuna ulaşmıştır.³⁹

1978 yılına gelindiğinde Şah'a muhalif kesimler camilerde örgütlenmeye başlamıştır. Abadan şehrinde bir sinema binasında çıkan ve yüzlerce kişinin hayatını kaybetmesiyle sonuçlanan yangın gerilimi iyice artırmıştır.⁴⁰ Din adamları ve Bazar (Çarşı) esnafı öncülüğünde halk muhalefetini hızlandırmış ve bu gelişmelere Şah'ın baskı politikalarının şiddetini artırarak cevap vermesiyle tepkiler daha büyük boyutlara ulaşmıştır. Şahpur Bahtiyar son bir çabayla Şah tarafından hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Yeni hükümetin verdiği özgürlüklerin önündeki engellerin kademeli bir şekilde kaldırılacağı, istihbarat örgütü SAVAK'ın (Sazeman-e Ettelaat va Amniyat-e Keshvar) lağv edileceği ve din adamlarına daha fazla güç

³⁶“.... 1963 yılı, İran'da devrim sürecinin de başladığı tarihtir. Diğer bir deyişle, İran'ın uluslararası ekonomiye eklenmesine çabalayan şahlık rejimine karşı, uluslararası kapitalizmin rekabetinden korunmak isteyen geleneksel üretici sınıflar var olma mücadelesine girmişlerdir. ABD-Şah-burjuvazi iktidarına karşı, Çarşı-Şii ulema-lümpen-modern küçük burjuvazi ittifakı kurulmuştur.” (Atay Akdevelioğlu, “İran'da 10. Dönem Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve Önemi”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt.1, Sayı.6, Haziran 2009, s.9)

³⁷Seçkin Berber, “İran'ın Ekonomi Politikası, Yaptırımların Etkisi ve İkilemleri”, *Bilge Strateji*, Cilt.5, Sayı.9, Güz 2013, s.63

³⁸Misagh Parsa, *Social Origins of the Iranian Revolution*, New Jersey: Rutgers University Press, 1989, s.63

³⁹Gündoğan, s.119,120

⁴⁰Parsa, s.55

aktarılaacağı sözlerine karşın Musavi Humeyni ve taraftarları hükümeti tanımadıklarını ilan etmiştir. Şah 16 Ocak'ta İran'ı terk etmiş ve Humeyni 1 Şubat 1979 tarihinde sürgünde olduğu Fransa'dan İran'a gelmiştir.⁴¹

1.2.6. 1979 İran Devrimi ve Humeyni Dönemi

1979 İran Devrimi, Fransa'da sürgünde bulunan Ayetullah Humeyni'nin önderliğinde gerçekleştirilmiştir.⁴²

Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin, ülkesindeki Şiileri kışkırtması ve uzun bir geçmişe dayalı sınır anlaşmazlıkları nedeniyle 1980 yılında İran'a saldırmıştır.⁴³ Devrimden sonra muhafazakarlar Şah'a karşı ittifak kurdukları gruplardan ayrılarak Devrim'i "çalmışlardır."⁴⁴ İran, Devrim'den sonra rejim ihracı politikası uygulamaya başlamıştır. Rejim ihracı politikasını ele alan Mehmet Şahin,

".... Devrimden önceki Şah Yönetimi iç politikada meşruiyetini Batıcılık/Modernleşmeye dayandırıyordu, güvenliğini ise ABD ittifakıyla sağlamaya çalışıyordu. İslami devrimden sonra İran'ın yeni rejimi, meşruiyetini dine/İslam'a, güvenliğini ise "rejim ihracı" açılımıyla sağlama yoluna gitti. İslami rejim İran'la sınırlı kaldığında başarılı olamayacağını düşündüğünden, kendisine bir "lebensraum"(hayat sahası) yaratmak istedi ve bu alanı yaratmak için en uygun araç olarak dini gördü ve kullandı."⁴⁵

cümleleriyle konuyu değerlendirmektedir.

ABD başkanı Richard Nixon'un uyguladığı İran ve Suudi Arabistan eksenli "çift sütun" olarak adlandırılan doktrin Devrim'den sonra yerini Suudi Arabistan'dan ibaret tek ayaklı bir Ortadoğu politikasına terk etmiştir.⁴⁶ Devrim öncesi sistem içi ittifak ve çift sütun doktrini temelinde şekillenen ABD-İran-Suudi Arabistan ilişkileri ve dengeleri özellikle Soğuk Savaş sonrası değişen dünya konjonktüründe (İslam dininin terörle özdeşleştirilmesi ve Medeniyetler Çatışması projesi düzleminde) İran-Suudi Arabistan ya da İran Şiiligi-Suudi Vahhabi ideolojisi "karşıtlığı" üzerine bina

⁴¹Sander, s.555,556

⁴²Lewis, s.16

⁴³Gündoğan, s.342

⁴⁴Bu nedenle çalışmamız boyunca "İran Devrimi" olarak ifade edeceğimiz hareketi İran "İslam" Devrimi şeklinde kullanmayı doğru bulmuyoruz. Bunun bir diğer nedenini ise Humeyni ve takipçilerinin İslami bir fikir ve hareketi ne derece temsil ettiklerine dair duyduğumuz şüphe teşkil etmektedir.

⁴⁵Mehmet Şahin, "İran Dış Politikasının Dini Retoriği", *Akademik Orta Doğu*, Cilt.2, Sayı.2, 2008, s.11,12

⁴⁶İzzetullah İzzeti, *İran ve Bölge Jeopolitiği*, Hakkı Uygur (çev.), Küre Yayınları, 1.Basım, 2005, s.84

edilmiştir. Çift sütun doktrininin yeni konjonktüre uyarlanmış bu versiyonunda İran ve Suudi Arabistan karşılıklı düşmanlık retoriği üzerinden kendi nüfuz sahalarını artırmış ve Türkiye'nin bir model ülke olarak bölgede ve dünya ölçeğinde öne çıkması engellenmiştir.⁴⁷

İran, özellikle Orta Doğu'ya yönelik politikasında dini söylemlere ağırlık vermekle birlikte, kullandığı bu retoriği desteklemeyen eylemlerde bulunmaktadır. Somut vakalarda İran'ın politikaları İslam'ın ve Müslümanların haklarını gözetme değil, İran'ın çıkarlarını önceleme temelinde şekillenmiştir. Konuyu bu açıdan inceleyen Mehmet Şahin,

“.... Bugün Ermenistan Azerbaycan'ın yüzde 20'sini işgal etmiş bulunmaktadır ve bu işgalden dolayı bir buçuk milyondan fazla Müslüman Azeri halkı topraklarından uzaklarda “kaçkın” durumundadır. Azerbaycan'da bunlar yaşanırken, İran bırakın Azerbaycan'ın yanında olmayı, tarafsız dahi duramamakta ve ağırlığını aynı dini/mezhebi paylaştığı Azerbaycan'a değil de Ermenistan'a vermektedir....”⁴⁸

değerlendirmesinde bulunmaktadır. Devrim'in en canlı olduğu Humeyni döneminde dahi İran, Baas rejiminin 1982 yılında Suriye'de yaptığı katliama tepki göstermemiştir.⁴⁹

1.2.7. Rafsancani ve Hatemi dönemleri

Humeyni'nin 1989 yılında ölümü üzerine Ali Hamaney merci-i taklit olmamasına rağmen dini liderlik makamına, Meclis Başkanı olan Rafsancani de Cumhurbaşkanlığı makamına seçilmiştir.

Rafsancani İran geleneksel muhafazakar kanadından ABD'ye bakışı ve ekonomi politikaları başlıklarında ayrıışmaktadır. Rafsancani ve destekçileri ABD ile ilişkilere kategorik olarak değil çıkarlar temelinde yaklaşmaktadır.⁵⁰

⁴⁷2000 yılında yapılan şaibeli seçimlerle ABD'de Yeni Muhafazakarların (Neo-Conservatives) iktidara gelmesi, 11 Eylül 2001 terör saldırıları sonrasında ABD içerisinde değişen dengeler ve 2005 yılında İran'da Ahmedinejad'in iktidara gelmesi, 70'lerde uygulanmış olan çift sütuna dayalı Suudi Arabistan ve İran politikasının bu kez de iki ülke arasında mezhepler savaşı temelinde ve çatışma ekseninde yeniden uygulanmasına imkan sağlamıştır. Çalışmamızın ilerleyen kısımlarında değineceğimiz üzere bu çatışma politikası bölgede Türkiye modelinin ortaya çıkmasını engelleyen bir sonuç meydana getirmiştir. Benzer bir Suudi Arabistan-İran işbirliği Mısır'da Müslüman Kardeşler hareketinin askeri darbeyle devrilmesi hadisesinde izlenen politikalarda da açık bir şekilde görülmüştür.

⁴⁸Mehmet Şahin, İran Dış Politikasının Dini Retoriği, s.16

⁴⁹Mehmet Şahin, İran Dış Politikasının Dini Retoriği, s.14

Rafsancani'nin başını çektiği ılımlı muhafazakarlar olarak nitelendirilen grup geleneksel muhafazakar düşünceden farklı bir yola evrilmiştir. Uluslararası sistem ile ekonomik bütünleşme taraftarı olan bu anlayış, dış politika yaklaşımı olarak ideolojinin değil faydacı ilişkilerin temel alınmasını savunmaktadır.⁵¹

1997 yılında yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimlerine yol alınırken Rafsancani'nin etrafındaki pragmatistler ile sol eğilimli radikaller arasındaki makas kapanmaya başlamıştır. Pragmatistler muhafazakarlarla aralarındaki mesafeyi açarken, radikal solcuların liberal sol bir yaklaşıma yönelmeleri pragmatistler ve liberal solcular arasındaki yakınlaşmayı hızlandırmıştır. Bu süreç sonucunda taraflar Hatemi çevresindeki reformcular ve geleneksel muhafazakarlar olarak saflaşmıştır.⁵²

Hatemi 1997 yılında yapılan seçimlerde daha önce Rafsancani'ye oy veren kitlelerin desteğini büyük oranda sağladığı gibi oy kullanma hakkı kazanmış yeni seçmenlerin de desteğini alarak cumhurbaşkanı seçilmiştir.⁵³ Milletler arasındaki diyalogu ve karşılıklı bağımlılığı benimseyen Hatemi Medeniyetler Çatışması tezini reddetmiştir.⁵⁴ Filistin gibi İran'ın her dönem Hamas ve Hizbullah kanalıyla müdahil olduğu bir sorunda iki devletli çözüme eğer Filistinliler kabul ettiği takdirde karşı durmayacağını ifade etmiştir.⁵⁵

11 Eylül 2001 tarihinde İkiz Kulelere yapılan terör saldırılarından sonra ABD, İran'ın düşmanları Saddam Hüseyin'i ve Taliban'ı ortadan kaldırmıştır.⁵⁶ 2002 yılının başında ABD başkanı George Bush, İran'ı Şeytan Eksenini oluşturduğunu iddia ettiği ülkelerden biri olarak anmış ve ardından ABD'den gelen sert ifadeler

⁵⁰Zbigniew Brzezinski, Robert M.Gates, *İran'ın Zamanı Geldi*, Sermin Karakale (çev.), 1. Baskı İstanbul: Profil Yayıncılık, 2006, s.38

⁵¹Arif Keskin, "Devrim İçinde Yeni Bir Devrim Arayışı: Ahmedinejad Radikalizmi", 15 Şubat 2006, 2023.gen.tr, <http://www.2023.gen.tr/subat2006/4.htm> (5 Kasım 2014)

⁵²Yüksel Taşkın, *Devrim Sonrası İran'da Siyaset: Aktörler, Stratejiler ve Gelecek*, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No.39, Ekim 2008, s.28

⁵³Shireen T. Hunter, "İran Perestroikası Köklü Değişim Olmaksızın Mümkün mü ?", Ümit Özdağ, Bülent Aras (Ed.), Halim Nezihoğlu (çev.), *Avrasya Dosyası (İran Özel)* içinde 64-83, Ankara: ASAM Yayınları, Cilt.5, Sayı.3, Sonbahar 1999, s.66

⁵⁴Bayram Sinkaya, "Turkey-Iran Relations in the 1990's and the Role of Ideology", *Perceptions Journal of International Affairs*, Volume:10, Number: 1, Spring 2005, s.6

⁵⁵Abrahamian, s.245

⁵⁶Brzezinski/Gates, s.47

İran'lı reformist kanatlar arasında çok etkisi oluşturmuştur.⁵⁷ Batılı gözlemciler bu durumu şu ifadelerle not etmiştir:

“.... Hatemi, şeytan eksenine işaret ettiği konuşmasıyla İran'ı uzun bir kriz batağına sokarak kendine muhalif olanların ekmeğine yağ süren ve ulusal reform umutlarını ortadan kaldıran Bush'u suçluyor.”⁵⁸ “.... Başkan Bush şeytan eksenin bir parçası olarak İran'ın adını vermekle muhafazakarların imdadına yetişti. Böylelikle reform yanlıları savunmaya çekildiler.”⁵⁹

Hatemi'nin iki dönem süren cumhurbaşkanlığı döneminde kurulu düzenle uzlaşarak uygulamak istediği kademeli reform stratejisi İran halkı tarafından uygulanabilir olarak görülmemiştir.⁶⁰

Şeytan eksenli söylemi ile başlayan süreçte Radikaller 2003 yılı Belediye Seçimlerinde güçlerini artırarak ilk zaferlerini kazanmış ve bu trend birer yıl sonra yapılan 2004 yılı Meclis ve 2005 yılı Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Reformcuların tasfiyesiyle neticelenmiştir.⁶¹

Reformcuların tasfiyesi ile Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanlığına giden yol da en önemli aşama geçilmiş, bölgede özellikle Irak'ta 2005 yılı sonrasında zirveye çıkan mezhep savaşlarına, Ahmedinejad yönetiminin nükleer gerilimi tırmandırma ve anti-ABD ve İsrail söylemi ile Neo-Conservative politikaların tatbikine uygun bir zemin oluşmuştur.

1.3. Türkiye-İran Siyasi İlişkileri

Türkiye-İran ilişkilerinin tarihi çok uzun yıllara dayanmakla birlikte bu bölümde yalnızca ilişkilere temel karakteristiğini veren dönem ve olaylar vurgulanmaya çalışılacaktır. İran'ın sekiz yüzyıldan uzun bir süre çeşitli devletlerin egemenliği altında yaşadığı Safevi Devleti, mezhep eksenli İran politik vizyonunun oluşumuna etkileri ve bu temelde oluşturulan İran dış politikasının aynı temelde günümüzde de İran kurulu düzeni tarafından

⁵⁷ Abrahamian, s. 248-250

⁵⁸ C.de Bellaigue, “Big Deal in Iran”, New York Review of Books, 28 February 2004, Aktaran: Abrahamian, s.250

⁵⁹ W.Mason, “Iran's Simmering Discontent”, World Policy Journal, Vol.19, No.1, (Spring, 2002), s.71-80, Aktaran: Abrahamian, s.250

⁶⁰ Brzezinski/Gates, s.33

⁶¹ Keddie, s.322

sürdürülmesi nedeniyle de öncelikli olarak incelenecektir. Birinci Dünya Savaşı sonrası Pehlevi Hanedanı'nın idareyi ele aldığı dönem, Şah'ın Türkiye'nin modernleşme politikalarını kendi ülkesinde de uygulama çabaları, İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya siyasetinin yeniden yapılanması sürecinde İran'ın Türkiye ile ilişkilerinin aldığı şekil, Batı ittifak sistemi ve uluslararası işbirliği örgütleri çerçevesinde açıklanacaktır.

1.3.1. Safeviler döneminde ilişkiler

1402 yılında Ankara Savaşı sonucunda Moğol kökenli bir hükümdar olan Timur, Anadolu'da siyasi birliğin bozulmasına neden olmuştur. Timur'un ölümünün ardından İran'da Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletleri ortaya çıkmıştır. Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın Fatih Sultan Mehmet Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak çabaları neticesinde 1473 yılında yapılan Otlukbeli Savaşında Uzun Hasan'ı mağlup etmiştir.⁶²

Uzun Hasan'ın torunu Şah İsmail Tebriz'i ele geçirmiş, sonrasında ise Osmanlı devleti içindeki Türkmenler Safevi devletinin nüfuz faaliyetlerinin hedefi haline gelmiştir. Şah İsmail, Türkmenlerin yaşadığı bölgelerde isyanlar çıkartıp, vergi toplamıştır.⁶³ 1514 yılında Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Savaşı'nda Şah İsmail'i bozguna uğratmasıyla Osmanlı Devleti açısından Anadolu'daki İran tehlikesi belirli bir süre için kontrol altına alınmıştır.

1.3.2. Şah Rıza Pehlevi döneminde ilişkiler

Birinci Dünya Savaşı sonrası iki ülke arasındaki ilişkiler mütekabiliyet esası çerçevesinde ilerlemiştir.⁶⁴

İran'lı aydınlar arasında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı büyük etki meydana getirmiş ve benzer değişikliklerin yapılması taleplerini ortaya çıkarmıştır. İran'daki radikal gruplar ise Türkiye'deki yeni yönetimin laik karakterini şüpheyile izlemiştir.⁶⁵

⁶²Taflıoğlu, İran Türk Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Türk Tarihine Stratejik Etkisi, s.107

⁶³Taflıoğlu, İran Türk Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Türk Tarihine Stratejik Etkisi, s.110

⁶⁴İbrahim Erdal, Atatürk Dönemi (1923-1938) Türk-İran İlişkileri ve Sadabad Paketi, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı.34, Yaz 2012, s.79

⁶⁵Richard Yann, Kemalizm ve İslam Dünyası, 1990, s.84, Aktaran: Erdal, s.82

1926 yılında iki ülke arasında Dostluk ve Güvenlik Anlaşması imzalanmış,⁶⁶ 1932 senesine gelindiğinde ise Dostluk Anlaşması, Güvenlik, Tarafsızlık ve Ekonomik İşbirliği Anlaşmaları imzalanmıştır.⁶⁷ Sınırlara bugün de geçerli olan şekli ise 1937 yılında verilmiştir.

1937 yılında, patlak verecek 2. Dünya Savaşı öncesi Türkiye, İran, Irak ve Afganistan'ın katılımıyla bir savunma ve tarafsızlık anlaşması olan Sadabad Paketi imzalanmıştır.⁶⁸

1.3.3. Soğuk Savaş döneminde ilişkiler

SSCB, 2. Dünya Savaşı sonrası Türkiye üzerinde Boğazlar ve Doğu Anadolu şehirleri üzerinden baskı kurarken, benzer şekilde İran petroleri üzerinde imtiyaz talep ederek İran üzerindeki tehdidini artırmıştır. Sovyetlerin oluşturduğu bu tehditler her iki ülkeyi de Batı ittifak sistemi içerisinde bir savunma konseptine yöneltmiştir.⁶⁹

Türkiye ile Irak arasında yapılan İşbirliği Anlaşmasına İngiltere, Pakistan ve İran'ın da katılımıyla 3 Kasım 1955'te Bağdat Paketi kurulmuştur. 1958 askeri darbesinin ardından Irak'ın ayrıldığı örgütün merkezi Ankara'ya taşınmış ve ismi CENTO (Central Treaty Organization) olarak değiştirilmiştir. İran, 1979 Devriminden sonra ittifaktan ayrılmıştır.⁷⁰

Türkiye, 1960'lı yıllarda Şah'ın Fars milliyetçiliği ekseninde izlediği politikaları ve Fars kökenlilerin ve Farsların ayrı bir lehçe ile konuşan kolu olduğunu düşündüğü Kürtlerin hamisi olma iddiasını⁷¹ içerisindeki Kürt sorunu ve bu soruna İran'ın potansiyel müdahale kanalı oluşturması bağlamında bir tehdit olarak algılamıştır.⁷² İran'ın Kuzey Irak'ta odaklı Barzani vasıtasıyla Irak'ta uyguladığı

⁶⁶L. Hilal Akgül, Rıza Han'ın (Rıza Şah Pehlevi) Türkiye ziyareti, *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Sayı.7, 2005, s.6

⁶⁷Akgül, Rıza Han'ın (Rıza Şah Pehlevi) Türkiye ziyareti, s.10

⁶⁸Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1999)*, Filiz Kitabevi, 5.Baskı, 2000, s.588-589

⁶⁹Davudoğlu, s.430

⁷⁰Uçarol, s.738-741

⁷¹Bu anlayış Türkiye'de kimi çevrelerin Kürtleri Türk ırkının bir kolu olarak kabul eden görüşleriyle benzerlikler taşımaktadır. İleri ki kısımlarda özellikle Kürt sorunu ve bu soruna devlet aygıtının yaklaşımı konusunda iki ülkenin benzerlikten öte özdeş olarak tanımlanabilecek yaklaşımları yeri geldikçe vurgulanmaya devam edecektir.

⁷²Atay Akdevelioğlu, Ömer Kürkçüoğlu, "Orta Doğu'yla İlişkiler", Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Cilt 1* içinde (784-807), 15. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s.802

politikalar Türkiye’yi yine aynı sorun bağlamında rahatsız etmiştir.⁷³ Türkiye, Kıbrıs Barış Harekati’nı gerçekleştirmesi sonrası 1970’li yıllarda ABD tarafından uygulanan ambargo ile karşılaşmış, aynı dönemlerde İran petrol fiyatlarındaki artışın getirdiği ekonomik güçle ABD’den önemli miktarda silah tedarik ederek Suudi Arabistan ile birlikte ABD’nin önde gelen müttefiği olarak Ortadoğu’da öne çıkmıştır.⁷⁴

1.3.4. 1979 İran Devrimi sonrasında ilişkiler

İran Devrim’i neticesinde İslamcı akımların İran’ın rejim ihracı hedefi istikametinde Türkiye’ye sızması ve İran’ın parçalanma ihtimalinin Kürt sorununa yönelik muhtemel olumsuz yansımaları Türkiye’nin bu süreçte değerlendirdiği muhtemel tehdit öğeleri olarak öne çıkmıştır.⁷⁵

İki ülke arasındaki makas Devrimle birlikte İran’da İslamcı bir rejimin kurulması, buna karşın Türkiye’de 12 Eylül 1980 ihtilali ile askeri cunta idaresinin Kemalizm’i öne çıkarması ile açılmış ve bu durum özellikle bazı periyotlarda yüksek seviyede gerilimlere yol açmıştır.⁷⁶

Devrimin hemen sonrasında İran-İrak Savaşı başladığında Türkiye sekiz yıllık savaş süresince aktif tarafsızlık politikası takip etmiştir. Bununla birlikte İran’ın Suriye ile ittifak halinde Saddam Hüseyin aleyhine Irak’lı Kürt grupları desteklemesi Türkiye’yi rahatsız etmiştir.⁷⁷

⁷³Çetinsaya, Türk Dış Politikasında İran Kaynaklı Geleneksel Tehdit Algılamaları ve “Şii Jeopolitiği”, s.169

⁷⁴Çetinsaya, Türk Dış Politikasında İran Kaynaklı Geleneksel Tehdit Algılamaları ve “Şii Jeopolitiği”, s.175

⁷⁵Robert Olson, *Türkiye-İran İlişkileri*, Kezban Acar (çev.), 1. Baskı, Ankara: Babil Yayıncılık, 2005, s.11

⁷⁶Atay Akdevelioğlu, Ömer Kürkçüoğlu, “Orta Doğu’yla İlişkiler”, Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Cilt 2* içinde (124-157), 12. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, s.152, Dini ya da ideolojik argümanlarla ilişkilerin doğasını açıklamaya çalışmanın eksik olacağını düşünüyoruz. İran’ın 1979 Devrimi’nden bu yana Suriye gibi seküler bir Baas rejimiyle ittifak ilişkisini ya da Humeyni’nin ülkesi içerisinde birliği sağlamak için İslam vurgusunu en güçlü şekilde yaparak tüm dünya Müslümanlarının koruyucusu olarak İran’ı deklare ettiği Devrim’in ilk yıllarında, Suriye’nin Hama’da yaptığı katliamı görmezden gelmesi konuya farklı bir açıdan da bakma gereğini ortaya koymaktadır.

⁷⁷Melek Fırat, Ömer Kürkçüoğlu, “Orta Doğu’yla İlişkiler”, Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Cilt 2* içinde (124-157), 12. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, s.131

1.3.5. Rafsancani döneminde ilişkiler

1990'lı yıllarda ikili ilişkilerin seyrini üç ana başlık altında toplamak faydalı olacaktır. Bu dönemler; SSSCB'nin yıkılmasını takiben çevresi alanlarda açılan jeopolitik boşluğun getirdiği rekabet, Kürt sorununun Kuzey Irak bağlamında yeniden şekillenmesini beraberinde getiren Körfez Savaşı ve Türkiye'nin Ortadoğu özelinde İslam Dünyasından dışlanmasına rejim ihracı tehdidi-siyasi suikastler-siyasal İslam ideolojisi ekseninde yol açan 28 Şubat süreci olarak ifade edilebilir.

1.3.5.1. Soğuk Savaş'ın sonu ile değişen rekabet ilişkisi

Orta Asya ve Kafkaslar'da Soğuk Savaşın sonu ile değişen dengeler iki ülkenin bu bölgeye açılmasına imkan sağlamış, siyasi ve ekonomik bir rekabet doğurmuştur. Bununla birlikte Türkiye'nin "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne" gibi iddialı söylemlerinin bölge ülkelerinde meydana getirdiği tedirginlik bu bağlamda ilişkileri olumsuz etkilemiştir.

İran açısından konuya bakıldığında ise Sovyetler Birliği'nin yıkılması İran'ın Orta Asya ülkeleri üzerinde inanç eksenli politikalar geliştirmesine imkan sağlamıştır.⁷⁸ Bununla birlikte İran da bölgede etkinlik gösterememiş, siyasi İslam ideolojisi bölgenin seküler politikalar yanlısı liderleri tarafından olumlu karşılanmamıştır.

1.3.5.2. Körfez Savaşı sonrası konjonktür

1990 yılında Irak Kuveyt topraklarını işgal etmiş, Körfez Savaşı olarak isimlendirilen savaş ABD ve müttefiklerinin 1991 yılında Saddam Hüseyin'in kuvvetlerini Kuveyt'ten çıkarması ve Irak'ın BM'nin almış olduğu kararları kabul etmesiyle sona ermiştir.⁷⁹

Savaşın sona ermesinden sonra Saddam Hüseyin'e karşı çıkan isyan sonucunda Saddam rejimi binlerce Kürdü Türkiye ve İran'a gitmeye mecbur bırakmıştır.⁸⁰ İran, Turgut Özal'ın, Kuzey Irak'taki Kürtler için güvenli bir bölge

⁷⁸Brzezinski, Büyük Satranç Tahtası, s.122

⁷⁹Uçarol, s.803-805

⁸⁰Sander, s.570

sağlama çabasını İran'da yerleşik bulunan Kürdistan Demokrasi Partisi'ni güçlendirme ihtimali nedeniyle tepkiyle karşılamıştır.⁸¹

Kuzey Irak'ta Körfez Savaşı'ndan sonra Saddam Hüseyin'in kontrolünün azalmasıyla Türkiye ve İran'ın nüfuz alanlarının sınırlarının çizilmesi ilişkilerin gündem maddelerinden birisini oluşturmuştur.⁸² İran'ın PKK terör örgütüne verdiği destek ve ideolojik temelde ortaya çıkan gerilimler sorun alanı olarak öne çıkmıştır. Bununla birlikte Türkiye bu konuda dini lider ve muhafazakar grupların sorumlu olduğu değerlendirmesini yaparak İran'lı ılımlılarını elini zayıflatmama doğrultusunda bir yaklaşım takip etmiştir.⁸³ 1994 senesinde Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, iki ülkenin PKK'ya karşı ortak tavır alma konusunda anlaştıklarını açıklamıştır.⁸⁴ İki ülke arasındaki bu konudaki işbirliği 1995 başlarında da gelişerek devam etmiştir. İran'ın bu yaklaşımının arkasında yatan önemli bir motivasyon ise Türkmenistan'dan Türkiye'ye inen doğalgaz boru hattı projesine dahil olma ihtimali olmuştur.⁸⁵ 1996 yılına gelindiğinde ise Türkiye, İran'ın PKK'yı desteklemesinden ve KDP-PKK (Kürdistan Demokrat Partisi) çatışmasında tarafları uzlaştırma politikasından rahatsızlığını iletmiştir.⁸⁶ 1996 yılında Ankara'nın Irak Türkmenleriyle bağlarını kuvvetlendirmesi, İran'ın PKK ile yakınlaşmasıyla cevap bulmuştur.⁸⁷

1.3.5.3. Siyasi suikastler ve 28 Şubat süreci

1990'lı yıllar Türkiye'nin önde gelen aydınlarının, gazetecilerinin ve birçoğu emekli güvenlik bürokrasisi görevlilerinin suikastlerle kaybedildiği yıllar olmuştur. Bu dönemi Devrim sonrası İran dış politikasının temel parametrelerinden olan rejim ihracı-siyasal İslam ideolojisi ekseninde incelemek daha doğru olacaktır. Bu dönemde işlenen siyasi cinayetlerin yarattığı kaos Türkiye'nin iç enerjisini laik-anti laik kamplaşmalarıyla tüketmiştir.

⁸¹Olson, s.21

⁸²Olson, s.25

⁸³Akdevelioğlu, Kürkcüoğlu, "Orta Doğu'yla İlişkiler" Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Cilt.2* içinde (551-586), s.579

⁸⁴Olson, s.22

⁸⁵Olson, s.24

⁸⁶Olson, s.31

⁸⁷Olson, s.33

“.... Bu dönemde İran, Türk sosyo-politik yaşamına, ifadesini “Allah-u Ekber, Humeyni Rehber” ve “Türkiye İran Olmayacak” sloganlarında bulan zıt kutupları temsil eden nevi şahsına münhasır bir olgu olarak girmiştir.”⁸⁸

Bu bağlamda konunun farklı dönemlerdeki mukayeseli analizini yapan Bayram Sinkaya 90’lı yıllarda, İran dış politikasında ideoloji tonunun Devrim’in ilk dönemleriyle karşılaştırıldığında azalmasına karşın iki ülke arasındaki ideolojik zeminli ihtilafın maksimum noktaya çıktığı tesbitini yapmaktadır.⁸⁹

Rafsancani’nin cumhurbaşkanlığı döneminde geliştirilen ilişkiler ve ekonomik öncelikli pragmatist politikalar, sözü edilen suikastler ve arkasındaki İran bağlantıları nedeniyle 90’lı yıllara gerilimli bir şekilde aksetmiş ve bu tansiyon Rafsancani’nin son dönemlerine denk gelen 28 Şubat süreciyle zirveye çıkmıştır.

1.3.6. Hatemi döneminde ilişkiler

28 Şubat sürecinde İran, Türkiye içinde gerilimi artırıcı bir politika takip etmiş ve bunun neticesinde iki ülke karşılıklı olarak elçilerini sınır dışı etmiştir. 28 Şubat sürecinde hızla gelişen Türkiye-İsrail ilişkileri Türkiye’nin Arap dünyasıyla ilişkilerinin olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. İran’ın 28 Şubat sürecindeki tavrı⁹⁰ bu sürece meşruiyet kazandırma çabalarını kolaylaştırmıştır.

Hatemi döneminde ilişkilerde gerilimin şiddeti azalmakla birlikte devam etmiştir. PKK’ya İran tarafından verilen destek, Hatemi yönetiminin dış politikada terörü araç olarak kullanma politikalarından vazgeçtiği şeklindeki söylemlere rağmen bu dönemde de devam etmiştir. İran, 1999 yılında PKK’ya 6.yıllık kongresini topraklarında yapmasına mücadele etmiş, Rusya ve Ermenistan’dan PKK’ya silah taşınmasına engel olmamış, Celal Talabani’yi, Türkiye’ye yakın pozisyonda bulunan KDP’ye karşı eylemlerde bulunması amacıyla PKK’ya kendi bölgesinde alan açması

⁸⁸Serhan Afacan, “Komşuyu Anlamak/Anlatmak: 20. Yüzyılda Türkiye’de İran’a Dair Yayınlanan Kitaplara Dair Bir Değerlendirme”, *İnsan ve Toplum Dergisi*, Cilt.2, Sayı.3, 2012, s.172

⁸⁹Bayram Sinkaya, “Turkey-Iran Relations in the 1990s and the Role of Ideology”, *Perceptions Journal of International Affairs*, Volume.10, Number.1, Spring 2005

⁹⁰Ankara’nın Sincan ilçesinde 31 Ocak 1997 tarihinde gerçekleştirilen Kudüs Gecesi organizasyonunda İran’ın Türkiye büyükelçisi Muhammed Rıza Bakery’nin provakatif ifadeleri 28 Şubat sürecinin en kritik dönüm noktalarından birini teşkil etmiştir. “1997’de İran’ın Türkiye’de yaklaşık 1200 diplomatik, siyasi, ekonomik ve kültürel personeli vardı ve bunların hitap ettiği belli bir Türk ve Kürt kitlesi mevcuttu.” (Olson, s.42)

için zorlamıştır.⁹¹ 21 Ekim 1999 tarihinde akademisyen ve yazar Ahmet Taner Kışlalı'nın uğradığı bir suikast sonucu hayatını kaybetmesi ve takip eden süreçte Hizbullah terör örgütünün İstanbul'daki üssüne yapılan baskınlar, İran'ı tekrar 90'lı yılların başında olduğu gibi gündemin baş köşesine yerleştirmiştir.

İran, 2000 yılında Necmettin Erbakan'ın bir yıl hapse mahkum edilmesi karşısında sessiz kalmıştır.⁹² Bu dönemde iktidarda olan reformcuların sessizliği Türkiye ile ilişkileri tekrar rejim ihracı ve laik-anti laik tartışmaları ekseninde bozmamak olarak kabul edilse bile radikallerin tepkisiz kalması dikkate değer bir durumdur.⁹³

Hizbullah terör örgütünün Türkiye kolunun 2000 yılında tasfiyesi sonrası Uğur Mumcu ve Ahmet Taner Kışlalı suikastlerinin tek faili olarak adres gösterilmesiyle iddia edilen esas planlayıcı ve faillerin gizlenmesi amaçlarına ulaşılmış ve İran'daki radikallerin eli kuvvetlenmiştir. Temkinli yaklaşımını muhafaza eden Bülent Ecevit hükümeti, suikastlere karışanlar ile Hatemi hükümeti⁹⁴ arasındaki ayrımı gözetken bir tutum sergilemiştir.⁹⁵ Bu suikastlerden sorumlu olarak yargılanan ve ceza alan Hizbullah terör örgütü ve İran bağlantılı isimler mevcut olmakla birlikte, İran'ın bu suikastlerdeki esas fonksiyonunun, eleman temini, lojistik destek (pasaport sağlama, sığınma hakkı verme gibi) ve suikastler öncesi ve sonrası için gerekli olan ve kullanılacak uygun psikolojik atmosferi hazırlama çerçevesinde olduğu iddia edilmektedir. Böylece failler ve İran'ın suikastlerdeki rolünün ne derecede olduğu üzerinde bilinçli olarak yaratılan belirsizlik, mevcut tartışmaları daha da şiddetlendirmiş ve bir grup, suikastlerin bütün sorumluluğunun İran'da olduğunu iddia ederken; karşıt görüştekilerin İran'ın bu suikastlerle hiçbir ilgisinin bulunmadığını ya da rolünün sınırlı olduğunu iddia etmesiyle toplumsal kutuplaşmalara ve provokasyonlara uygun bir atmosfer ortaya çıkmıştır. Çeşitli

⁹¹Olson, s.55

⁹²Olson, s.73

⁹³Necmettin Erbakan her ne kadar D-8 (Developing Eight Countries) projesiyle Türkiye'nin İran'la olan ilişkilerini geliştirmek istemiş olsa da, bu esas itibarıyla İran'la ekonomi konuları çerçevesinde bir ilişkiyi temel almıştır. Erbakan hükümetinin devrilmesinden sonra, Türkiye'nin Arap dünyasıyla ilişkilerini geliştirme fırsatını kaybetmesi İran'ın etkinliğini bu bölgede artırmıştır. Bu açıdan konuya bakıldığında İran'ın 28 Şubat müdahalesine giden süreçteki duruşu anlam kazanmaktadır.

⁹⁴“Reformcular yurttan ve yurtdışında siyasal suikastlere son vermeyi başardılar. Rejim muhaliflerinin “seri katilleri” oldukları saptanmış bir grup muhbiri İstihbarat Bakanlığı'ndan ayıklandılar, ama elebaşları üstlerini ele vermeye vakit bulamadan “intihar etti.” (Abrahamian, s.247)

⁹⁵Olson, s.66

aktörlerin ve grupların iradi ve/veya bilinçsiz eylemleriyle artan siyasi gerginlik 28 Şubat sürecinin meşruiyet zemini olarak sunulma amacına hizmet etmiştir.

Rafsanjani ve Hatemi dönemlerine (önemli farklılıklar ve kırılmalarla birlikte) bir bütün olarak baktığımızda 1990 yılında Muammer Aksoy suikastıyla başlayan, 28 Şubat 1997 darbesiyle zirveye çıkan süreç, 1999 yılında Ahmet Taner Kışlalı suikastı ve Hizbullah katliamları ile son bulmuştur. Bu dönem neticesinde Türkiye'ye bakan boyutuyla 90'lı yıllar laik-anti laik çatışmaları içerisinde kaybedilmiş ve 28 Şubat müdahalesi gerçekleşmiştir. Bu müdahale sonrası Türkiye, İsrail ile özellikle askeri alanda çok yakın ilişkilere girerek Erbakan'ın D-8 (Developing Eight) olarak adlandırılan Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu ülkelerle ilişkileri geliştirme stratejisi akamete uğramış ve oluşan bu boşluğu İran doldurmuştur. Bu süreç, doksanlı yılların başında yazılan Medeniyetler Çatışması tezi ve 11 Eylül 2001 sonrası ABD'nin teröre karşı olduğunu deklare ettiği Afganistan ve Irak işgalleri bağlamında okunacak olursa, Türkiye modelinin elimine edilmesiyle İslam dünyasında radikalleşme eğilimlerini kuvvetlendirmek oldukça kolaylaşmış ve bu dünyanın koruyucusu olma iddiasıyla (özellikle Ahmedinejad dönemiyle birlikte) İran'ın siyasi ve ideolojik nüfuzunu ve itibarını Hizbullah ve Hamas gibi örgütler kanalıyla bölgenin tümüne yayması için uygun zemin oluşmuştur.

11 Eylül 2001 terör eylemleri ve ABD'nin Irak işgali sonrası iki ülke arasındaki ilişkilerin en önemli başlığını Kuzey Irak özelinde Irak konusu teşkil etmiştir. Türkiye 1 Mart 2003 yılında Neo-Conservative imzalı tezkere planına TBMM'den onay vermezken, Hatemi hükümeti ise 2003 yılında yerel seçimlerle başlayan ve birer yıl arayla Meclis ve Cumhurbaşkanlığı seçimleriyle devam edecek olan bir zayıflama sürecine girmiştir.

1.4. İran Devlet Yapılanmasında Öne Çıkan Kurumlar

1979 Devrim'i sonrası yönetimi ele geçiren muhafazakarlar yeni rejimi ülke sınırları içerisinde tahkim etmek amacıyla çeşitli kurumlar ihdas etmiştir. Bu bölümde söz konusu kurumların sistem içerisindeki konumları, üyelerinin seçim usulleri ve önde gelen üyeleri açıklanmaya çalışılacaktır.

1.4.1. Dini liderlik

Dini liderin İran yönetim sistemi içerisinde oynadığı başat rolü incelemeye başlamadan önce velayet-i fakih anlayışını ve bu kavramın Humeyni ile beraber içinin nasıl boşaltılarak dönemin şartlarına uygun bir yorumla siyasi bir anlam kazandığını mercek altına almak faydalı olacaktır. Velayet-i Fakih anlayışına göre Kayıp İmam'ın yokluğunda imamlık vazifesinin onun adına yerine getirilmesi gerekmektedir.⁹⁶ Humeyni'nin ortaya koyduğu Velayet-i Fakih yaklaşımı⁹⁷ İran içerisinde olduğu kadar İran sınırları dışındaki Şii müçtehidler arasında da ciddi muhalefete neden olmuştur.⁹⁸ Humeyni'nin bu anlayışına karşı muhalafetin İran içerisinde ve 1979 Devriminde rol oynamış olan ayetullahlardan gelmiş olması üzerinde dikkatle durulması gereken bir noktadır.

“.... Ayetullah Şeriatmedari gibi 1979 yılında yapılan devrime destek veren birçok etkili isim, din adamlarının siyasete bulaştırılmasından ve ‘kayıp imam’ gelmeden bir din devleti oluşturulmasından dolayı Humeyni’yi sertçe eleştirdiler. Humeyni bir ilki gerçekleştirerek rejime darbe planlamakla suçladığı, Şeriatmedari’nin ‘Büyük Ayetullah’ unvanını, cübbesini çıkartarak kaldırdı.”⁹⁹

Velayet-i Fakih anlayışı temelinde dini lider, devletin temel politikalarını son karar mercii olarak tayin etme/onaylama, ordu komutanı olarak savaş ilan etme, Yargı Erki Başkanını, Koruyucular Konseyi’nin din adamı kontenjanından olan altı üyesini atama yetkilerine sahiptir.¹⁰⁰

Bu makama seçilmek için anayasal bir gereklilik olan merci-i taklid olma şartına karşın hüccetülislam olan Ali Hamaney sistem içi dengeler neticesinde bu makama gelmiştir. Bugün İran’da bir çok ayetullah Hamaney’in dini bilgisini yetersiz bulmaktadır.

⁹⁶Bülent Keneş, *İran Siyasetinin İç Yüzü*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1.Baskı, 2013, s.38,39

⁹⁷“.... Böylece Velayet-i Fakih, Mehdi Bazergan’ın sözüyle “Sadece Humeyni’ye göre biçilmiş bir kaftan”dı.” (Muhsin M. Milâni, “Humeyni’den Hamaney’e Velayet-i Fakih Kurumunun Değişimi”, Fatih Topaloğlu (çev.), Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı.19, İzmir 2004, s.209)

⁹⁸Mehmet Şahin, “Şii Jeopolitiği: İran İçin Fırsatlar ve Engeller”, *Akademik Ortadoğu*, Cilt.1, Sayı.1, 2006, s.45

⁹⁹Erhan Başyurt, “Şii Ekseni” Canlanıyor, *Aksiyon*, 21 Şubat 2005, Aktaran: Şahin, Şii Jeopolitiği: İran İçin Fırsatlar ve Engeller, s.47

¹⁰⁰Taşkın, s.27

1.4.2. Şura Meclisi ve Anayasayı Koruyucular Konseyi

Şura Meclisin'in görevi genel olarak yasama ve denetleme faaliyetleri olarak ifade edilmektedir. Meclis'in çıkardığı kanunlar ancak Koruyucular Konseyi'nin onayından geçtiği takdirde yürürlüğe girebilir.¹⁰¹

On iki üyeden oluşan Anayasayı Koruyucular Konseyi'nin görevi, Meclis'in çıkardığı kanunların anayasa ve İslami kurallara uygunluğunu denetlemektir. Altı üyesini dini liderin doğrudan atadığı din adamlarının oluşturduğu Konsey'in diğer altı üyesini ise yargı erki başkanın önerdiği adaylar arasından Şura Meclisi'nin seçtiği hukukçular oluşturmaktadır.¹⁰²

Seçimlere katılacak adayları denetlemek Konsey'in yetkisindedir. Konsey'in onay vermediği adaylar seçime katılma hakkına sahip değildir. Anayasayı Koruyucular Konseyini oluşturan üyelerin atanmasında dini liderin doğrudan ve dolaylı rolü düşünülecek olursa, dini liderin onaylamadığı adayların seçimlere katılabilmesi fiilen imkansızdır.¹⁰³ Konsey, kritik olarak tanımlanan bazı seçimlerde reformcu olarak nitelendirilen adayları büyük oranda veto etmiştir.¹⁰⁴

1.4.3. Düzenin Yararını Teşhis Heyeti ve Uzmanlar Meclisi

Heyetin amacı çeşitli erklerin temsilcilerini biraraya getirerek ihtilaflı konularda bir uzlaşmaya varmalarını sağlamaktır. Cumhurbaşkanı, Meclis Başkanı, Yargı Erki Başkanı ve Koruyucular Konseyi'nin din adamları kontenjanından seçilen altı üyesi heyetin doğal üyeleridir.¹⁰⁵ Meclis'in hazırladığı kanun Koruyucular Konseyi tarafından veto edilirse tekrar görüşülmek üzere Meclis'e gönderilir. Meclis kanunu aynı şekilde kabul ederse Düzenin Yararını Teşhis Heyeti tarafları uzlaştırmaya çalışarak son kararı vermektedir.

Uzmanlar Meclis'in temel görevi ise, dini lider'i seçmek olarak belirlenmiştir.¹⁰⁶ Uzmanlar Meclisi için yapılacak seçimlere katılacak adaylar da diğer seçimlerde olduğu gibi Anayasayı Koruyucular Konseyi'nin onayından geçmek

¹⁰¹Gündoğan, s.175

¹⁰²Taşkın, s.26

¹⁰³Keneş, *İran Siyasetinin İç Yüzü*, s.188

¹⁰⁴Taşkın, s.26

¹⁰⁵Taşkın, s.26

¹⁰⁶Taşkın, s.26

zorundadır. Koruyucular Konseyi'nin toplam oniki üyesinden altısını teşkil eden din adamlarını dini liderin; diğer altı üyeyi ise meclisin, yine dini liderin atadığı yargı erki başkanının önerdiği adaylar arasından seçtiği düşünülecek olursa, Uzmanlar Meclisi'ne seçilecek adayların belirlenmesinde dini liderin etkisi ortaya çıkmaktadır.

1.4.4. Cumhurbaşkanlığı

Cumhurbaşkanı devletin genel politikasını dini liderin çizdiği çerçeve içerisinde yürütme görevini üstlenmiştir. Humeyni'nin ölümünden sonra Hamaney'in Devrim'in sekiz yıl süreyle Başbakanlığını yapan Mir Hüseyin Musavi'nin¹⁰⁷ gücünü sınırlandırmak amacıyla başbakanlık makamını ilgasıyla cumhurbaşkanlığı makamı daha etkili hale gelmiştir.¹⁰⁸ Cumhurbaşkanının dini lider tarafından onaylanmayan politikaları uygulama şansının fiilen bulunmadığı Hatemi'nin iki dönemlik cumhurbaşkanlığı tecrübesi ile ortaya çıkmıştır.¹⁰⁹

1.4.5. Ulusal Güvenlik Konseyi ve Devrim Muhafızları

Konseyin amacı İran Devrimini korumak, dini liderin çerçevesini çizdiği sınırlar içerisinde İran'ın güvenlik politikalarını uygulamaktır.¹¹⁰

Devrim muhafızları ise İran'ı dış saldırılara karşı savunmak amacıyla kurulmuştur. 79 Devrim'i öncesinde Şah'a bağlılığını ifade etmiş Ordu'ya duyulan güvensizlik ordudan ayrı bir silahlı yapılanmaya gidilmesinin nedenini teşkil etmektedir.¹¹¹

1.5. Ahmedinejad Kimdir?

1.5.1. Biyografi

1956 yılında doğan Mahmud Ahmedinejad Devrim öncesinde gençliğin politize olduğu bir süreçte mühendislik öğrenimi görmüştür.¹¹² Ahmedinejad halkın karşısında gerek giyim tarzı, gerekse davranışlarıyla mütevazı bir izlenim bırakmaya

¹⁰⁷Hamaney ve Musavi 20 yıl sonra "Yeşil Hareket" olayları sırasında tekrar karşı karşıya gelmiştir.

¹⁰⁸Keneş, *İran Siyasetinin İç Yüzü*, s.180-182

¹⁰⁹Hunter, *Iran's Foreign Policy in the Post-Soviet Era: Resisting the New International Order*, s.24

¹¹⁰Gündoğan, s.176

¹¹¹Bayram Sinkaya, "İran'da Asker-Siyaset İlişkileri ve Devrim Muhafızları'nın Yükselişi" *Ortadoğu Etütleri*, Cilt.1, Sayı.2, Ocak 2010, s.119,120

¹¹²Taşkın, s.24

önem vermiştir. Bununla birlikte güçlü ilişkilerinin olduğu Devrim Muhafızları cumhurbaşkanlığı görevi süresince ekonomik olarak korunmuştur.

1.5.2. 2005 yılı cumhurbaşkanlığı seçimleri ve iktidara gelişi

Kurulu düzenin Hatemi'nin uyguladığı reform politikalarını engellemesi İran halkında ümitsizliğe yol açmış ve seçimlerde reformcu adaylara karşı ilgiyi azaltmıştır.¹¹³ Yüksel Taşkın Ahmedinejad'ın muhafazakarlar arası çelişkilerden de yararlanarak seçimi kazanmasını,

“.... Seçimler öncesinde Muhafazakâr Mollalar ve Reformcular, önemli bir taktik hata yaptılar. Ruhani önder, Reformculardan oy çalabilecek bir adaya, Kalibaf'a destek verirken; Rafsanjani'nin de en önemli hedefi yine Reformcu oylarıydı. Ahmedinejad ekibi Mollaları, Larijani ve Rafsanjani'ye destek vermekle ve ekonomik yolsuzluklara bulaşmakla dahi eleştirdiler. Ahmedinejad, 'İhtiyarları' devrimci idealizmlerini yitirmekle eleştiriyor, ve Üçüncü Dünyacı tınıları olan bir dış politika söylemine vurgu yapıyordu.”¹¹⁴

ifadeleriyle analiz etmektedir. Sözü edilen faktörlere ek olarak Ahmedinejad'ın seçimler sırasında Devrim Muhafızları ve Besiç adlı paramiliter kuvvetlerin, Ahmedinejad'ı desteklediğini ve Devrim Muhafızlarının bu ittifak ilişkisinin neticesi olarak devlet içerisinde gücünü artırdığını ifade eden Bayram Sinkaya bu ilişkiyi,

“.... Ahmedinejad, bakanlarının ve bürokratlarının önemli bir kısmını ve bazı büyükelçileri aktif görevde bulunan ya da emekli Devrim Muhafızları mensupları arasından tayin etmiştir. Dört üst düzey Devrim Muhafızları komutanının yer aldığı kabinede bakanların en az 10'u Devrim Muhafızları ya da ilişkili kurumlarda çalışmıştır.”¹¹⁵

örnekleriyle ortaya koymaktadır.

1.5.3. Ahmedinejad'ın yönetim anlayışı ve dış politikası

Ahmedinejad'ın bakanlarıyla sert insani ilişkileri ve yaptığı tasfiyeler önemli muhafazakar tandanslı siyasetçilerin bakanlar kurulunda görev almayı reddetmelerine neden olmuştur.¹¹⁶

¹¹³Bülent Aras, “Ahmedinejad Başkanlığında İran'da Siyasal İktidarın Haritasını Çıkarmak”, Kenan Dağcı, Atilla Sandıklı (Ed.), *Satranç Tahtasında İran “Nükleer Program”* içinde (21-36), İstanbul: TASAM Yayınları, TASAM Yayınları.31, Uluslararası İlişkiler Serisi.16, 2007, s.27

¹¹⁴Taşkın, s.41

¹¹⁵Sinkaya, İran'da Asker-Siyaset İlişkileri ve Devrim Muhafızları'nın Yükselişi, s.132

¹¹⁶Arif Keskin, “İran'daki Sistem İçi Çatışma Nereye Gidiyor?”, <http://www.21yuzyildergisi.com/assets/uploads/files/146.pdf>, *21.Yüzyıl Dergisi*, Ekim 2009, (13 Kasım 2014), s.40

Ahmedinejad iç siyasette yaşanan başarısızlıkları anti Amerikan-İsrail retorikle örtmeye çalışmaktadır. Böylece toplumun dikatini gerçek sorunlara odaklamasını önleyebilmekte ve her türlü muhalif söylemi rejimin çıkarlarını koruma gerekçesi altında bastırma imkanına kavuşmaktadır.¹¹⁷

Ahmedinejad'ın da içinde bulunduğu yeni muhafazakarlar ya da Bülent Keneş'in ifadesiyle "İran Neoconları"¹¹⁸ Devrim'in bazı din adamları ve politikacılar tarafından rayından çıkarıldığını ve bu nedenle görevlerini bırakmaları gerektiğini iddia etmektedir. Genç Muhafazakarların bu politikaları muhafazakarlar arasındaki bölünmeye yeni bir boyut kazandırmıştır. Böylece Ahmedinejad geleneksel muhafazakar blok ile Rafsancani'nin başını çektiği pragmatist kanat arasındaki kutuplaşmaya, diğer iki gruba da karşı pozisyon alan üçüncü bir taraf olarak dahil olmuştur.¹¹⁹

Ahmedinejad, pragmatistlerin dış politikada başarısız olduğunu düşünmüştür. Rafsancani'nin başlattığı ve daha sonra Hatemi'nin takip ettiği Medeniyetler arasında köprü kurma çalışmalarına uyumlu kadroları dışışleri bürokrasisinden tasfiye etmiştir.¹²⁰

ABD'de iktidarda bulunan Yeni Muhafazakarlar grubunun liderliğindeki Irak işgali ve bu süreçte sergilenen İran karşıtı söylemin de yardımıyla Ahmedinejad halkın demokratik taleplerini bastırmak için gereken fırsatı sağlamış, korku siyaseti ile Hatemi döneminin kazanımlarını silmiştir. Hatemi Dönemi'nde önemli oranda tasfiye edilen, ülke içinde ve dışında çeşitli yasadışı faaliyetlere karıştıkları iddia edilen grupları tekrar etkili pozisyonlara getirmiştir.¹²¹

¹¹⁷Bülent Aras, "Ahmedinejad Başkanlığında İran'da Siyasal İktidarın Haritasını Çıkarmak", Kenan Dağcı, Atilla Sandıklı (Ed.), *Satranç Tahtasında İran "Nükleer Program"* içinde (21-36), s.35

¹¹⁸Keneş, *İran Siyasetinin İç Yüzü*, s.355, ABD'de 2000 yılında yapılan başkanlık seçimleri sonrası oyların sayımı tartışmaları neticesinde Florida Yüksek Mahkemesi'nin verdiği tartışmalı bir kararla iktidara gelen Bush ve çevresindeki Neo-Conservative klik, izledikleri politikalarla Samuel Huntington'ın 1993'te yazdığı "Medeniyetler Çatışması" makalesinde ifade edilen görüşleri, özellikle Ortadoğu'da izledikleri politikalar aracılığıyla hayata geçirmiştir. Hatemi döneminde ayrıntılı olarak incelenmeye çalışıldığı gibi "Şer Ekseni" söylemi ve bu istikametteki politikalarıyla Hatemi hükümetinin elini zayıflatarak Ahmedinejad'ın 2005 yılında sürpriz bir şekilde cumhurbaşkanlığına giden yolu açmıştır.

¹¹⁹Keskin, İran'daki Sistem İçi Çatışma Nereye Gidiyor ?, s.36,37

¹²⁰Keskin, Devrim İçinde Yeni Bir Devrim Arayışı: Ahmedinejad Radikalizmi

¹²¹Taşkın, s.43

ABD ile düşmanlık retoriği üzerinden güç tahkim eden Ahmedinejad yönetimi, İsrail ile ilişkilerde de aynı söylemi özellikle Ortadoğu’da kendisine yeni nüfuz alanları açma hedefi doğrultusunda kullanmıştır. Bu vesileyle İslam dünyasında ABD/İsrail karşıtı tepkileri dış politik ve askeri hedeflerinin bir örtüsü haline getirmiştir.¹²²

Çalışmamızın ikinci bölümünde ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz üzere Ahmedinejad’ın Türkiye’ye yaklaşımı görevde bulunduğu sekiz yıllık süre boyunca oldukça olumsuz olmuştur. Özellikle Türkiye-Azerbaycan arasındaki kardeşlik ilişkisi, enerji konuları temelli ekonomik işbirliği İran’ı rahatsız etmiştir.¹²³ Türkiye ise İran’ın kitle imha silahı geliştirme, terörizme verdiği destek, Orta Doğu Barış Süreci’ne olumsuz etkiler yaratan müdahaleleri ve rejimini ihraç etme çabalarından duyduğu rahatsızlığı ifade etmiştir. Ancak Türkiye, ABD yönetimi içinde muhafazakarların da dahil olduğu bazı grupların İran’a yönelik radikal söylemlerinden yana olmamıştır. Türkiye’nin İran politikası, rejimin kendi iç dinamikleri sonucunda bir reform sürecinden geçmesi doğrultusunda şekillenmiştir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye’nin İran’a yaklaşımı, ABD içerisindeki sertlik yanlılarına kıyasla AB’nin diplomasiyi önceleyen çizgisine daha çok benzeşmektedir.¹²⁴

1.5.4. Ahmedinejad’ın ekonomi politikası

Ahmedinejad’ın 2005 yılı cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanmasında ekonomik kaynakları halka yayma ve yolsuzluklarla mücadele konusundaki vaatleri önemli rol oynamıştır. İran’daki adaletsiz ekonomik tablonun sorumlusu olarak Rafsancani ve Hatemi dönemleri olduğuna inanan Ahmedinejad, özelleştirmelerden

¹²²Keskin, Devrim İçinde Yeni Bir Devrim Arayışı: Ahmedinejad Radikalizmi

¹²³“Ahmedinejad’ın Türkiye ve Azerbaycan’a da şüphe ile yaklaştığını hatırlatmakta yarar var. Ahmedinejad, gazeteci Nafize Kouhnavard’ı Tahran’da yayınlanan ‘Hemşehri’ gazetesindeki görevinden atarken ‘Türkiye ve Azerbaycan’ın casusu olmakla’ suçlamıştı.”(Sedat Laçiner, “İran’ın Yeni Lideri Ahmedinejad, Şans mı, kabus mu?”, 27 Haziran 2005, *Zaman*, http://www.zaman.com.tr/yorum_yorum-yard-doc-dr-sedat-laciner-iran-in-yeni-lideri-ahmedinejad-sans-mi-kabus-mu_186895.html (4 Nisan 2014).

¹²⁴Keskin, Devrim İçinde Yeni Bir Devrim Arayışı: Ahmedinejad Radikalizmi

ve kamunun ekonomide etkinliğinin sınırlandırılmasından dar bir grubun çıkar sağladığını düşünmüştür.¹²⁵

Ahmedinejad, liberal ekonomik anlayışa karşı çıkararak kamunun ekonomide daha etkin bir rol oynayamasını kaynakların düşük gelirli grupları öncelenerek paylaşılmasını savunmuştur. Bu hedef doğrultusunda petrol gelirleri kullanılmıştır.¹²⁶ Sözü edilen bu yeniden dağıtım politikaları sonucunda İran halkının dar gelirli kesimlerinin ekonomik durumlarında iyileşmeler meydana gelmiş bununla eşzamanlı olarak Ahmedinejad'ın yakın bir ittifak ilişkisi içinde olduğu Devrim Muhafızları gibi unsurların ekonomik etkinliği usulsüz ihaleler yoluyla artmıştır.¹²⁷

Ahmedinejad'ın takip ettiği populist ekonomi politikaları geleneksel muhafazakar gruplarla arasında gerilime neden olmuştur. Muhafazakar kanat Ahmedinejad'ın kendisine bağlı oligarşik bir güç oluşturma çabasını kendi pozisyonları için bir tehlike olarak görmüştür.¹²⁸

1.5.5. Usülgera (İlkeçiler) akımı

Kurulu düzenin Hatemi'nin cumhurbaşkanı olarak seçildiği dönemden itibaren reformcu adaylar karşısında başarı sağlayamaması nedeniyle Hamaney'in onayıyla muhafazakar kanattan yıpranmamış yeni yüzler halka tanıtılmıştır. Ancak süreç içerisinde, böyle bir isim olan Ahmedinejad'ın ve ekibinin eriştiği güç İran yerleşik düzeni için önemli bir sorun teşkil etmeye başlamıştır.¹²⁹

1.5.6. 2009 yılı cumhurbaşkanlığı seçimleri

12 Haziran 2009 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimleri İran için dönüm noktası niteliğinde olmuştur. Oy sayımlarında hile yapıldığını düşünen geniş halk kitleleri “Yeşil Hareket” adı altında “Oyum nerede ?” sloganıyla sokaklara dökülerek geniş çaplı protesto eylemlerinde bulunmuş, bir çok gösterici güvenlik kuvvetlerinin verdiği sert karşılık sonucu hayatını kaybetmiş, içlerinde Devrim'in

¹²⁵Nader Habib, “The Economic Legacy of Mahmoud Ahmadinejad”, *Brandeis University Crown Center for Middle East Studies*, No.74, June 2013, (<http://www.brandeis.edu/crown/publications/meb/MEB74.pdf>), (10 Aralık 2014), s.1-3

¹²⁶Taşkın, s.46,47

¹²⁷Taşkın, s.47,48, Devrim Muhafızlarının siyasi, ekonomik ve sosyal rolleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Keneş, *İran Siyasetinin İç Yüzü*, s.368-375

¹²⁸Taşkın, s.47

¹²⁹Taşkın, s.40

önde gelen isimlerinin de bulunduğu bir çok kişi tutuklanmıştır. Seçim neticelerinin açıklanmasının ertesinde yaşanan hadiseler rejim içerisinde muhafazakarlar arasındaki şiddetli ihtilafı gözler önüne sermiştir.¹³⁰

Dini lider Hamaney ile cumhurbaşkanı Ahmedinejad arasındaki gerilim özellikle 2009 yılında Ahmedinejad'ın ikinci kez seçilmesinden sonra gücünü tahkim etmesiyle daha görünür bir hal almıştır.¹³¹

Hamaney, Ahmedinejad'ın 2009 yılında cumhurbaşkanı birinci yardımcısı olarak atadığı İsfendiyar Meşayi'yi görevden almış bunun üzerine Ahmedinejad, Meşayi'yi Cumhurbaşkanlığı Bürosu Genel Sekreteri makamına getirmiştir. Ahmedinejad, Hamaney'in bu müdahalesini cevapsız bırakmamış ve Hamaney'e yakın bir isim olan dışişleri bakanı Menuçehr Motteki'yi resmi gezisi esnasında görevden almıştır. Benzer bir gerilimin yaşandığı 2011 yılında Ahmedinejad İstihbarat Bakanı Haydar Moslehi'yi istifaya zorlamış ancak bu girişimi Hamaney'in müdahalesi ile engellenmiştir.¹³² Devrim Muhafızları gibi kendisini destekleyen silahlı güçlere ek olarak Hamaney'in reformcu grupların muhalefeti karşısında kendisiyle ittifak yapmak zorunda olması Ahmedinejad'a manevra alanı açmıştır. Nitekim 2009 yılı Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonrasında Hamaney, reformcu kanadın muhalefetini Ahmedinejad ile beraber hareket ederek aşmıştır.¹³³

¹³⁰Keskin, İran'daki Sistem İçi Çatışma Nereye Gidiyor ? s.34, Yeşil Hareket protestoları sırasında toplumsal muhalefetin talepleri seçim sonuçlarına itiraz boyutunu aşmış ve Mir Hüseyin Musavi, Muhammed Hatemi gibi, rejimin temel ilkelerinden sapmadan sistemi yine "sistem içerisinde kalarak" değiştirme amacındaki reformcu liderlerin söylem ve hedeflerini aşan bir noktaya evrilmiştir. Bu bağlamda konuya bakıldığında muhalifleri tek bir blok olarak nitelendirmenin ya da modern bir sistem arzusundaki protestocuların önemli bir kesiminin Musavi gibi "sistemle uyumlu" figürleri "kerhen" desteklemek zorunda kaldıklarını gözden kaçırmanın eksik bir analiz olacağını düşünüyoruz.

¹³¹Taşkın, s. 39-40

¹³²Abdurrahman Deveci, "Hamaney-Ahmedinejad Çekişmesi", *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 29 Haziran 2011, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/orta-dogu-ve-afrika-arastirmalari-merkezi/2011/06/29/6212/hamaney-ahmedinejad-cekismesi> (28 Kasım 2014).

¹³³Keskin, İran'daki Sistem İçi Çatışma Nereye Gidiyor ?, s.39,40

2. TERÖR ÖRGÜTLERİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİNİN GÜVENLİK BOYUTU

Devrim sonrası süreçte bölgedeki tüm etnik, dini ve mezhep boyutu olan sorunları, desteklediği terör örgütleri eliyle manipüle etmek İran dış politikasının temel unsurlarından biri haline geldiği iddia edilmektedir. Kökleri uzun bir geçmişe kadar giden Kürt sorunu da bu çerçevede İran'ın ilgi alanında olmuştur. Irak içerisinde çeşitli Kürt gruplarıyla ittifak ilişkilerine girerek Irak'la tarihsel rekabetini sürdüren İran, PKK terör örgütünü de konjonktürel iniş ve çıkışlar olmakla birlikte istikrarlı bir şekilde desteklediği ve Kürt sorununu (İran içerisinde de önemli oranda Kürt nüfus bulunmasına ve demokratik hak taleplerinin şiddetle bastırılmasına karşın) Türkiye'ye yönelik politikalarında önemli bir araç olarak kullandığı görüşü öne çıkmaktadır.

Türkiye'nin 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın çizmiş olduğu vizyon temelinde Kürt sorununa çözüm bulmak amacıyla başlattığı ve çözüm süreci olarak ifade edilen demokratik hak ve hürriyetlerin özgürce kullanılması temelinde ilerlemesi planlanan süreç de İran'ın çeşitli kanalları kullanarak yaptığı müdahalelerle farklı bir istikamete kanalize edilmeye çalışılmıştır.

Bu bölümde İran'ın Ahmedinejad döneminde destek verdiği iddia edilen terör örgütlerinin Türkiye'nin ulusal güvenliğine etkileri, ABD'nin Irak işgali sonrası ve Arap Baharı olarak isimlendirilen sürecin Suriye özelinde yansımaları bağlamında olmak üzere iki ana başlık altında ele alınacaktır. Arap Baharı sonrası oluşan ototriller yönetimlere isyan hareketleri Ortadoğu'da çok önemli ve Türkiye açısından pozitif gelişmelere kapı aralama imkanını barındırmakla beraber Suriye konusu ve Kürt sorunu bağlamında Türkiye'nin güvenliğini tehdit eden bir noktaya doğru evrilme potansiyeli taşımaktadır. İsyan dalgasının Suriye'ye ulaşmasından kısa bir süre önce başlatılan çözüm süreci ise yine Suriye meselesi özelinde İran-Suriye ittifakının yansıması olarak İran-Suriye-PKK ittifakını ortaya çıkardığı görüşünü zihinlere getirmiştir.

Ahmedinejad döneminde İran'ın başlıca iki terör örgütünü Türkiye'ye karşı kullandığı iddia edilmektedir. Irak işgali sonrası ortaya çıkan konjonktür PKK'yı aktif hale getirir ve İran'ın kullanımına sunarken, Suriye krizi sonrasında ortaya çıkan dengeler PKK'nın Suriye yapılanması olan PYD'yi (Partiya Yekîtiya Demokrat) öne çıkarmıştır. Bu iki terör örgütüne ek olarak DHKP-C (Devrimci Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi) terör örgütü ise Suriye bağlamında ikinci başlıkta analiz edilecektir.

2.1. ABD'nin Irak'ı İşgali Sonrası Dönem

ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesi Türkiye-İran ilişkilerinde çok boyutlu politik ve stratejik sonuçlar yaratmıştır. Özellikle Kuzey Irak yönetiminin otonomi kazanması ve artan gücü her iki ülke açısından da önemli etkiler ortaya çıkarmıştır.¹³⁴ İşgalin sonucunda paradoksal olarak İran'ın stratejik pozisyonu güçlenmiş, özellikle Irak'ın güneyinin tamamen İran etkisine bırakılmasına ek olarak İran, Irak'ın tümünde asimetrik savaş yöntemleriyle istikrarsızlığı derinleştirme ve bu temelde nüfuzunu yayma kanallarına kavuşmuştur.¹³⁵

2.1.1. İran ve Kürt sorunu

Irak işgali sonrası İran'ın PKK ve PJAK terör örgütleri ile ilişkisine geçmeden önce İran'ın Kürt sorunu, bu soruna İran'ın yaklaşımı ve PJAK'ın bu sorunda nasıl bir yere sahip olduğunu incelemek faydalı olacaktır.

İran'da dört milyon dolayında Kürt yaşamaktadır. Çoğunluğu Sünni olan (% 70 Sünni, %30 Şii) Kürt nüfusun İran rejiminin ağır baskısına maruz kalmaktadır. Keskin, PKK terör örgütünün İran kolu olan PJAK'ın (Partiya Jiyana Azad a Kurdistanê) İran'ın verdiği destekle büyüdüğü iddialarını belirtirken İran böylece içerisindeki Kürtler arasında bölünme¹³⁶ ve Türkiye'ye karşı kullanıma hazır bir araç yaratmayı amaçlamıştır.¹³⁷

¹³⁴Meliha Benli Altunışık, "Turkey's Changing Middle East Policy", *UNISCI Discussion Papers*, No.23, May 2010, <http://revistas.ucm.es/index.php/UNIS/article/viewFile/UNIS1010230149A/27010>, (8 Nisan 2014), s.155

¹³⁵Serdar Poyraz, "Turkish-Iranian Relations :A Wider Perspective", *SETA Policy Brief*, Brief No.37, 2009, s.8

¹³⁶"PJAK sadece Kürtler içinde değil İran'ın genelinde güç kazanma eğilimindedir. ... İranlı muhalifler PJAK'a bir "İran projesi" olarak bakmaktaydılar. Onlara göre İran devleti, PJAK'ın kurulması ile Kürt muhalefeti kontrol etmeyi ve yönlendirmeyi hedeflemiştir. Bu görüşe göre,

2.1.2. 2003-2008 dönemi İran-PJAK terör örgütü ilişkileri

PJAK terör örgütü 1997 yılında kurulmasına karşın 2003 yılında, ABD'nin Irak işgalinin başladığı dönemde faaliyete geçmiştir. PJAK, Irak'ta İran nüfuzunu kontrol altında tutmak isteyen ABD stratejisi temelinde konumlanarak bu konjonktürden faydalanmaya çalışmış, ABD'nin Irak'tan birliklerini çektiği 2011¹³⁸ yılına kadar¹³⁹ etkinliğini sürdürmüştür.¹⁴⁰

Irak işgalinin başladığı tarihte PKK, güçlerini yayma amacıyla Irak, İran ve Suriye'ye dağılmıştır. İran'da birleşen gruplar PJAK'ı kurmuştur. PJAK'ın öne çıkan birçok militanı PKK kökenlidir. PKK'nın kurucularından Cemil Bayık, 2006 yılında PJAK'ın temelini PKK olduğunu söylemiştir.¹⁴¹

PJAK'ın askerî çatışmaları İran ordusunu, Kürtlerin yaşadıkları bölgeye yerleşmeye yönlendirmektedir. Bu ise hem İranlı Kürtlerin siyasi hareketlerini bastırma hem de Kuzey Irak Kürtleri üzerinde baskı kurma olanağı yaratmaktadır.” (Arif Keskin, “PJAK: “PKK'nın Bölgedeki Yeni Misyon Arayışı”, www.azr.baybak.com, 27 Kasım 2007, http://azr.baybak.com/il_2007_say_1578.azr (30 Nisan 2014). Çalışmamızın ilk bölümünde olduğu gibi bu bölümde de Türkiye-İran siyasi tarihleri arasındaki benzerlikleri, gelişmeleri daha geniş bir perspektifte anlamlandırabilmek amacıyla vurgulayacağız. Bu bağlamda Türkiye'de 1980 öncesi tüm etkili Kürt örgütlerinin PKK hariç tasfiye edilmesi, yine 1980 yılı sonrası askeri darbe ortamında yapılan hukuksuzluklar ve özellikle Diyarbakır Cezaevi'nde yapılan işkencelerin PKK'nın büyümesinde oynadığı rol, benzer bir süreci yaklaşık olarak aynı yıllarda tecrübe eden İran'la karşılaştırıldığında yöntem bazında büyük benzerlikler bulunmaktadır. (Bu konuda önemli bir eser için bkz. Uğur Mumcu'nun üzerinde çalışırken uğradığı suikast sonucu yarım kalan kitabı *Kürt Dosyası*, 32. Baskı, Ankara: Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı Yayınları, 1998)

¹³⁷Nihat Ali Özcan, “İran Sorununun Geleceği: Senaryolar, Bölgesel Etkiler ve Türkiye'ye Öneriler”, *TEPAV Ortadoğu Çalışmaları*, Haziran 2006, s.60

¹³⁸2011 yılı İran-PJAK ateşkesinin devreye girdiği yıldır. Bu anlaşmanın yapılmasında ABD'nin Irak'tan askerlerini çekmesi neticesi PJAK'ın misyonunu tamamlamış olması kadar; Suriye'de Esad rejimi ve destekçisi İran'la, Suriye'nin kuzeyinde özerklik karşılığında Esad'ın yanında yer alan PKK'nın Suriye kolu PYD'nin vardığı uzlaşma da etkili olmuştur. Çalışmamızın dönem sınırlamasını aşmakla birlikte Suriye üzerindeki uluslararası baskının azalması, bazı muhaliflerin çeşitli dış etkilerle bölünmesi ve teröre kaymaları gibi faktörlerin de etkisiyle Esad ve çevresindeki oligarşik yapının dahil olduğu çözüm yollarının aranması gelişmeleri neticesinde İran'ın Suriye konusunda eli rahatlamış ve iki yıllık ateşkesi sona erdirerek (*Hürriyet*, “PJAK-İran ateşkesi sona erdi”, 27 Ağustos 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/24595760.asp> (17 Temmuz 2014), PJAK üyesi birçok teröristi idam etmiştir. (*BBC Türkçe*, “İran, son idamlarla Türkiye'ye mesaj mı veriyor?”, 8 Kasım 2013, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/11/131108_iran_kurtler_idam.shtml (10 Eylül 2014). İran ile PJAK arasındaki ittifak ilişkisi ilerleyen kısımlarda incelenecektir.

¹³⁹*Zaman*, “Amerika Irak'tan çekildi, yerini İran'a bıraktı”, 19 Aralık 2011, http://www.zaman.com.tr/dunya_amerika-iraktan-cekildi-yerini-irana-birakti_1216627.html (13 Haziran 2014).

¹⁴⁰Mesut Çevikalp, “İran hiç dost olmadı ki !” , Bülent Keneş ile Röportaj, *Aksiyon*, 9 Nisan 2012, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-32272-173-iran-hic-dost-olmadi-ki.html> (16 Ekim 2014).

¹⁴¹Soner Çağaptay, Zeynep Eroğlu, “The PKK, PJAK and Iran, Implications for U.S.-Turkish Relations”, *The Washington Institute*, 13 June 2007, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-pkk-pjak-and-iran-implications-for-u.s.-turkish-relations> (16 Eylül 2014).

1 Mart 2003 tarihinde yapılan Meclis oturumunda ABD'nin Irak'ı işgal amacıyla TSK'nın kullanılması ve Türk hava sahasının yabancı kuvvetlere açılmasını içeren tezkere TBMM tarafından kabul edilmemiştir. 1 Mart tezkeresinin Meclis'ten geçmemesi nedeniyle PKK terör örgütünün ABD tarafından, Türkiye'ye karşı cezalandırma aracı olarak aktif hale getirildiği ve Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi ile ilişkiler bağlamında bir pazarlık kartı olarak kullanıldığı iddia edilmektedir.¹⁴²

ABD'nin İran'ın Kuzey Irak bölgesi dahil olmak üzere Irak'ta etkinliğini kontrol altına alma stratejisi PJAK'ı öne çıkaran bir konjonktür doğurmuştur.¹⁴³ Bu dönemde İran, Türkiye ile birlikte PKK-PJAK karşısında işbirliği yolları aramıştır.¹⁴⁴ Bununla birlikte İran PJAK ile mücadele ettiği dönemde dahi Türkiye aleyhine PKK'ya lojistik destek vermiştir.¹⁴⁵

PJAK'ın kuruluşunda ve büyümesinde İran'ın fonksiyonu olmakla birlikte PJAK hiçbir zaman İran için tehdit seviyesinde olmamıştır. Buna karşın PJAK tehdidi İran iç politikasında ve Türkiye ile ilişkilerde bir araç olarak kullanılmıştır. İran Devletinin, Kürtlerin Farslılarla aynı kökenden olduğu propagandasına, içerisinde nüfus olarak düşük bir oranda ve dağınık coğrafyalarda Kürt nüfus yaşamasına, Şii mezhebine mensup Kürt nüfusun büyük oranının mezhep bağı nedeniyle İran rejiminin yanında yer almasına rağmen Kürtler üzerindeki baskıları çok büyük boyuttadır. Mahabad Cumhuriyeti tecrübesinin İran tarihsel hafızasında oluşturduğu etki de bugün izlenen politikaların tarihsel köklerinden birini teşkil etmektedir. İran, PJAK terör örgütü eliyle Kürt muhalefeti bölmenin yanı sıra siyasi faaliyetleri bastırmak için gerekçe kazanmış, Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi üzerinde baskı kurma imkanı yaratmıştır.¹⁴⁶ İran ve PJAK terör örgütü arasındaki en şiddetli çatışmalar 2006 yılında kayda geçmiştir. Bu dönemde İran ordusu PJAK mensubu

¹⁴²Armağan Kuloğlu, "Irak ve PKK Terör Örgütü Bağlamında Türkiye-ABD İlişkileri", *Beykent Üniversitesi, Stratejik Araştırmalar Dergisi 1* (2), 2008, s.46

¹⁴³Tolga Demiryol, "The Limits to Cooperation Between Rivals: Turkish-Iranian Relations Since 2002", *Ortadoğu Etütleri*, Volume.4, No.2, January 2013, s.121

¹⁴⁴Nilüfer Karacasulu, İrem Aşkar Karakır, "Iran-Turkey Relations in the 2000s: Pragmatic Rapprochement", *Ege Academic Review*, Vol.11, No.1, 2011, s.115

¹⁴⁵Kuloğlu, "Türkiye-Suriye-Irak-İran Dörtgeninde Gelişmeler", *Ortadoğu Analiz*, ORSAM, Cilt.1, Sayı.12, Aralık 2009, s.90

¹⁴⁶Arif Keskin, "PJAK-PKK ve İran Arasında Neler Oluyor ?", *21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/orta-dogu-ve-afrika-arastirmalari-merkezi/2010/08/06/5171/pjak-pkk-ve-iran-arasinda-neler-oluyor> (24 Mart 2014).

teröristleri izleyerek Irak'a girmiştir.¹⁴⁷ İran'ın Kuzey Irak politikasını değerlendiren Cengiz Çandar'a göre Kandil İran'ın posta kutusudur. Böylece Kuzey Irak'a müdahil olmakta ve Şam ile arasındaki koridoru açabilmektedir.¹⁴⁸ İran, PJAK'a karşı gerçekleştirdiği operasyonları aynı zamanda PKK ile savaştığı şeklinde Türk kamuoyuna sunarak önemli bir kamu diplomasisi faaliyeti yürütmektedir. 1990'lı yıllar boyunca İran, Türkiye kamuoyunun gündemine rejim ihracı, siyasi suikastler ve PKK-Hizbullah terör örgütleriyle gelmiştir. İran 2003 yılı sonrası PJAK'a yaptığı operasyonlarla bu imajını düzeltme yolunda önemli mesafe kaydetmiştir. 2005 yılı Şubat ayında ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice Türkiye ziyaretinde PKK'ya karşı destek sözünde bulunmuştur. İlginç bir zamanlamayla aynı gün İran, PKK'nın İran'daki kamplarına operasyon yapmıştır. Bunun üzerine Türkiye'de bazı gazeteler ABD'nin sadece destek sözü vermesine karşın İranlıların ise sözlerini eyleme dökerek yerine getirdiklerini ifade eden yayınlar yapmıştır.¹⁴⁹

2.1.3. 2008-2011 dönemi İran-PKK-PJAK ilişkileri

ABD'nin Irak işgali sonrası Türkiye'nin Kuzey Irak'taki Kürt gruplarla ilişkileri PKK'yı Türkiye'ye karşı kullandığı şüpheleri nedeniyle gergin bir dönemden geçmiştir.¹⁵⁰ 2008 yılından itibaren Kuzey Irak Bölgesel Yönetimiyle ekonomi temelinde kurulan iyi ilişkiler, Barack Obama'nın 2008 yılında ABD Başkanı seçilmesinden sonra PKK bağlamında Türkiye ile ABD'nin güvenlik alanında yeniden yakınlaşması ve ABD'nin PKK karşısında Türkiye ile istihbarat paylaşımında bulunması,¹⁵¹ İran'ın bu gelişmeleri tehdit olarak algılamasını¹⁵²

¹⁴⁷ Çağaptay, Eroğlu, The PKK, PJAK and Iran, Implications for U.S.-Turkish Relations

¹⁴⁸ Cengiz Çandar, "Tahran-Şam yolunda Kandil durağı", *Hürriyet*, 7 Eylül 2011, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=18665093&yazarid=215>, (28 Ağustos 2014) , İran-Kuzey Irak ilişkileri hakkında bir diğer önemli analiz için bkz. Ali Semin, "İran'ın PJAK Operasyonlarının Kuzey Irak'taki Yansımaları", *BİLGESAM*, 11 Ağustos 2011, http://www.bilgesam.org/incele/1155/iran%E2%80%99in-pjak-operasyonlarinin-kuzey-irak%E2%80%99taki-yansimalari/#.U4X5c_l_trk (10 Eylül 2014).

¹⁴⁹ Çağaptay, Eroğlu, The PKK, PJAK and Iran, Implications for U.S.-Turkish Relations

¹⁵⁰ Sedat Laçiner, "PKK Bağdat'ta: Türkiye Ne Yapmalı ?", 13 Temmuz 2006, *USAK*, http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=1720&cat=444 (11 Nisan 2014).

¹⁵¹ Laçiner, "PKK Dağdan İner mi ?", 27 Aralık 2008, *USAK*, http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=1916&cat=444#.U4VEfPl_trk (2 Mayıs 2014).

¹⁵² 16 Nisan 2008 tarihinde KRG (Kurdistan Regional Government) Peşmergeleden sorumlu bakanı Jafar Barzinji, Los Angeles Times gazetesine İran'ın Ansar al-İslam örgütünü KRG'ye karşı PJAK'ın faaliyetlerini kontrol altına almasını sağlama amacıyla kullandığını söylemiştir. (Amy Zalman, "Kurdish Militants in Iraq Play Dual Role of Terrorists and Allies," Los Angeles Times, 16 April 2008, Aktaran: Soner Çağaptay (Ed.), Michael Knights, "The Future of the Iraqi Kurds", Policy Focus 85, *The Washington Institute For Near East Policy*, Temmuz 2008, s.22) Bu bilgi önemli olmakla

beraberinde getirmiştir. İran bu dönemde 2003-2008 yılları arasında PKK'ya karşı olduğunu iddia ettiği politikasını değiştirmiştir. 21 Ekim 2007 tarihinde Türkiye'de yapılan Referandumun gecesinde yapılan Dağlica Baskını ve bir yıl sonra 3 Ekim 2008'de Aktütün Karakolu'na yapılan PKK saldırılarında 29 Türk askeri hayatını kaybetmiştir. Bu terörist eylemler de dahil olmak üzere birçok eyleme katılan 2 PKK'lı terörist 2011 yılında Bingöl'de yakalanmış ve birisinin İran uyruklu olduğu tespit edilmiştir.¹⁵³ Bu dönem, 2008 yılı Aktütün Karakolu Saldırısı,¹⁵⁴ 14 Temmuz 2011 Silvan¹⁵⁵ ve 19 Ekim 2011 tarihinde Çukurca Saldırısı ile devam etmiştir. İran'ın PKK ile ittifakı konusundaki şüpheler Arap Baharı sonrasında Suriye'de ortaya çıkan gelişmelerle daha farklı ve geniş bir boyuta evrilmiştir.¹⁵⁶

2.1.4. 2011 yılı sonrası değişen konjonktür ve İran-PJAK ateşkesi

Fars Haber Ajansı, 14 Ağustos 2011 tarihinde PKK'nın yöneticilerden Murat Karayılan'ın yakalandığı haberini İran Meclisi Milli Güvenlik ve Dış Politika Komisyonu Başkanı Alaaddin Burucerdî'den teyit ettirdiği iddiasıyla vermiştir.¹⁵⁷ Karayılan'ın yakalanması iddialarının gündeme gelmesi üzerine Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı haberin gerçekliğini öğrenmek amacıyla İran'lı

birlikte İran'ın KRG üzerindeki baskısının kendisi için önemli bir sorun teşkil etmeyen PJAK'tan daha çok Türkiye'nin KRG ile gelişen ilişkilerine PJAK gerekçesiyle müdahale etmesi olarak okumak mümkündür. Yukarıda ifade edilen Çandar'ın konu hakkındaki görüşü İran'ın 2008 yılı sonrası Kuzey Irak'a bakış açısını ve müdahale kanallarını vurgulamaktadır.

¹⁵³ *Milliyet*, Dağlica ve Aktütün baskıncısı kısıkvrak, 3 Aralık 2011, <http://www.milliyet.com.tr/daglica-ve-aktutun-baskincisi-kiskivrak/gundem/gundemdetay/03.12.2011/1470450/default.htm> (17 Temmuz 2014).

¹⁵⁴ Dağlica ve Aktütün baskınlarına katılan SAVAK ajanı PKK'lı teröristlerin isimleri için bkz. (Haşim Söylemez, "Kandil'deki istihbarat savaşına SAVAK da karıştı", 28 Mayıs 2012, *Aksiyon*, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-32686-173-kandildeki-istihbarat-savasina-savak-da-karisti.html> (16 Haziran 2014).

¹⁵⁵ 12 Haziran 2011 seçimlerinden kısa bir süre sonra gerçekleştirilen ve 13 Türk askerinin hayatını kaybettiği Silvan saldırısı (14 Temmuz 2011) Suriye konusunda Türkiye'nin İran karşısında pozisyon alması neticesinde gerçekleştirildiği iddia edilen ve 19 Ekim 2011 tarihinde Hakkari Çukurca'da 24 Türk askerinin hayatını kaybetmesiyle sonuçlanan terörist saldırı ile birlikte Suriye konjonktürü içerisinde meydana gelen terörist eylemler zinciri içerisinde en çok sayıda Türk askerinin kaybedildiği saldırılardır. İleriki başlıklarda ele alacağımız Karayılan'ın yakalanması haberi bu iki terörist eyleminin arasındaki bir tarihte (14 Ağustos 2011) gündeme getirilmiştir. Bu konjonktür ve kronoloji bize İran-PJAK ateşkesinde (5 Eylül 2011) iddia edilen Karayılan'ın yakalanması ya da İran'ın PJAK'a karşı gerçekleştirdiği başarılı operasyonlardan (*Zaman*, "İran'dan büyük darbe alan PJAK ateşkes ilan etti", 5 Eylül 2011, http://www.zaman.com.tr/gundem_irandan-buyuk-darbe-alan-pjak-ateskes-ilan-etti_1176640.html (28 Ekim 2014). öncelikli olarak Suriye konusunda İran'ın Suriye'nin kuzeyinde özerklik karşılığında PKK'nın Suriye uzantısı PYD'yi rejimin yanında tutma stratejisinin etkili olduğunu göstermektedir.

¹⁵⁶ Tolga Demiryol, *The Limits to Cooperation Between Rivals: Turkish-Iranian Relations Since 2002*, s.115,116,136

¹⁵⁷ *farsnews.com*, "İran, PKK'nın 2. lideri Murat Karayılan'ı yakaladı !", 14 Ağustos 2011, <http://turkish.farsnews.com/newstext.aspx?nn=9005230988> (23 Kasım 2014).

yetkilerle temasa geçmiş ancak haber doğrulanamamıştır. Bu açıklamanın iki saat sonrasında Anadolu Ajansı¹⁵⁸ Fars Haber Ajansı'nı kaynak göstererek Karayılan'ın değil, PKK'nın ikinci adamının yakalandığı bilgisini vermiştir.¹⁵⁹ Nitekim 19 Ekim 2011 tarihinde Hakkari Çukurca'da 24 Türk askerinin hayatını kaybettiği terörist saldırıdan iki gün sonra teröre karşı ortak mücadele kapsamında Ankara'ya gelen İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salihi, Dışişleri Bakanı Ahmed Davudoğlu ile görüşmesinden sonra Karayılan'ın yakalandığı iddialarına ilişkin sorulara, “.... İranlılar Karayılan'ı hiç yakalamadı. Yakalasaydık niye serbest bırakacaktık ki ? Türk kardeşlerimize yardım etmek için çok iyi bir fırsat olurdu” şeklinde cevap vermiştir.¹⁶⁰ İran-PKK ilişkisini ya da Karayılan'ın yakalanması olayında İran'ın rolünü ve hedeflerini incelemeyen önce PKK terör örgütünün sözde liderlik kadrosu arasındaki ayrışmayı analiz etmek faydalı olacaktır. Bu konuda öne çıkarılan görüşlere göre İran, Karayılan'ı yakalayarak PJAK vasıtasıyla topraklarında yürüttüğü eylemlere son vermesi amacıyla pazarlık yapmış, hem de çözüm sürecine terör örgütü lideri Abdullah Öcalan ile beraber olumlu yaklaşan Karayılan'ı tasfiye ederek şahin kanadın Türkiye'ye yönelik terör eylemlerini arttırmamasını hedeflemiştir. Bu görüş sahiplerinin iddialarını destekleyen bir argümana göre PKK içerisinde Suriye kökenli Kürtler ve gayrimüslim unsurlar etkili hale gelmiş ve PJAK vasıtasıyla İran'lı Kürt militanların sayısı artmıştır.¹⁶¹ Bahoz Erdal kod adlı Fehman Hüseyin'in de aralarında bulunduğu Suriye kökenli yönetici militanların 2007 yılında Irak'ın kuzeyinde Amerikalı askerler ve istihbarat mensuplarıyla yaptıkları görüşmeyi öğrenmesi karşısında Karayılan bu duruma sert tepki göstermiş ve bu

¹⁵⁸“.... Arınç'a geçtiğimiz yıl bugünlerde çok konuştuğumuz ‘Karayılan yakalandı’ haberlerini hatırlattık. Arınç olaya haber gözüyle baktıklarını, İran kaynaklarının böyle bir haberi servis ettiğini, AA'nın yayınladığını, önemli buldukları için haberi kullandıklarını anlattı. Bu esnada çok önemli bir bilgiyi de paylaştı. Arınç “İran PJK'a karşı şiddetli savaş gösteriyordu o tarihlerde. Ondan sonra bu savaşın olmadığı ortaya çıktı. PJAK elemanlarının başka yerlere gönderildiği değerlendirildi” dedi. İnsan ilk duyduğunda ‘nasıl yani’ demekten kendini alamıyor. Çünkü bize gösterilen senaryoya göre PJAK, İran'ın etkili operasyonları sonucu ağır kayıplar vermiş ve 5 Eylül 2001'de ‘pes ettiğini’ ilan etmişti” (Adem Yavuz Arslan, “PJAK’la savaş yoksa Karayılan olayına tekrar bakılmalı”, *Bugün*, 11 Ağustos 2012, <http://www.bugun.com.tr/pages/marticle.aspx?id=201737> (18 Mayıs 2014).

¹⁵⁹*Bugün*, “Murat Karayılan'da Acem oyunu mu ?”, 15 Ağustos 2011, <http://gundem.bugun.com.tr/karayilanda-acem-oyunu-mu-haberi/166140> (17 Ekim 2014).

¹⁶⁰*Hürriyet*, “Karayılan'ı yakalamadık”, 22 Ekim 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/19053203.asp> (25 Ağustos 2014).

¹⁶¹Sedat Laçiner, “Hangi PKK, Hangi DTP ?”, 28 Ekim 2008, USAK, http://www.usak.org.tr/analiz_det.php?id=1&cat=365365896#.U4XrOP1_trk (18 Haziran 2014)

hareketin hesabını soracağını söylemiştir.¹⁶² Bununla birlikte bu olayın 2007 yılında meydana geldiğini ve o dönem Esad'ın PKK'nın Suriye ayağı PYD'ye karşı önemli operasyonlar yürüttüğünü dikkate almak gerekmektedir. Murat Karayılan'ın Suriyeli Bahoz Erdal kod adlı Fehman Hüseyin'le anlaşamadığı ve bu nedenle örgütün İran kanadına yakın durduğu iddia edilmektedir. Karayılan'ın İran tarafından yakalanması İran hakimliğinde PKK'nın Türkiye ve Suriye kaynaklı militanları arasında bir ittifak sağlanması olarak değerlendirilebilir. Son dönemlerde terör örgütü içerisinde İran ve Suriyelilerin ittifak oluşturduğu ve örgütün üst sıralardaki yönetici kadrolarının Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmasına karşın, silahlı militanların kontrolünün bu gruplara geçtiği ifade edilmektedir.¹⁶³ Yukarıda ifade edilen görüşlere kısmen katılmakla birlikte Karayılan'ın İran tarafından yakalanması sonrası taraflar arasında bir pazarlık yapıldığı, daha doğru bir ifadeyle İran için PJAK'ın bir tehdit oluşturduğuna ve bu sorunun Karayılan'ın yakalanması neticesinde PJAK'ın ateşkes ilan etmesi (5 Eylül 2011) ile çözüldüğü görüşüne katılmıyoruz.¹⁶⁴ Suriye'de rejim güçleri ile muhalifler arasında başlayan çatışmalar neticesinde Türkiye ve İran'ın Suriye konusunda karşı karşıya gelmesi ile ortaya çıkan konjonktür, PKK'nın Suriye'nin kuzeyinde PYD bayrağı altında kazanacağı özerklik karşısında, Esad yönetimine desteği ve muhaliflere karşı pozisyon almasını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda bir pazarlık olduğu doğru olmakla birlikte pazarlığın tarafları İran'ın onayıyla Suriye ve PKK'nın Suriye'deki uzantısı PYD'dir. PJAK, İran'la Suriye konusunda ittifak yaparak ateşkes ilan ederken, Türkiye'de ise çözüm süreci ve sınır dışına çektiği kuvvetleriyle İran cephesine ek olarak Türkiye cephesini de kapatmış ve kuvvetlerini Suriye'nin kuzeyinde özerklik hedefine ulaşmak amacıyla birleştirmiştir.¹⁶⁵ Bütün bu veriler ışığında Karayılan'ın

¹⁶²Zaman, "İki iddia", 23 Ocak 2007, http://www.zaman.com.tr/gundem_iki-iddia_491521.html (12 Eylül 2014).

¹⁶³Söylemez, Kandil'deki istihbarat savaşına SAVAK da karıştı

¹⁶⁴Ümit Fırat, "İran, Murat Karayılan'ı yakalayıp Pjak konusunda anlaştı", www.rsfmradio.com, 17 Ağustos 2012, http://www.rsfmradio.com/radio_broadcast/76365529/85413360/ (16 Kasım 2014).

¹⁶⁵İran tarafından yakalandığına dair haberlerden dört gün önce (10 Ağustos 2011) PKK terör örgütünün sözcüsü Fırat Haber Ajans'ına, PJAK'a bağlı silahlı güçlerin kuvvetlerini çekerek İran'a saldırılarını durduracağını söyleyen Murat Karayılan bu kararın gerekçesini ise şu sözlerle izah etmektedir: "İran İslam Cumhuriyeti'ne karşı savaşmak da istemiyoruz. Neden ? Çünkü bölgeyi yeniden dizayn etmek isteyen uluslararası güçlerin amaçlarından birisi de İran'ı kuşatmaktır. Şimdi daha çok Suriye ile uğraşıyorlar. Kendilerince orayı halletseler sıra İran'a gelecektir. Böyle bir aşamada biz Kürtler olarak ayrıca İran'a karşı savaş halinde olmayı pek doğru görmüyoruz." (Kadri Gürsel, "Türkiye'de silahsız, üç parçada silahlı PKK", *Milliyet*, 22 Nisan 2013,

yakalanması haberinin, Suriye konusunda muhaliflere desteği nedeniyle İran tarafından Türkiye'ye verilen üstü kapalı bir tehdit mesajı olmakla birlikte, PJAK'ın aniden ilan ettiği ateşkesin PYD'nin İran-Suriye destekli/onaylı Suriye'nin kuzeyindeki özerklik projesi bağlamındaki gerçek nedenini perdeleme amacına da hizmet ettiği söylenebilir.

Sonuç olarak İran-PJAK ateşkesini ve Türkiye'de hemen hemen aynı dönemlerde başlatılan çözüm süreci kapsamında sağlanan terör saldırılarının göreceli olarak azaldığı konjonktürü, PYD denetiminde Suriye'nin kuzeyinde kurulan özerk yapı ve Suriye sonrası muhtemel gelişmeler bağlamında değerlendirmek doğru olacaktır. Türkiye'nin Kürt sorununa çözüm bulma ve Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi ile iyi ilişkiler geliştirme politikasına İran-Suriye-PKK eksenine ile karşılık verilmiştir.¹⁶⁶

2.2. Arap Baharı Sonrası Türkiye-İran İlişkilerinin Güvenlik Boyutu

2.2.1. İran'ın Arap Baharı karşısındaki politikası

Arap Baharı olarak adlandırılan süreç Tunus'ta başladığı zaman İran, halk hareketlerinin İran Devrim'inden etkilendiğini iddia etmiştir. Halk hareketleri Libya'da Kaddafi yönetimine ulaştığında ise İran bu gelişmeyi endişeyle karşılamıştır.¹⁶⁷ İran ve Kaddafi arasındaki yakın ilişkiler ve Kaddafi'nin sık sık tekrarladığı Kuzey Afrika'da ikinci Fatimi Devletinin kurulması gerektiği yönündeki açıklamaları,¹⁶⁸ ve İran destekli Hizbullah terör örgütünün Filistin davasının başta gelen savunucusu olarak sunan sözleri¹⁶⁹ gözönüne alındığında İran'ın bu politikası

<http://dunya.milliyet.com.tr/turkiye-de-silahsiz-uc-parcada-silahli-pkk/dunya/dunyayazardetay/22.04.2013/1696620/default.htm> (12 Aralık 2014).

¹⁶⁶Erol Kurubaş, "Tırmanan Terör ve Daralan Zaman", *Ankara Strateji Enstitüsü*, 24 Ekim 2011, <http://www.ankarastrateji.org/yazar/prof-dr-erol-kurubas/tirmanan-teror-ve-daralan-zaman/> (9 Mayıs 2014).

¹⁶⁷Mohammad Reza Djalili, Thierry Kellner, *Arap Baharı Karşısında İran ve Türkiye*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 1.Basım, 2013, s.38, İran'ın Arap Baharı karşısındaki pozisyonunu inceleyen bir diğer kaynak için bk. Mahmut Akpınar, *Arap Baharı mı, İran Ateşi mi*, 1.Basım, Ankara: Akçağ Yayınları, 2013

¹⁶⁸*Habertürk*, "2. Fatimi devleti kurulsun", 25 Mart 2009, <http://www.haberturk.com/dunya/haber/136477-2-fatimi-devleti-kurulsun> (5 Haziran 2014).

¹⁶⁹*Yakın Doğu Haber*, "Kaddafi Fatimi devleti kurmakta ısrarlı", 17 Nisan 2007, http://www.ydh.com.tr/HD2887_kaddafi-fatimi-devleti-kurmakta-issarli.html (9 Haziran 2014).

dikkat çekicidir.¹⁷⁰ Irak'ta kontrollü büyük ölçüde eline geçiren İran, Suriye ve Lübnan üzerindeki etkisi ile Akdeniz'e çıkışını oluşturduğu koridorla güvence altına almayı amaçlamaktadır.¹⁷¹

2001 yılında Afganistan'ın ve hemen sonrasında Irak'ın ABD tarafından işgali 2004 yılında “Şii hilali”¹⁷² söylemini ortaya çıkarmıştır. Bu ifade, İran'ın Afganistan ve Irak'ta ABD işgalinden sonra etkisini artırması¹⁷³ ve Irak'ın İran nüfuz alanına giren ilk Arap ülkesi¹⁷⁴ olmasından hareketle Körfez ülkelerinden Lübnan'a uzanan etkinliğini vurgulamak için kullanılmaktadır. Suriye'de İran'ın Esad rejiminin yanında vekalet savaşının boyutlarını da aşacak şekilde Devrim Muhafızları kanalıyla doğrudan yer alması İran'ın bölgede Şii çoğunluğa sahip ülkelerde ya da Suriye gibi Nusayri Arap azınlık diktası altında olmakla birlikte geleneksel olarak müttefiki olan ülkelerdeki nüfuzunu koruma ve yayma politikası olarak tanımlanmaktadır. İran özellikle Suriye'de sahip olduğu nüfuzu kaybetmemek adına terör silahını Türkiye'ye karşı kullandığı iddia edilmektedir.¹⁷⁵ Türk kamuoyunda çoğu zaman bilinçsizce kullanılan “Şii hilali” söylemi İran'ın kutuplaştırıcı mezhep politikasına ve tüm Şiilerin koruyucusu olma iddiasına güç kazandırmaktadır. Bu söylem, özellikle Lübnan gibi iç savaşlarla yıkıma uğramış ülkelerde kutuplaşmayı derinleştirmekte¹⁷⁶ ve İran'ın Hizbullah gibi terör örgütleri

¹⁷⁰Libya'da isyanın seyrinin muhalifler lehine gelişmesi üzerine İran, yeni duruma uyum sağlayarak Kaddafinin devrilmesinden hemen önce Libya Ulusal Geçiş Konseyi Başkanını İran davetinde bulunmuştur. Libya'lı savaşçıları başarılarından dolayı tebrik etmiş ve ilişkileri geliştirme isteğini ortaya koymuştur. (AFP, “Iran invites Libya rebel chief to Tehran”, 30 August 2011, Aktaran: Djalili, Kellner, *Arap Baharı Karşısında İran ve Türkiye*, s.42)

¹⁷¹Hasan Kösebalan, “Turkey and the New Middle East: Between Liberalism and Realism”, *Perceptions: Journal of International Affairs*, Vol.16, No.3, Autumn 2011, s.104

¹⁷²Bu konuyla ilgili kapsamlı bilgi için bkz. Atilla Sandıklı, Emin Salihi, “Iran, The Shia Crescent and The Arab Spring”, Hacer Şartepe (çev.), Wise Men Center For Strategic Studies, *Bilgesam Publications*, Report No.35, August 2011

¹⁷³Suzanne Maloney, *Iran's Long Reach: Iran as a Pivotal State in the Muslim World*, United States Institute of Peace Press, Washington DC, 2008, s.38

¹⁷⁴Vali Nasr, “Regional Implications of Shi'a Revival in Iraq”, *The Washington Quarterly*, Vol.27, No.3, Summer 2004, s.16

¹⁷⁵Taha Akyol, “İran ve Öbürleri”, *Hürriyet*, 20 Eylül 2012, <http://ankara.hurriyet.com.tr/yazarlar/21509839.asp?yazarid=329> (21 Mayıs 2014).

¹⁷⁶Ceren Kenar, “Şii hilali” ve “Sünni dolunayı” ortasında Lübnan”, *Taraf*, 21 Mayıs 2012, <http://www.taraf.com.tr/yazilar/ceren-kenar/sii-hilali-ve-sunni-dolunayi-ortasinda-lubnan/21469/> (28 Kasım 2014).

eliyle Fars yayılmacılığını anti-ABD/İsrail retorik üzerinden siyasal İslam ideolojisi¹⁷⁷ örtüsü altında tahkim etmesine imkan sağlamaktadır.

2.2.2. İran'ın Suriye politikası ve Türkiye'nin güvenliğine etkileri

Suriye konusunda Türkiye'nin Suriye'deki muhaliflerin yanında yer alması İran'ın her dönem desteklediği PKK kartının yanı sıra El-Kaide terör örgütünü de Türkiye karşısında iki boyutlu kullanmasıyla cevap bulmuştur. Birinci boyutuyla Suriye kaynaklı ve destekli DHKP-C benzeri taşeron terör örgütleri eliyle özellikle sınır şehirlerimizde eylem yaparken, Suriye muhalefeti En-Nusra gibi El-Kaide uzantısı örgütler aracılığıyla bölünmüş¹⁷⁸ ve yaptığı katliamlarla Suriye muhalefetine meşruiyetini zayıflatan eylemlerde bulunmuştur. Türkiye'ye bakan yönüyle ise İran başarılı bir operasyonla El-Kaide ile ittifakını¹⁷⁹ uluslararası arenada Türkiye'yi El-Kaide destekli gruplarla işbirliği içerisinde göstererek gizlemeyi başarmıştır. Bu tuzağa dikkat çeken Mehmet Özcan, PYD (Partiya Yekitiya Demokrat) gibi terör örgütlerinin Türkiye'nin El-Kaide ve uzantısı En-Nusra gibi terör örgütlerine destek verdiği algısını oluşturmaya çalıştığını ifade ederek,

“El Kaide gibi El Nusra da Türkiye'ye açıktan tehdit. Ankara'nın direkt veya dolaylı olarak bu gruplara destek verdiği düşünülemez. Birileri Türkiye üzerinden iz bırakacak şekilde radikallere destek gönderebilir. Devlet ileride kendini zor duruma düşürebilecek bu tezgâhı bozmalı...”¹⁸⁰

öngörüsünde bulunmuştur. Nitekim ABD Hazine Bakanlığı yayınladığı bir açıklamayla İran'da faaliyet gösteren bir El- Kaide hücrelerinin Suriye'ye Türkiye

¹⁷⁷Neşe Düzel, “İslam'ın yumuşaması savaşla durduruldu.”, Bülent Aras ile Röportaj, 24 Temmuz 2006, *Radikal*, <http://www.radikal.com.tr/radikal.aspx?atype=haberyazdir&articleid=786835> (9 Ağustos 2014).

¹⁷⁸Önceki bölümlerde üzerinde kısaca durduğumuz gibi Kürt nüfus, otoriter ve anti demokratik karakter sergileyen İran ve Suriye rejimleri için her zaman bir tehdit kaynağı olarak algılanmıştır. Suriye konusunda İran, üzerindeki uluslararası baskı Rusya ve Çin'in de yardımıyla azaldıktan sonra PJAK ile varılan ateşkesi iki yıl aradan sonra bozmuştur. İran'ın PYD'yi desteklemesi Suriye bağlamında ve kısa vadeli bir politikadır. Süreç boyunca İran En-Nusra terör örgütünü PYD'yi dengelemek amacıyla desteklemiştir. Böylece Suriye'nin kuzeyindeki PYD eksenli Kürt hareketi kontrol altına alınarak uzun vadede İran ve müttefiki Suriye için tehdit oluşturmamasının önüne geçilmiştir. (Ali Semin, “Iran supports PYD for immediate interests”, *Today's Zaman*, 18 Ağustos 2013, <http://www.todayszaman.com/news-323776-iran-supports-pyd-for-immediate-interests.html> (4 Ekim 2014).

¹⁷⁹*Zaman*, Suriyeli muhalifler İran-El Kaide ilişkisinin belgelerini yayınladı

¹⁸⁰Mesut Çevikalp, “Yeni taşeron El Nusra”, *Aksiyon*, 7 Ekim 2013, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-36734-173-yeni-taseron-el-nusra.html> (14 Kasım 2014).

üzerinden terörist ve para transferi gerçekleştirdiğini belirtmiştir.¹⁸¹ Suriyeli muhalifleri tek bir şemsiye altında bulunduran Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu, (SMDK) İran'ın IŞİD terör örgütü (Irak-Şam İslam Devleti) ile bağlantısını ortaya koyan delilleri açıklamıştır. Bu belgeler arasında IŞİD komutanları arasında Esad rejimini destekleyen subaylarının yanı sıra bazı komutanların Irak ve İran'dan doğrudan para yardımı aldığı, IŞİD'den ele geçirilen cephaneliklerdeki silahların Suriye Devleti'ne ait olduğu ifade edilmiştir. IŞİD militanlarına ait pasaportlarda İran ve Rusya vizeleri dikkat çeken diğer bir bulgudur. Muhalif gruplar Halep, Rakka ve İdlib gibi kentlerde IŞİD teröristlerinin konuşlu olduğu karargahlarının yerlerinin bilinmesine karşın Suriye rejimi tarafından bu hedeflere operasyon yapılmadığını ifade etmektedir.¹⁸²

2.2.3. PYD terör Örgütü ve İran'ın Türkiye politikasındaki konumu

PYD, 2003 yılında Kuzey Suriye'de kurulmuştur ve PKK'yı da içine alan KCK çatı terör örgütünün Suriye ayağı konumundadır.¹⁸³ Türk kamuoyunda bazı kesimlerce seslendirilen görüşler PYD terör örgütünü PKK'dan ayrı bir şekilde konumlandırmakta ve Esad rejimine muhalif Kürt gruplarla¹⁸⁴ aynı başlık altında değerlendirmektedir. Buna karşın Suriyeli Kürtler rejimle çatışırken, PYD Suriye'nin kuzeyinde diğer Kürt gruplardan ayrılarak kendi gündemini uygulamaktadır.¹⁸⁵ Esad yönetimi ise Kürt muhalafetini bölmek amacıyla PYD ile birlikte hareket etmekte¹⁸⁶

¹⁸¹Today's Zaman, "US: Al-Qaeda in Syria getting support through Iran, Turkey", 7 Şubat 2014, <http://www.todayszaman.com/news-338819-us-al-qaeda-in-syria-getting-support-through-iran-turkey.html> (11 Ekim 2014).

¹⁸²Zaman, Suriyeli muhalifler İran-El Kaide ilişkisinin belgelerini yayınladı

¹⁸³Atilla Sandıklı, Ali Semin, "Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye", *Bilge Adamlar Kurulu Raporu*, Kasım 2012, Rapor No.52, s.20

¹⁸⁴26 Ekim 2011 tarihinde kurulan Kürt Ulusal Konseyi'ne katılan grupların listesi için (bkz. Sandıklı, Semin, s.20), Suriye Ulusal Konseyi (SUK), Abdülbasit Seyda'yı (10 Haziran-9 Kasım 2012 tarihleri arasında başkanlık görevini yürütmüştür) Kürt Ulusal Konseyi'ni oluşturan partilerle görüşme yapmak ve Barzani ile görüşmesi amacıyla görevlendirmiştir. (Ali Hussein Bakeer, Rapor Ekibi : Burç Köstem, Gülsüm Boz, Mehmet Hecan, Oğuz Kaan Pehlivan, "Suriye'de Kâbusa Doğru ?", USAK, Şubat 2013, Rapor No.13-01, s.57) Barzani bu görüşmelerde Kürt Ulusal Konseyini PYD ile uzlaşması için teşvik etmiştir. Böylece PYD'nin Konsey içerisinde konumu güçlendirilerek Konsey'e hakim olması kolaylaşmıştır. (*Bugün*, "Mesud Barzani'nin PYD tuzağı", 31 Ekim 2012, <http://gundem.bugun.com.tr/mesud-barzaninin-pyd-tuzagi-haberi/210304> (28 Ekim 2014), PKK ile uzun yıllara dayanan ihtilafı bilinen Barzani'nin Kürt Ulusal Konsey'i ile PYD'yi nasıl uzlaştırdığı dikkatle incelenmesi gereken bir politikadır. (Abdulhamit Bilici, "Yüksek riskli Suriye politikası", *Zaman*, 28 Temmuz 2012, http://www.zaman.com.tr/abdulhamit-bilici/yuksek-riskli-suriye-politikasi_1324389.html (5 Kasım 2014).

¹⁸⁵Zaman, "Suriye'de Kürt-Arap çatışması kapıda", 14 Kasım 2013, http://www.zaman.com.tr/dunya_suriyede-kurt-arap-catismasi-kapida_2167263.html (2 Aralık 2014).

¹⁸⁶Sandıklı, Semin, s.10

ve silah desteğinde bulunmaktadır.¹⁸⁷ Kürt Yüksek Konseyi, Suriye’de faaliyet gösteren Kürt partiler arasında 2012 yılında imzalanan anlaşmayla oluşturulmuştur. Buna karşın PYD, diğer Kürt partileri tanımamakta ve Kürtlerin tek temsilcisi olarak kendisini ilan etmektedir.¹⁸⁸ Türkiye’nin Suriye’de İran-Suriye-Hizbullah ekseninde karşısında tutum alması karşısında Esad rejimi Suriye’nin kuzeyini PYD’ye terk etmiştir.¹⁸⁹ Dışişleri Bakanı Ahmed Davudoğlu Suriye rejimi ile PYD arasındaki saldırmazlık ilişkisini ve Suriye rejiminin terk ettiği topraklardaki askeri araç ve silahları PYD’ye verdiğini, Acilciler¹⁹⁰ terör örgütünü kullanarak Nusayri mezhebine mensup Türk vatandaşları üzerinden mezhep eksenli bir çatışma yaratma çabası içinde olduğunu söylemiştir.¹⁹¹ PYD’nin Suriye halkının rejime karşı başlattığı muhalif harekete desteğini önlemek amacıyla Kürtlere baskı yaptığı ifade edilmektedir.¹⁹² 5 Eylül 2011 tarihinde varılan İran-PJAK ateşkesinin ardından İran, PKK’nın Suriye kolu olduğu ileri sürülen PYD’yi Türkiye ve Suriyeli muhalifler aleyhinde desteklemeye başlamıştır.¹⁹³ İran Şura Meclisi Ulusal Güvenlik Komisyonu Başkanı Alaaddin Burucerci Suriye’de Esad yönetiminin kalması gerektiğini savunmuş, bir gazetecinin, Türkiye’nin PKK’ya karşı yaptığı operasyonlarda İran hava sahasını kullanmasına izin verecek misiniz? sorusuna ise, konunun askeri bir mesele olduğunu, İran Hava Kuvvetleri’nin çok güçlü olduğunu ve PJAK’ı kontrol altına aldığını, PKK’ya yönelik bir hava operasyonu kendilerinin de yürütebileceğini ve İran hava sahalarını Türkiye’ye açmayacaklarını söylemiştir. Yine Karayılan’ın yakalanması ile ilgili sorulara ise kendisinin böyle bir açıklama

¹⁸⁷Bugün, “Esad PYD’ye 200 güdümlü füze verdi”, 23 Kasım 2013, <http://dunya.bugun.com.tr/esad-pydye-200-gudumlu-fuze-verdi-haberi/871517> (16 Ekim 2014).

¹⁸⁸Haşim Söylemez, “Erbil’de Kürt satrancı”, *Aksiyon*, 7 Ocak 2013, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-34527-173-erbilde-kurt-satranc.html> (18 Haziran 2014)

¹⁸⁹Mehmet Yeğin, “Türkiye ‘Kürt Öcüsü’ ile Korkutulmak mı İsteniyor?”, 25 Temmuz 2012, *USAK*, http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=805&cat=331#.U4Xsbvl_trk (14 Ağustos 2014).

¹⁹⁰“Türkiye Devrimi’nin Acil Sorunları” başlığıyla yayınladıkları bildiriyle kurulan bu örgüt Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde terör eylemlerinde bulunmuştur. İleriki başlıklarda inceleyeceğimiz Reyhanlı terör saldırılarının faili olduğu iddia edilen Mihraç Ural, 1976 yılında örgüte katılmış, 1980 yılında cezaevinden kaçarak gittiği Suriye’de vatandaşlık alarak Hafız Esad’ın akrabası Malak Fadal ile evlenmiştir. Mihraç Ural, terör örgütü içerisindeki diğer gruplar tarafından Suriye istihbarat servisi Muhaberat’ın taşeronu olarak görülmüştür. (Burak Kılıç, “Suriye-İran-Türkiye üçgeninde terör jokeri”, *Aksiyon*, 20 Mayıs 2013, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-35582-173-suriye-iran-turkiye-ucgeninde-teror-jokeri.html> (12 Mayıs 2014).

¹⁹¹t24.com, “Davutoğlu: Suriye, bizi El Kaide ile baş başa bırakmak istiyor”, 7 Ekim 2013, <http://t24.com.tr/haber/davutoglu-suriye-bizi-el-kaide-ile-bas-basa-birakmak-istiyor,241394> (15 Kasım 2014).

¹⁹²Sandıklı, Semin, s.20

¹⁹³Elchin Hatami, “İran’ın Türkiye’ye karşı PYD kartı”, *iranbriefing.net*, 29 Kasım 2013, <http://turkish.iranbriefing.net/?p=3877> (4 Ağustos 2014).

yapmadığını, sözlerinin yanlış aktarıldığını savunmuştur.¹⁹⁴ 2012 yılı itibariyle İran'ın ve müttefiki Irak'taki İran destekli Maliki hükümetinin Suriye'de şiddetlenen çatışmalar ve muhaliflerin başarıları üzerine PKK'ya verdiği destek¹⁹⁵ artmıştır. Aynı yıl Ankara'da yapılması planlanan Yüksek Güvenlik Komisyonu toplantısı İran heyetinin katılmaması dolayısıyla gerçekleşmemiştir. Özellikle 2012 yılı Temmuz ve Ağustos aylarında Hakkari'nin Şemdinli ilçesinde PKK terör örgütü kurtarılmış bölge oluşturmak amacıyla 13 gün boyunca saldırılarını sürdürmüştür. Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç Şemdinli terör eylemlerinden sonra yaptığı açıklamada, saldırıları Kuzey Irak'tan değil İran'dan sızan teröristlerin gerçekleştirdiğini ifade etmiştir.¹⁹⁶

KCK çatı terör örgütünün 12 Haziran 2013 tarihinde yapılan 9.Kongresinde Suriye'nin kuzeyinde Kürt özerk bölgesi kurma hedefi yer almıştır.¹⁹⁷ Mesut Hakkı Caşın, Esad rejiminin Suriye'nin kuzeyini PYD'ye bıraktığını, Sedat Laçiner ise PKK'nın çözüm sürecini zaman kazanarak kuvvetlerini Suriye'nin kuzeyinde konsolide etme fırsatı olarak kullandığını ve sürecin başlamasından önce 1500 PKK'lı teröristin Suriye'ye kaydırıldığını ifade etmektedir.¹⁹⁸ PYD, 2013 yılı Kasım ayında Suriye'nin kuzeyinde Kamışlı'da bir Genel Meclis oluşturmuş,¹⁹⁹ Afrin, Kobani ve Cizire olmak üzere 3 kantona ayrılan bir geçici bir özerk yönetim kurmuştur.²⁰⁰ 2014 yılının başı itibariyle ise PYD, Cizire kantonu olarak tanımlanan

¹⁹⁴*samanyoluhaber.com*, “Burucerci: Suriye yönetimi kalmalı”, 18 Kasım 2011, <http://www.samanyoluhaber.com/dunya/Burucerci-Suriye-yonetimi-kalmali/716959/> (18 Haziran 2014).

¹⁹⁵*Hürriyet*, “Maliki-PKK görüşmesinde Suriye pazarlığı”, 16 Ekim 2012, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/21707838.asp> (29 Temmuz 2014). Bu konuda Türkiye'nin aldığı pozisyon ile ilgili önemli bir yazı için bkz. Mustafa Özcan, “Türkiye'nin dış politikasını kaçırmak”, *yeniakit.com.tr*, 10 Ağustos 2013, <http://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/mustafa-ozcan/turkiyenin-dis-politikasini-kacirmak-2399.html> (15 Kasım 2014).

¹⁹⁶*Bugün*, “Arınç'tan bomba PKK açıklaması”, 11 Ağustos 2012, <http://gundem.bugun.com.tr/arinctan-bomba-pkk-aciklamasi-haberi/201751> (16 Ekim 2014).

¹⁹⁷Taha Akyol, “Çözüm Süreci?”, *Hürriyet*, 16 Temmuz 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/23734692.asp> (12 Nisan 2014).

¹⁹⁸*Zaman*, “Sınırdaki PKK devleti tehlikesi”, 19 Temmuz 2013, http://www.zaman.com.tr/dunya_sinirda-pkk-devleti-tehlikesi_2111873.html (4 Kasım 2014).

¹⁹⁹*Cumhuriyet*, “PYD özerklik ilan etti, PKK Türkiye'ye komşu oldu”, 14 Kasım 2013, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/9101/PYD_ozerklik_ilan_etti_PKK_Turkiye_ye_komsu_oldu.html (30 Eylül 2014).

²⁰⁰*BBC*, “Syrian Kurdish party plans transitional administration”, 13 Kasım 2013, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-24918265> (3 Ekim 2014).

bölgede özerklik ilan etmiştir.²⁰¹ 21 Eylül 2013 tarihinde Kuzey Irak Bölgesel Kürt Yönetimi'nde yapılan meclis seçimleri ertesinde Talabani'nin lideri olduğu KYB'nin(Kürdistan Yurtseverler Birliği) yerine ikinciliği alan, PKK'ya yakınlığı bilinen Goran Partisi lideri Neçirvan Mustafa İran'a davet edilmiştir. İran, Suriye'de PYD, Kuzey Irak'ta ise Barzani'ye muhalif oluşumlar üzerinden Türkiye'yi çevrelemeye çalışmaktadır.²⁰²

2.2.4. Suriye bağlamında İran-El Kaide terör örgütü ilişkisi

Suriye bağlamında öne çıkan İran ve El- Kaide ilişkisi çok daha farklı boyutları olan ve dolaylı ittifak ilişkilerini içinde barındıran bir konudur. İran-Suudi Arabistan rekabeti ekseninde PYD-El-Kaide ve En-Nusra-IŞİD ilişkilerini incelemeye başlamadan önce El-Kaide tehdidinin Türk ve Dünya kamuoyunu PYD'ye yaklaştırma ve sempati uyandırma amacıyla kullanıldığını vurgulamak gerekli olacaktır. Uluslararası toplum ise kısa bir süre Nusra cephesi ile çatışan PYD'ye seküler karakteri nedeniyle İslamcı söylemler kullanan El-Kaide terör örgütü karşısında sempatiyle yaklaşmaktadır.²⁰³ PYD ise böylece verdiği mücadeleye Batı kamuoyundan destek talep etmektedir.²⁰⁴

İran'ın, Irak'ta olduğu gibi²⁰⁵ Suriye'de de muhaliflere karşı yalnızca PKK uzantısı PYD'yi değil aynı zamanda El-Kaide terör örgütünü de kullandığı iddia edilmektedir.²⁰⁶ El-Kaide benzeri örgütler yapıları gereği farklı ülkeler tarafından kullanılmaya müsait yapılar olması nedeniyle Suriye örneğinde bu konu detaylı olarak incelenmelidir.

²⁰¹Sabah, "PYD özerklik ilan etti", 22 Ocak 2014, <http://www.sabah.com.tr/dunya/2014/01/22/pyd-ozerklik-ilan-etti> (31 Ağustos 2014).

²⁰²Ebru Aydın, "PYD Özerklik Konusunda Önemli Bir Adım Attı", Ankara Strateji Enstitüsü, 13 Kasım 2013, <http://www.ankarastateji.org/haber/pyd-ozerklik-konusunda-onemli-bir-adim-atti-913/> (11 Haziran 2014).

²⁰³M.Akif Okur, "ABD, PYD ile İlişki Kurmaya mı Hazırlanıyor ?", *Ankara Strateji Enstitüsü*, 2 Temmuz 2013, <http://www.ankarastateji.org/yazar/doc-dr-m-akif-okur/abd-pyd-ile-iliski-kurmaya-mi-hazirlaniyor/> (19 Kasım 2014).

²⁰⁴*thetimes.co.uk*, "Kurdish guerrillas beg West for help in their fight against al-Qaeda", 24 Ekim 2013, <http://www.thetimes.co.uk/tto/news/world/middleeast/article3902675.ece> (5 Kasım 2014).

²⁰⁵Cemalettin Taşken, "İran - El Kaide İlişkisi", *Ankara Strateji Enstitüsü*, 19 Şubat 2014, <http://www.ankarastateji.org/haber/iran-el-kaide-iliskisi-1163/> (19 Ekim 2014).

²⁰⁶Ferhat Beşiroğlu, "Irak'ta Suudi-İran Savaşı", *21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 8 Şubat 2014, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/orta-dogu-ve-afrika-arastirmalari-merkezi/2014/02/08/7420/irakta-suudi-iran-savasi> (14 Ekim 2014).

Türk kamuoyunda IŞİD'e nazaran daha ılımlı olarak lanse edilmekle birlikte En-Nusra terör örgütü de aynı paralelde hareket eden bir yapılanmadır.²⁰⁷ Suriye'nin kuzeyinde PYD'nin zayıfladığı dönemde En-Nusra'nın üçüncü taraflarca Suriye'li muhaliflere karşı desteklendiği iddia edilmektedir. Tam da bu dönemde Irak'ın en üst düzeyde güvenli Ebu Gureyb Hapishanesi'nden içlerinde El-Kaide liderlerinin de bulunduğu bin kadar mahkum firar etmiştir.²⁰⁸ IŞİD militanlarının işledikleri vahşice cinayetler ve kafa kesme gibi eylemler hem İslam karşıtlığını (özellikle Batı kamuoyu nezdinde) güçlendirmekte hem de Esad rejimine meşruiyet sağlamaktadır. Batı, bu görüntüleri gerekçe göstererek Esad karşıtı muhalif gruplara destek vermemektedir.²⁰⁹ Suriyeli muhaliflerin ele geçirdikleri IŞİD mensubu bir terörist, Suriye Ordusu'nu terk ederek muhaliflere katılan askerleri yakalayarak Esad rejimine teslim etmeleri emrini aldıklarını itiraf etmiştir.²¹⁰ IŞİD, Suriye'de muhaliflerin rejim güçlerinin elinden aldıkları bölgeleri geri almakta ve kullandığı gayri meşru yönetimlerle Suriyeli muhaliflerin mücadelesini dünya kamuoyu nezdinde zafiyete uğratmaktadır.²¹¹

2.2.5. 2011 sonrası İran-Suriye ilişkileri ve terör saldırıları

22 Haziran 2012 tarihinde Türk askeri uçakları sınır ihlali gerekçesiyle Suriye tarafından vurulmuştur. Suriye Türk savaş uçağını başka bir ülkeye ait olduğunu sanarak düşürdüğünü iddia etmiştir.²¹² Türkiye'nin Suriye konusunda izlediği politikalar İran-Suriye eksenini PYD ve DHKP-C gibi taşeron terör örgütlerini aktif bir şekilde kullanmaya yönelttiği düşünülmektedir. 3 Ekim 2012 tarihinde Türkiye'nin tepkisini ölçme amacıyla sınırın Suriye tarafındaki PYD terör örgütü denetemindeki Kobani şehrinde atılan ve Şanlıurfa'nın Akçakale ilçesini

²⁰⁷En-Nusra terör örgütünün Irak'ta İran tarafından kullanılması ve Şii ağırlıklı hükümetin kurulmasından sonra tasfiye edilmesi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Mesut Çevikalp, "Esed'in kanlı bumerangi: El Nusra", *Aksiyon*, 10 Haziran 2013, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-35743-173-esedin-kanli-bumerangi-el-nusra.html> (28 Ekim 2014).

²⁰⁸*Hürriyet*, "Ebu Gureyb'den büyük firar", 23 Temmuz 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/24070979.asp> (26 Temmuz 2014).

²⁰⁹Çevikalp, Yeni taşeron El Nusra

²¹⁰*haber7.com*, "Esed-El Kaide ilişkisini itiraf etti", 24 Ocak 2014, <http://www.haber7.com/ortadogu/haber/1119070-esed-el-kaide-iliskisini-itiraf-etti> (12 Temmuz 2014).

²¹¹Fadime Özkan, "IŞİD Tam Bir Truva Atı, Arkasında Baas, İran ve Rusya Var", *Ufuk Uluştur* ile Röportaj, *SETAV*, 29 Ocak 2014, <http://setav.org.tr/isid-tam-bir-truva-ati-arkasinda-baas-iran-ve-rusya-var/haber/14417> (28 Kasım 2014).

²¹²*Sabah*, "Suriye Türk jetini vurdu", 23 Haziran 2012, <http://www.sabah.com.tr/gundem/2012/06/23/suriye-turk-jetini-vurdu> (5 Temmuz 2014).

vuran top mermileri sonucu bir anne ve dört çocuğu hayatını kaybetmiş, aralarında polislerin de bulunduğu on Türk vatandaşı da yaralanmıştır.²¹³ 11 Şubat 2013 tarihine gelindiğinde ise Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde bulunan Cilvegözü Sınır Kapısında Suriye plakalı bomba yüklü bir araçla gerçekleştirilen terör saldırısında²¹⁴ 4'ü Türk vatandaşı 13 kişi hayatını kaybetmiştir.²¹⁵ Bu saldırılar arasında en pervasızca gerçekleştirileni ve en çok can kaybına yol açanı ise kuşkusuz 11 Mayıs 2013 tarihinde Hatay şehrinin Reyhanlı ilçesinde gerçekleştirilen terör eylemleri olmuştur. Bu saldırılar sonucunda 52 Türk vatandaşı hayatını kaybetmiş en az 140 Türk vatandaşı ise yaralanmıştır.²¹⁶ Reyhanlı terör eylemlerinde öne çıkan ittifakın Suriye istihbarat teşkilatı Muhaberat ile DHKP-C terör örgütü olduğu iddia edilmektedir. Mustafa Özcan, Suriye'nin PKK-ASALA (Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia) ilişkileri bağlamında Reyhanlı Saldırılarını analiz ettiği yazısında Suriye'nin kullandığı taşeron terör örgütlerinin son örneğinin DHKP-C olduğunu ifade etmektedir.²¹⁷ İran Meclisi Ulusal Güvenlik Komisyonu Başkanı Alaaddin Burucerdi konuyla ilgili olarak Türkiye'nin, utanç verici olduğunu savunduğu Suriye siyasetini gözden geçirmesi gerektiğini söylemiştir.²¹⁸ Reyhanlı saldırılarıyla İran'ın Türkiye içerisinde bir mezhep çatışması yaratması projesi uyguladığı iddia edilmektedir. Reyhanlı ilçesinin Sünni mezhebine mensup Türk vatandaşlarının yoğunlukla yaşadığı bir bölge olmasına dikkat çeken Gültekin Avcı, İran'ın Suriye'de Esad rejimine karşı gelişen ve içerisinde çeşitli İslami mezhepleri ve Hristiyanları barındıran muhalif grupları Sünni mezhebine mensup gruplarla

²¹³*Hürriyet*, "Akçakale'ye top mermisi düştü: 5 ölü, 10 yaralı", 4 Ekim 2012, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/21615000.asp> (13 Eylül 2014).

²¹⁴Saldırının hedefinde Suriye Ulusal Konseyi Başkanı George Sabra ve heyetinin olduğu iddia edilmiştir. Sabra, sınırın iki tarafındaki sığınmacılara moral vermek amacıyla bölgede bulunmaktaydı. Bu konudaki iddiaları dönemin konjonktürü bağlamında inceleyen bir analiz için bkz. Gültekin Avcı, "Cilvegözü'ndeki aktör", *Bugün*, 14 Şubat 2013, <http://gundem.bugun.com.tr/cilvegözü-ndeki-aktör-yazisi-222633> (13 Eylül 2014).

²¹⁵*ntvmsnbc.com*, "Sınır kapısında patlama: 13 ölü", 11 Şubat 2013, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25421222/> (21 Aralık 2014).

²¹⁶Metin Güneş, "Reyhanlı - Londra - New York", *cnnturk.com*, 29 Mayıs 2013, <http://www4.cnnturk.com/yazarlar/metin.gunes/reghanli.londra.new.york/103.6783/index.html> (3 Aralık 2014).

²¹⁷Mustafa Özcan, "Banyas-Reyhanlı Hattı", *habervaktim.com*, 13 Mayıs 2013, <http://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/mustafa-ozcan/banyas-reghanli-hatti-1362.html> (16 Kasım 2014) Saldırının Suriye-DHKP-C bağlantıları hakkında bkz. (Kılıç, Suriye-İran-Türkiye üçgeninde terör jokeri)

²¹⁸*dunyabulteni.net*, "İranlı vekilden Türkiye'ye Reyhanlı hatırlatması !", 14 Mayıs 2013, <http://www.dunyabulteni.net/haber/259691/iranli-vekilden-turkiyeye-reghanli-hatirlatmasi> (3 Aralık 2014).

sınırlı bir muhalefet hareketi olarak lanse etme stratejisinin uzantısını, Türkiye’de bir Alevi-Sünni çatışması çıkarmak suretiyle devam ettirmek istediğini vurgulamıştır.²¹⁹

Hatay, Türkiye’de farklı dinlerden ve mezheplerden vatandaşların birarada ve huzur içinde yaşadığı bir şehir olarak öne çıkmıştır.²²⁰ Çalışmamızın ilk bölümünde Ahmedinejad ve genç muhafazakarlar olarak adlandırılan ekibinin Medeniyetler Çatışması teorisi temelinde politikalarının uygulanmasının İran için bölgesel nüfuzunu yaymanın en elverişli aracı olduğuna değinilmiştir. Bu bağlamda bu terör eylemi için Hatay şehrinin seçilmesi²²¹ anlam kazanmaktadır.

²¹⁹Gültekin Avcı, “Hatay tezgâhı İran ve Acilciler - 2”, *Bugün*, 13 Mayıs 2013, <http://www.bugun.com.tr/hatay-tezgahi-iran-ve-acilciler-2-yazisi-624834> (28 Kasım 2014).

²²⁰İhsan Bal, “Yeni Reyhanlılar Nasıl Önlendirir?”, *Habertürk*, 18 Mayıs 2013, <http://www.haberturk.com/yazarlar/ihsan-bal/845479-yeni-reyhanlilar-nasil-onlenir> (3 Aralık 2014).

²²¹İran’ın Hatay şehri üzerindeki ilgisi, 28 Şubat süreci bağlamında İran’ın terörist gruplarla olduğu iddia edilen ilişkisi ve bunun Türk iç politikasındaki yansımaları hakkında önemli bir analiz için bkz. Abdülkadir Selvi, “Reyhanlı’da espionaj savaşı”, *Yeni Şafak*, 16 Mayıs 2013, <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/AbdulkadirSelvi/reghanlida-espionaj-savasi/37718> (24 Kasım 2014).

3. AHMEDİNEJAD DÖNEMİNDE İRAN'IN NÜKLEER FAALİYETLERİ VE FÜZE KALKANI SİSTEMİ

Bu bölümde İran'ın nükleer teknolojiye sahip olmak için gösterdiği çaba tarihi süreç içerisinde, bugüne olan yansımaları ölçüsünde açıklanacaktır. Nükleer enerji teknik boyutları kapsamlı olan bir alan olmakla birlikte odaklanacağımız konular, Ahmedinejad döneminde nükleer enerjiye/silahlara sahip olmanın İran iç politik dengelerinde ve dış politikasında ifade ettiği anlam, nükleer silahlar konusunda özellikle ABD ile yaşanan gerginliğin, İran'ın Ortadoğu'da İslam dünyasının koruyuculuğu ve liderliği iddiasını kuvvetlendirme aracı olarak kullanılması, nükleer silahlara sahip bir İran'ın Türkiye'nin güvenliği üzerinde oluşturduğu tehditler ve yine bu bağlamda Füze Kalkanı sisteminin önemi ve sisteme getirilen eleştiriler olacaktır.

3.1. İran'ın Nükleer Faaliyetlerinin Kronolojisi

3.1.1. Devrim öncesi İran'ın nükleer faaliyetleri

Nükleer silahlar ABD'nin 2. Dünya Savaşı'nda Japonya'ya attığı atom bombaları ile ilk defa kullanılmış, SSCB, İngiltere, Fransa ve Çin de daha sonra bu güce sahip olmuştur.²²² İsrail ve İran ise Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme/NPT (Non-Ploriferation Treaty) Anlaşmasını imzalamayıp, nükleer güç olduğunu saklamayan bu ülkelerden farklı olarak nükleer güce sahip olduklarını kabul ya da inkar etmemektedir.²²³ Nükleer güce sahip olduğunu kabul etmeyerek muhtemel yaptırımlardan kaçınmakta, silahların varlığını reddetmeyerek ise nükleer caydırıcılık gücüne sahip olmanın imkanlarından faydalanmaktadır. İran'ın nükleer silahlanma faaliyetleri üzerindeki uluslararası hukukun emrettiği denetlemelerin yapılamaması ve uluslararası anlaşmalardan doğan yükümlülüklerin İran tarafından

²²²Şebnem Udum, "Türkiye'nin İran Nükleer Meselesindeki Siyaseti", *Ortadoğu Analiz*, Temmuz 2012, Cilt.4, Sayı.43, s.101

²²³Naj Taylor, "İran yeni bir İsrail oldu", *aljazeera.com*, 26 Mart 2012, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/iran-yeni-bir-israil-oldu> (13 Ocak 2015).

yerine getirilmemesi nedeniyle uygulanan yaptırımların söz konusu olan ülke İsrail olduğu zaman gündeme getirilmemesi uluslararası hukukun ihlali ve açık bir çifte standart örneğidir. Bununla birlikte ilerleyen başlıklarda ve üçüncü bölümde ayrıntılı olarak ele alacağımız üzere bu durum İran'a bir sempati ve nükleer silahlanma hedefine meşruluk argümanı sağlayarak anti-İsrail retoriğiyle İslam Dünyasını koruyucusu ve liderliği stratejisine ulaşmak amacını kolaylaştırmaktadır. İsrail'in nükleer silahlara sahip olması hem İran Devleti'nin resmi görüşünde hem de İran'ın tezlerini savunan çevrelerce Türkiye-İran ilişkilerinin güvenlik boyutu ihmal edilerek ya da görmezden gelinerek desteklenmekte, böylece İran'ın İslam Dünyasının koruyucusu misyonunu ABD-İsrail karşısında yerine getirebileceği iddia edilmektedir.

1953 yılında ABD'nin desteğiyle gerçekleşen Ajax Operasyonu neticesinde Musaddık Hükümeti devrilmiş ve Şah Muhammed Rıza tekrar tahta geçmiştir. Bu tarihten itibaren ABD-İran ilişkileri 1979 İran Devrimi'ne kadar çok yakın bir şekilde devam etmiştir. 1953 yılında ABD Başkanı Dwight D. Eisenhower BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanılmasını önermiştir.²²⁴ ABD müttefik olduğu ülkelerde daha sonraları küçük boyutlu araştırma reaktörleri kurmuş ve ihtiyaç duydukları teknolojinin transferi ve kadroların tedarik edilmesi politikasını takip etmiştir.²²⁵ İran, 1958 yılında Uluslararası Atom Enerji Ajansı'na (International Atomic Energy Agency-IAEA) üye olmuştur.²²⁶ 1968 yılında Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması, (Treaty on the Non-proliferation of Nuclear Weapons-NPT) imzaya sunulmasını takiben 1970 yılında uygulamaya konmuştur.²²⁷ İran, 1967 yılında Tahran Araştırma Reaktörü'nü ABD'den tedarik ettiği yüksek oranda zenginleştirilmiş uranyum ile çalıştırmaya başlamasından sonra, 1968 yılında NPT Anlaşmasını imzalamış,²²⁸

²²⁴ *iaea.org*, "Atoms for Peace Speech", (t.y.) , http://www.iaea.org/About/atomsforpeace_speech.html (8 Ocak 2015).

²²⁵ Arzu Celalifer Ekinci, *İran Nükleer Krizi*, 1. Baskı, Ankara: USAK Yayınları, 2009, s.14

²²⁶ Fikret Birdişli, "İran'ın Nükleer Teknoloji Politikası ve Türkiye İçin Yaratacağı Sonuçlar", *Güvenlik Stratejileri*, Yıl.8, Sayı.15, Haziran 2012, s.36

²²⁷ Udum, s.101

²²⁸ *Institute for Science and International Security*, "Iran's Nuclear History from the 1950s to 2005", 17 April 2013, http://www.isisnucleariran.org/assets/pdf/Iran_Nuclear_History.pdf (9 Aralık 2014), s.1

1970 yılında Anlaşma İran Meclisinde onaylanmıştır.²²⁹ 1975 yılında İran IAEA ile imzaladığı anlaşmayla nükleer çalışmalarının barışçıl amaçlardan sapmayacağını ve bu faaliyetlerinin nükleer silah elde etme amacına evrilmeyeceği konusunda denetimleri kabul ettiğini ilan etmiştir.²³⁰ 1977 yılında ABD ve İran arasında nükleer teknoloji transferi ve nükleer güvenlik konularında işbirliği anlaşması imzalanmış ve aynı yıl ABD Başkanı Carter'in İran ziyaretinde İran'a bu bağlamda özel bir statü verilmiştir.²³¹ 1973 yılında yaşanan petrol şokunun sağladığı avantajlar, İran'a nükleer güç olmak için ihtiyaç duyduğu ekonomik fırsatı sağlamıştır.²³²

3.1.2. Humeyni döneminde nükleer politika

1979 İran Devrimi sonrası Humeyni ilan ettiği fetva ile nükleer silahlara sahip olmanın İslam dini açısından haram olduğunu ifade ederek nükleer çalışmalara son vermiştir. İran Devrimi'nin imajını kuvvetlendirmek amacıyla yapılan bu açıklamanın aksine İran, nükleer programını Humeyni döneminde de devam ettirmiştir. Bu dönemde Tahran'da bulunan araştırma reaktöründe İran'lı uzmanlar çalışmalarına devam etmiş²³³ Humeyni, İran-Irak savaşı sürerken İsfahan'da yeni bir araştırma reaktörünü faaliyete sokmuştur. 1987 yılında İran, Arjantin ile %20 oranında zenginleştirilmiş uranyum yakıtı temin etmek amacıyla anlaşma yapmış, Humeyni'nin son dönemlerinde ise Güney Afrika'dan kayda değer miktarda işlenmiş uranyum cevheri konsantresi almıştır.²³⁴

Humeyni'nin Batı'ya bağımlılık yaratacağı düşüncesiyle nükleer faaliyetleri durdurduğu yorumları İran Devrimi'nin anti-Batı retoriği kapsamında akademik çevreler de dahil olmak çeşitli kesimlerce sıkça dile getirilmektedir. Bu görüş sık olarak tekrarlanmakla birlikte içinde doğruluk ögesi barındırmamaktadır. Humeyni döneminde nükleer faaliyetlerin aşağıda ifade edeceğimiz konjonktürel şartlar

²²⁹Semira N. Nikou, Timeline of Iran's Nuclear Activities, (t.y.) , <http://iranprimer.usip.org/resource/timeline-irans-nuclear-activities> (10 Ocak 2015).

²³⁰Nikou, Timeline of Iran's Nuclear Activities, (t.y.) , <http://iranprimer.usip.org/resource/timeline-irans-nuclear-activities> (10 Ocak 2015).

²³¹Ekinci, *İran Nükleer Krizi*, s.34

²³²Arif Keskin, "İran Nükleer Krizi Nereye ?", 11 Ekim 2013, *ORSAM*, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=4759> (18 Aralık 2014).

²³³Akbar Etemad, "Iran", in Harald Mueller, ed. *European Non-Proliferation Policy*, Oxford University Press, 1987, Aktaran: Keneş, *Hasan Sabbah'tan Bugüne İran ve Terör*, Timaş Yayınları, İstanbul: 1.Baskı, Kasım 2012, s.196

²³⁴Mark Hibbs, "Bonn Will Decline Teheran Bid to Resuscitate Busehr Project, Nucleonics Week, 2 May 1991, p.17, Aktaran: Keneş, *Hasan Sabbah'tan Bugüne İran ve Terör*, s.196

nedeniyle yalnızca profili düşürülmüştür. Söz konusu dönemde İran'ın nükleer faaliyetlerinde göreceli yavaşlamanın nedeni Devrim sonrası oluşturulan yeni rejimi İran içinde tahkim etme ve Irak ile süren yıpratıcı savaş nedeniyle önceliğin başka konulara verilmesi²³⁵ ve yeni rejimin yaşadığı finansal zorluklardır.²³⁶ Yabancı firmaların çalışmalarına Devrim ertesinde son verilmekle birlikte bu şirketlerin İran'dan ayrıldığı tarihte Buşehr-1 Reaktörü % 90 gibi çok büyük bir oranda inşa edilmiş halde bulunmaktadır.²³⁷ Nitekim Humeyni'nin ölümünden sonra Hamaney (Cumhurbaşkanı Rafsancani) döneminde nükleer faaliyetler artan bir hızla devam etmiştir. Bu konu, İran'ın, sekiz yıl süren savaş sırasında Irak'ın İran'a karşı kullandığı kimyasal silahlar karşısında nükleer silahlara sahip olmanın önemini kavradığı ve Cumhurbaşkanı Rafsancani'nin de dini lider Hamaney'i bu konuda ikna etmesi neticesinde Humeyni döneminde ara verilen nükleer faaliyetlere tekrar başlandığı şeklinde bir izahla dünya kamuoyuna sunulmuş ve bu argüman bazı çevrelerce de tekrarlanmıştır.

Dini söylemlerin dış politikada ya da nükleer silahlar konusunda kullanılması ileriki başlıklarda değineceğimiz üzere Ahmedinejad döneminde de tekrarlanmıştır. 2009 yılında Viyana Görüşmeleri sonrasında dönemin İran Atom Enerjisi Kurumu Başkanı Ali Ekber Salihi verdiği bir röportajda nükleer bombanın haram olduğunu ifade etmiştir.²³⁸ Yine 2012 yılında İran Meclis Başkanı Ali Larijani nükleer silahların haram olduğunu ve nükleer silah elde etme peşinde olmadıklarını söylemiştir.²³⁹ Humeyni döneminden itibaren tarihsel süreç içerisinde bakıldığında dini kavramların kolaylıkla dış politik menfaatler için kullanıldığını ve bu politikanın da süreklilik arz ettiğini görmek mümkündür. Konunun birinci boyutu İslami kavramların dış politik çıkarları korumada örtü olarak kullanılması olmakla birlikte ikinci boyutu ise İran'ın çıkarlarının her zaman önde tutulduğu gerçeğidir.

²³⁵Bülent Keneş, *Hasan Sabbah'tan Bugüne İran ve Terör*, Timaş Yayınları, İstanbul: 1.Baskı, Kasım 2012, s.201

²³⁶Chris Quillen, "Iranian Nuclear Weapons Policy: Past, Present and Possible Future", *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 6, No.2, June 2002

²³⁷Farhang Rajee, *The Iran-Iraq War: The Politics of Aggression*, Gainesville: University Press of Florida, 1993, p.224-225, Aktaran: Ekinci, *İran Nükleer Krizi*, s.36

²³⁸Ezgi Başaran, "Nükleer bomba hem haram hem de menfaatimize aykırı", Ali Ekber Salihi ile Röportaj, *Hürriyet*, 23 Ekim 2009, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/12757135.asp> (12 Aralık 2014).

²³⁹*Milliyet*, "Laricani: Nükleer silahlar haram", 12 Ocak 2012, <http://dunya.milliyet.com.tr/laricani-nukleer-silahlar-haram/dunya/dunyadetay/12.01.2012/1487679/default.htm> (13 Aralık 2014).

3.1.3. Hatemi döneminde nükleer politika

Muhammed Hatemi'nin cumhurbaşkanlığı döneminde İran'ın nükleer politikası Batılı devletler ile İran arasındaki mevcut güvensizliği giderme temelinde şekillenmiştir. Bu dönemde, İran uranyum zenginleştirme çalışmalarının tamamını durdurarak Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun taleplerine çoğunlukla yapıcı yaklaşmıştır.²⁴⁰ İran, müzakerelere daha açık bir politika izlemiş ve AB troykasıyla (İngiltere, Fransa, Almanya) başlattığı müzakerelerin sonucunda Ek Protokolü imzalamış ve süratle uygulamaya koymuştur. İran, 2004 yılında uranyum zenginleştirme faaliyetlerini iradi olarak geçici kaydını düşmek şartıyla durdurmuştur.²⁴¹

Hatemi'nin cumhurbaşkanlığının son dönemlerinde UAEA ile işbirliği anlayışı çerçevesinde denetimlere kapı açılmıştır. Denetlemelere ve müzakerelere açık bu yaklaşım Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanı seçilmesi ile ortadan kalkmıştır.²⁴²

3.2. İran ve Nükleer Kriz

3.2.1. Nükleer gerilimin nedenleri

Nükleer enerji konusunun uluslararası ilişkilerde bir gerilim ve kriz konusu olmasının nedeni nükleer enerjinin doğası ve bu konudaki teknolojilerin hızla geliştirilip transfer edilebilmesinden kaynaklanmaktadır. Nükleer enerji, bu güce sahip konvansiyonel ya da asimetrik aktörler tarafından barışçıl amaçlı ya da askeri amaçlı kullanılabilecek bir potansiyeli içermektedir. Bu özellikleri nedeniyle nükleer enerji riskli bir enerji olarak nitelendirilmektedir.²⁴³

İran'ın nükleer amaçlarına şüpheyle yaklaşılmasının en önemli nedeni, zengin doğal kaynaklara sahip olduğu halde istikrarlı bir şekilde nükleer teknolojiye sahip olma çabası içinde olmasıdır. İran, zengin yeraltı kaynaklarına sahip ülkelerin

²⁴⁰Keskin, İran Nükleer Krizi Nereye ?

²⁴¹Bayram Sinkaya, "İran'ın Nükleer Programı: Müzakere Sürecinde Umutların Yükselişi ve Düşüşü", *Ortadoğu Analiz*, Aralık 2009, Cilt.1, Sayı.12, s.72

²⁴²ORSAM, "Türkiye İran'ın Nükleer Çalışmalarını Anlayışla Karşılıyor Ama Askeri Amaçla Kullanım İhtimalinden Endişeli", Mustafa Kibaroglu ile Röportaj, *Ortadoğu Analiz*, Temmuz-Ağustos 2009, Cilt.1, Sayı.7-8, s.93

²⁴³ORSAM, Türkiye İran'ın Nükleer Çalışmalarını Anlayışla Karşılıyor Ama Askeri Amaçla Kullanım İhtimalinden Endişeli, Mustafa Kibaroglu ile Röportaj, s.93

üyesi olduğu Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) içerisinde nükleer güç olma hedefi olan tek ülkedir.²⁴⁴

İran'ın uranyum zenginleştirme çabalarını ve nükleer tesislerinin bir kısmını uluslararası kuruluşların denetlemesine izin vermemesi yaşanan nükleer krizin temelini teşkil etmektedir. Nükleer patlayıcı yapılabilmek için uranyum madeninde bulunan uranyum 235 izotopu %90'ın üzerinde bir oranda zenginleştirilmelidir. İran bu bağlamda risk sınırı olan %20 seviyesine oldukça yaklaşmıştır.²⁴⁵ İran, IAEA'nin kabul ettiği Ek Protokolün ortaya koyduğu yükümlülükleri uygulamaması neticesinde İran'ın nükleer tesislerinde denetleme yapamayan uluslararası denetçiler İran'ın Anlaşma'ya uyup uymadığını tesbit edememektedir.²⁴⁶

İran, UAEA ile yapılan Kapsamlı Nükleer Güvenlik Denetimi Anlaşmasının Ek Protokol'ünü 2003 yılında imzalamakla beraber uygulamamıştır.²⁴⁷

3.2.2. Ahmedinejad döneminde İran'ın nükleer politikası

İran rejimine muhalif Halkın Mücahitleri terör örgütü bağlantılı Ali Rıza Caferzade²⁴⁸ 2002 yılında İran'ın nükleer sırlarını ifşa etmiştir.²⁴⁹

İran, Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanı seçildiği 2005 yılı Ağustos ayı itibariyle uranyum zenginleştirme faaliyetlerine yeniden başlamıştır.²⁵⁰ Böylece

²⁴⁴Ali Bülent Uşaklı, “Nükleer Güç Olarak İran'ın Uluslararası Sistemdeki Yeni Konumu ve Konunun Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Mayıs 2009, No.13, s.110
Aktaran: Zafer Akbaş, Adem Baş, “İran'ın Nükleer Enerji Politikası ve Yansımaları”, *History Studies*, Volume.5, Issue.2, March 2013, s.26

²⁴⁵Udum, s.99, “Hafif su reaktörlü nükleer santrallerde elektrik üretmek için ise doğal uranyumdaki bu oranın %3-5 arasına yükseltilmesi gerekir ve bu işleme “uranyum zenginleştirme” denir. Araştırma reaktörlerinde kullanılan oran %20'dir ve UAEA tarafından eşik olarak belirlenmiştir (ki bunun üzerine çıkıldığında yüksek zenginleştirilmiş uranyum/ “highly enriched uranium”-HEU denir). %90'ın üzerinde zenginleştirildiğinde ise atom bombası yapılabilecek seviyeye gelir. (weapons-grade uranium)” (Udum, s.101)

²⁴⁶Udum, s.102

²⁴⁷Udum, s.100

²⁴⁸Hatemi döneminde İran uluslararası toplumla nükleer faaliyetlerini şeffaf bir şekilde sürdürme eğiliminde olmuştur. Ali Rıza Caferzade'nin açıklamaları sonrası İran üzerindeki baskı artmış ve radikallerin eli kuvvetlenmiştir. Birinci bölümde incelemiş olduğumuz ABD Başkanı Bush'un 29 Ocak 2002 tarihinde yaptığı ve İran'ı “şer eksenli ülkeleri” arasında saydığı konuşma Hatemi tarafından büyük bir şaşkınlıkla karşılanmış, Ahmedinejad ve ekibindeki yarı militer radikallerin iktidarına giden yolu açmış ve/veya kolaylaştırmıştır.

²⁴⁹Keneş, *Hasan Sabbah'tan Bugüne İran ve Terör*, s.226

²⁵⁰Sinkaya, İran'ın Nükleer Programı: Müzakere Sürecinde Umutların Yükselişi ve Düşüşü, s.72

Hatemi döneminde 2004 yılında imzalanan Paris Anlaşması ile yeniden önü açılan yumuşama dönemi sona ermiştir.²⁵¹

İran'ın Eylül ayında AB tarafından teklif edilen teşvik paketini kabul etmeyerek uranyum zenginleştirme faaliyetlerine yeniden başladığını ilan etmesi üzerine UAEK, İran'ın yükümlülüklerini yerine getirmediğini belirten bir kararı kabul etmiştir.²⁵² İran, 2006 yılına gelindiğinde %3 oranında uranyum zenginleştirdiğini ilan etmiş ve aynı yılın sonunda ihtilaf BM Güvenlik Konseyi'ne gönderilmiştir.²⁵³

BM Güvenlik Konseyi 2006 yılından itibaren aldığı kararlarla İran'a nükleer faaliyetlerini biran önce son verme çağrısı yaparak, tüm devletlere İran'a uranyum zenginleştirme faaliyetlerinde kullanılabileceği her türlü ekipmanın transferine engel olması, insani amaçlı yardımlar dışında İran'a finansal destekte bulunmaması gibi yükümlülükler getirmiştir. İran'ın alınan kararlara uymaması neticesinde yaptırımların çapı genişletilmiştir.²⁵⁴

İran bu konudaki tepkileri önlemek için barışçıl amaçlarla olduğu iddiasında olduğu nükleer enerji elde etme faaliyetlerini 2002 yılında imzalamış olduğu Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın denetlemelerle ilgili Ek Protokol'ünü, Meclisin'de kabul edip uygulamaya koyma gibi eylemlerle göstermelidir.²⁵⁵

3.2.3. Obama döneminde İran'ın nükleer politikası

Ahmedinejad döneminde izlenen nükleer gerilim politikasını daha doğru bir şekilde anlamlandırabilmek için Bush dönemi ve Obama döneminde nükleer silahlar bağlamında izlenen ABD politikalarına kısaca değinmek önem taşımaktadır.

Obama, kendisinden önceki Neo-Conservative ağırlıklı yönetimin siyasetini ve kullandığı retoriği terk etmiştir.²⁵⁶ Obama'nın ABD başkanı seçilmesiyle ortaya

²⁵¹Ekinci, *İran Nükleer Krizi*, s.63

²⁵²Akbaş, Baş, s.29

²⁵³Sinkaya, İran'ın Nükleer Programı: Müzakere Sürecinde Umutların Yükselişi ve Düşüşü, s.73

²⁵⁴Gökhan Telatar, "Barack Obama Yönetiminin İran'ın Nükleer Faaliyetlerine Yönelik Politikası", *Akademik Orta Doğu*, Cilt.7, Sayı.1, 2012, s.58

²⁵⁵ORSAM, Türkiye İran'ın Nükleer Çalışmalarını Anlayışla Karşılıyor Ama Askeri Amaçla Kullanım İhtimalinden Endişeli, Mustafa Kibaroglu ile Röportaj, s.94

²⁵⁶Charles Lane, "Obama's Year One", *World Affairs*, January/February 2010, s.22, Aktaran: Telatar, s.62

koyduğu bu yeni yaklaşım ise Ahmedinejad tarafından sert bir karşılık bulmuştur.²⁵⁷ Obama yönetimi 2009 yılında, İran ile önşartsız müzakereleri kabul ettiğini açıklamıştır. Bu yaklaşım, görüşmelere başlamak için İran'ın nükleer çalışmalarını durdurmasını kırmızı çizgi olarak ortaya koyan bir önceki Bush yönetiminden tamamen farklı bir politikayı ortaya koymaktadır.²⁵⁸

Obama, İran konusunda diplomasiye şans veren bir yaklaşım göstermesine rağmen bu çabasının karşılık bulmaması karşısında BMGK'nın İran hakkında yaptırım kararı almasını desteklemiş ve uyguladığı tek taraflı yaptırımlar ile İran'ı müzakere masasına oturtmayı amaçlamıştır.²⁵⁹ Bununla birlikte Obama, İsrail'in yanı sıra Kongredeki Cumhuriyetçi temsilcilerden ve İsrail yanlısı lobilerden gördüğü baskı sonucunda İran konusunda diplomasiyi ve müzakereyi önceleyen politikasını istediği ölçüde uygulayamamıştır.²⁶⁰

3.2.4. Cenevre müzakereleri ve Viyana Görüşmeleri

BMGK, Cenevre görüşmeleri öncesinde İran'dan uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurmasını istemiş ve bunu sağlamak için birden fazla karar almıştır. İran ise bu kararlara rağmen nükleer faaliyetlerini devam ettirmiştir. Müzakerelerin başladığı 2009 yılı Ekim ayında İran'ın sahip olduğu % 3,5 oranında zenginleştirilmiş uranyum miktarı 1700 kilogramı aşmıştır. Bununla birlikte 2011 yılında İran'ın Arak şehrindeki reaktörün inşasının bitirilmesi ihtimali endişeleri artırmıştır. Buna ek olarak İran'ın Fordo Nükleer Tesisini inşa etmiş olduğunun anlaşılması müzakereleri daha sıkıntılı bir pozisyona taşımıştır.²⁶¹ Görüşmeler neticesinde İran, elindeki düşük oranlı zenginleştirilmiş uranyumu ülke dışına çıkarmayı tıbbi amaçlı kullanılacak yakıt çubukları alması karşılığında kabul etmiştir.²⁶²

²⁵⁷Paul Salem, "The Iran Nuclear Deal: Risks and Opportunities for the Region", *Middle East Institute*, 25 Kasım 2013

²⁵⁸Ewen MacAskill, "Obama to Drop Uranium Precondition for Iran Nuclear Talks", 14 April 2009, Aktaran: Telatar, s.63

²⁵⁹Telatar, s.61,62

²⁶⁰Aslı Baş, An Interview with Hossein Mousavian, *Middle East Research and Information Project*, 16 May 2012, <http://www.merip.org/mero/mero051612> (18 Aralık 2014).

²⁶¹Sinkaya, İran'ın Nükleer Programı: Müzakere Sürecinde Umutların Yükselişi ve Düşüşü, s.74

²⁶²*New York Times*, "Iran Agrees to Send Enriched Uranium to Russia", 1 Ekim 2009, http://www.nytimes.com/2009/10/02/world/middleeast/02nuke.html?pagewanted=all&_r=0 (22 Aralık 2014).

Cenevre Müzakereleri'nde ortaya konan uzlaşma neticesinde ABD, İran, Rusya ve Fransa diplomatik temsilcileri 19-21 Ekim tarihleri arasında Viyana'da, İran'ın tıbbi amaçlı çalışan Tahran Nükleer Araştırma Reaktörü için gereken yakıtın temin edilmesi konusunda UAEA'nın sunduğu teklif temelinde İran'la uzlaşmıştır. Bu öneriyle birlikte İran'ın Rusya'ya %3,5 seviyesine kadar zenginleştirilmiş uranyumun %70'ini teslim etmesini takiben, Rusya'nın ise uranyumu %20 seviyesinde zenginleştirdikten sonra Fransa'ya göndermesi planlanmıştır. Fransa'nın ise elindeki uranyumu nükleer yakıtı dönüştürerek İran'a geri vermesi öngörülmüştür. IAEA Başkanı Muhammed El Baradei bu anlaşmayı krizi sonlandıracak çok önemli bir eşik olarak nitelendirmiştir.²⁶³

İran kamuoyundaki tartışmalar sonrasında İran yeni bir öneriyle 29 Ekim tarihinde bu teklife cevap vermiştir. İran, zenginleştirilmiş uranyum stokunun UAEA denetiminde olmasını kabul etmiş ancak İran içerisinde bulundurulmasını istemiştir. İran, düşük oranda zenginleştireceği uranyum stokunun %70'nin Rusya'ya toptan gönderilmesi yerine bu takasın kademeli bir şekilde yapılmasını önermiştir.²⁶⁴

P5+1 ülkeleri olarak adlandırılan beş BMGK daimi üyesi ve Almanya İran'ın karşı önerisini reddetmiş, bunun üzerine Baradei, İran'ın düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyum stokunun Türkiye'de depolanması teklifini getirmiştir.²⁶⁵ Türkiye bu öneriye olumlu yaklaşmıştır.²⁶⁶

İran Dışişleri Bakanı Manuचेhr Muttaki, İran'ın zenginleştirilmiş uranyum stokunu ülke dışına çıkarmayı reddettiğini ilan ederek, zenginleştirilmiş uranyumu teslim aldığı anda elinde bulunan uranyumu kademeli bir şekilde verebileceğini ifade etmiştir. Muttaki, Viyana Görüşmeleri'nde masaya getirilen %20 oranında

²⁶³“UN atomic watchdog announces draft deal on Iran's nuclear fuel”, 21 Ekim 2009, <http://www.un.org/apps/news/printnews.asp?id=32644>, Aktaran: Sinkaya, İran'ın Nükleer Programı: Müzakere Sürecinde Umutların Yükselişi ve Düşüşü, s.75

²⁶⁴Kaveh L. Afrasiabi, “Test of wills over Iran plan,” Asia Times, 17 Kasım 2009; “Obama, Iran and the nuclear patience marathon,” Pres TV, 28 Kasım 2009, Aktaran: Sinkaya, İran'ın Nükleer Programı: Müzakere Sürecinde Umutların Yükselişi ve Düşüşü, s.76

²⁶⁵*Today's Zaman*, “IAEA chief: Iran should store enriched uranium in Turkey,” 9 November 2009, Aktaran: Sinkaya, İran'ın Nükleer Programı: Müzakere Sürecinde Umutların Yükselişi ve Düşüşü, s.77

²⁶⁶*Zaman*, “Ankara, İran'ın uranyumunu depolamaya sıcak”, 10 Kasım 2009, http://www.zaman.com.tr/dunya_ankara-iranin-uranyumunu-depolamaya-sicak_913805.html (30 Aralık 2014).

zenginleştirilmiş 116 kg uranyum karşısında %3,5 oranında zenginleştirilmiş 1200 kg uranyum teslim edilmesi önerisini kabul edilemez bulduklarını söylemiştir.²⁶⁷

3.2.5. Tahran Bildirisi ve BMGK kararı

17 Mayıs 2010 tarihinde Türkiye, İran ve Brezilya imzaladıkları Tahran Bildirisi ile nükleer yakıt takası konusunda ortaya çıkan problemi çözmeyi hedeflemiştir.²⁶⁸

İran, son bir manevrayla BM Güvenlik Konseyi'nin İran'a yönelik ekonomik ambargoları değerlendirdiği bir konjonktürde muhtemel yaptırımlardan kurtulmaya çalışmıştır. Türkiye ve Brezilya'nın yapıcı tutumunun bu konjonktürde İran tarafından kullanıldığı,²⁶⁹ Türkiye'nin istemeden de olsa İran'ın bu konudaki siyasetini kolaylaştırdığı görüşü öne çıkmıştır.²⁷⁰ Doğan Ertuğrul, Ahmedinejad'ın nükleer konusunu iç politikada birliği sağlamak amacıyla kullandığına vurgu yaptığı röportajında İran'ın gerçek korkusunun rejimin halk üzerinde imajını konsolide etmesine imkan sağlayacak bir saldırı değil, ambargolar olduğuna ve yaptırımların gündemde olduğu bir süreçte İran'ın Türkiye'den umutlu olduğuna vurgu yapmaktadır.²⁷¹

Tahran Bildirisi İran içerisinde muhalefete neden olmakla birlikte Hamaney'in anlaşmanın lehinde pozisyon alması tartışmaları büyük ölçüde sonlandırmıştır.²⁷²

İran rejimi ABD'nin Güvenlik Konseyi'nden yaptırım kararı çıkartma girişimlerini zora sokmak amacıyla ön alarak yaptığı diplomatik atak ile kayda değer avantajlar elde etmiştir.²⁷³

²⁶⁷“Iran not to send out enriched uranium for swap: FM,” ISNA, 18 Kasım 2009, Aktaran: Sinkaya, İran'ın Nükleer Programı: Müzakere Sürecinde Umutların Yükselişi ve Düşüşü, s.77

²⁶⁸Atilla Sandıklı, Bilgehan Emeklier, “İran Nükleer Krizinin Türkiye'ye Olası Etkileri”, *BİLGESAM*, Bilge Adamlar Kurulu Raporu, Rapor No.47, 20 Nisan 2012, s.6

²⁶⁹Tarık Oğuzlu, “Türkiye-Brezilya-İran Antlaşması'nın Türk Dış Politikası Bağlamında Değerlendirilmesi”, *Ortadoğu Analiz*, Haziran 2010, Cilt.2, Sayı.18, s.82

²⁷⁰Oğuzlu, s.83

²⁷¹Nuriye Akman, “İran bombalardan değil, ambargodan korkuyor”, Doğan Ertuğrul ile Röportaj, *Zaman*, 6 Mart 2007, http://www.zaman.com.tr/roportaj_iran-bombalardan-degil-ambargodan-korkuyor_509660.html (12 Ocak 2015)

²⁷²“How and why did Iran accept what it rejected?” Iran Times, 19 May 2010; Shayan Ghajar and S. Mahour, “Limited Opposition Responses to Nuclear Deal Indicate Tacit Support,” InsideIran, 19 May 2010, Aktaran: Bayram Sinkaya, “İran Nükleer Programı Karşısında Türkiye'nin Tutumu ve Uranyum Takası Mutabakatı”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt.2, Sayı.18, Haziran 2010, s.75

Yapılan anlaşmaya karşın Tahran Bildirisinin beklenen olumlu neticeyi doğurmamasının en önemli nedenlerinden birisi İran'ın bildirinin imzalandığı gün uranyum zenginleştirme faaliyetine devam edeceğini açıklamasıdır.²⁷⁴ Bununla birlikte İran ancak BMGK yeni bir yaptırım kararı çıkarmak üzereyken diplomatik bir ön alma hedefi ile Tahran Bildirisi'ni imzalamıştır.²⁷⁵ İran, Bildiri hükümleri uyarınca elindeki 1200 kg uranyumu, zenginleştirilmiş 120 kg uranyumla takas etmeyi kabul etmiştir, ancak daha önce üzerinde mutabakata varılan bu takas miktarları, bildirinin imzalandığı an itibarıyla yetersiz görülmüştür.²⁷⁶ Müzakerelerin yoğunlaştığı 2009 yılı Ekim ayı baz alındığında İran'ın sahip olduğu 1200 kg'lık uranyum İran'ın toplam kapasitesine yakın bir miktarı ifade ederken, Bildirinin imzalandığı 2010 yılı Mayıs ayında söz konusu miktar İran'ın elindeki toplam uranyum miktarının yaklaşık olarak yüzde altmışına denk gelmiştir. Bu açıdan Bildiriye getirilen eleştirilerin ana sebebini, takas işleminin sonuçlandırıldığı koşullarda dahi İran'ın elinde halen geliştirebileceği düşük oranda zenginleştirilmiş uranyumun kalacak olması oluşturmuştur. 2009 yılında başlayan müzakerelerden Bildirinin imzalandığı 2010 yılının Mayıs ayına kadar geçen sürede İran'ın elindeki düşük yoğunlukta zenginleştirilmiş uranyum miktarını önemli oranda arttırdığına inanılmaktadır.²⁷⁷ Bu sürecin sonrasında BM Güvenlik Konseyi'nde 2010 yılı Haziran ayında İran'a yönelik yaptırım kararı alınmıştır.²⁷⁸ Türkiye ve Brezilya oylamada red oyu vermiş, Lübnan ise çekimser oy kullanmıştır.²⁷⁹ 2010 yılından

²⁷³Sinkaya, İran Nükleer Programı Karşısında Türkiye'nin Tutumu ve Uranyum Takası Mutabakatı, s.75

²⁷⁴Keneş, *Hasan Sabbah'tan Bugüne İran ve Terör*, s.293

²⁷⁵Sandıklı, Emeklier, s.7

²⁷⁶Udum, s.105

²⁷⁷Oğuzlu, s.81

²⁷⁸Udum, s.105

²⁷⁹“.... Bu bağlamda Brezilya ile Türkiye BMGK geçici üyesi olduğu dönemde Türkiye ABD'nin müttefiki ve NATO üyesi olmasına rağmen Brezilya ile beraber İran karşıtı tasarıya veto oyu kullanarak bir anlamda İran'ı destekledi. Diğer taraftan 79'dan beri İran, Türkiye'ye hangi politikasından dolayı destek vererek maliyet ödedi diye baktığımda, ben böyle bir şey göremiyorum. Tabii ki burada bir karşılıklılık olması lazım. Eğer siz bir iyi niyet gösteriyorsanız, karşı tarafın da bir iyi niyet göstermesi veya en azından bunu gösterici işaretlerin var olması gerekir.” (Gülsüm Boz, “Suriye ve Irak'ta, Türkiye'siz ve İran'sız Bir Çözüm Mümkün Değil”, Mehmet Şahin ile Röportaj, USAK, 18 Ocak 2012, http://www.usak.org.tr/analiz_det.php?id=15&cat=138#.U4Xxzfl_trk (21 Ocak 2015)).

sonraki süreçte ise İran üzerinde oluşan baskıya diplomatik manevrelarla zamana yaymak suretiyle karşılık verme politikasını uygulamıştır.²⁸⁰

3.2.6. Nükleer gerilimin İran siyasetindeki yansımaları

Nükleer enerji konusu İran devleti açısından iç ve dış politikanın iç içe geçtiği ve birbirini tamamladığı bir konu haline gelmiştir.²⁸¹ Bu açıdan konuya bakıldığında İran'ın bölgesel stratejileri analiz edilmeden nükleer kriz konusu üzerinde kalıcı bir çözüme varmak mümkün değildir.²⁸²

İran'ın bu konuyu dış politikasında pazarlık kozu olarak kullanmasına değerlendiren Mustafa Özcan, Şarku'l Avsat yazarı Abdurrahman Raşid'in yazısına atıfta bulunduğu yazısında,

“.... Ambargo nedeniyle petrol gelirlerinin yarısına veda etmesi ve Suriye'yi kaybetmesi halinde pazarlık yapabilir ve nükleer programından vazgeçmek karşılığında Irak kartını elinde tutmak isteyebilir ve bu durumda Maliki hükümeti iyice İran'ın bölgedeki uydusu haline gelebilir ve bu durumda Körfez ülkeleri daha büyük İran tehdidiyle karşılaşabilirler.”²⁸³

cümleleriyle konuyu değerlendirmektedir.

İran, nükleer faaliyetler konusunda gerginliği tırmandırarak sorunun içeriğini farklı göstermeye çalışmaktadır. Bu politikanın kontrollü gerilim stratejisiyle uygulanmasıyla iç politik problemlerin, insan hakları ve demokrasi gibi konuların ikinci plana itilmesi mümkün olmaktadır. Nükleer çalışmalar konusunu milli bir mesele şeklinde yansıtarak, Amerika-İsrail karşıtlığı üzerinden milliyetçi bir söylem yaratmaya çalışmaktadır.²⁸⁴ Bu milliyetçilik anlayışı rejim tarafından

²⁸⁰Kenneth M. Pollack, Ray Takeyh, “Doubling Down on Iran”, *The Washington Quarterly*, Fall 2011, s.13

²⁸¹“.... Ahmedinecad'ın cumhurbaşkanı seçilmesinin hemen ardından, yeni nükleer projenin saklanıp gizlenmeden tüm dünyaya duyurulması, yeni cumhurbaşkanının içeriye ve dışarıya yönelik “güç gösterisini” uygulamaya koymasıyla, ABD'nin “terörle mücadele” bahanesiyle İran'ı bir kez daha hedef göstermesi “haydut ülkeler” kategorisini bir kez daha gündeme getirmesinin aynı zamana denk gelmesi dikkat çekiciydi....” (Mete Çubukçu, “İran-ABD: Madalyonun İki Yüzü”, *Birikim*, Sayı.205-206, Mayıs-Haziran 2006, <http://birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.aspx?did=1&dsid=319&dyid=4753&yazi=%DDran-ABD:%20Madalyonun%20%DDki%20Y%FCz%FC>) (23 Ocak 2015).

²⁸²Shahram Chubin, “Iran's Nuclear Ambitions”, *carnegieendowment.org*, 2006 <http://carnegieendowment.org/2006/09/05/iran-s-nuclear-ambitions> (31 Ocak 2015).

²⁸³Mustafa Özcan, “İran yılı ve Obama'nın yeni takımı”, *dunyabulteni.net*, 4 Ocak 2013, <http://www.dunyabulteni.net/?aType=yazarHaber&ArticleID=18791> (26 Ocak 2015).

²⁸⁴İran topraklarının tarih boyunca işgallere ve fetihlere konu olmasının, Musaddık darbesi gibi izleri İran toplumsal hafızasında halen silinmemiş olayların rejim tarafından kullanılmasının da etkisiyle

içerideki muhalif rüzgarı bastırmanın, demokrasi ve ifade özgürlüğü kanallarının kısıtlanmasının gerekçesi olarak kullanılmaktadır.²⁸⁵ İç çatışmaları derin olan İran halkının dış tehditler ortaya çıktığı anda birlik olma tutumu gösterdiği²⁸⁶ göz önüne alındığında Ahmedinejad'ın bu politikayı takip etmesinin kendisi ve onu destekleyen radikaller açısından isabetli bir politika olduğu değerlendirilebilir.

3.2.7. İran'ın nükleer kabileyetinin Türkiye'nin güvenliğine etkileri

Nükleer silahlara sahip olan İran, Türkiye'nin güvenliğine jeopolitik, askeri ve ekonomik açılardan tehdit oluşturacak, askeri güç dengesini kendi lehine çevirecektir. Bununla birlikte nükleer silahlar, bu güce sahip ülkeye büyük bir caydırıcılık kazandırmaktadır. İran'ın bu özelliklere sahip bir silaha sahip olması Ortadoğu güç dengelerini değiştirecek, Suudi Arabistan ve Mısır dahil olmak üzere bölge ülkeleri üzerinde bir İran tahakkümü hissedilecektir. Suriye'de 2011 yılından itibaren meydana gelen hadiselerde İran'ın yaklaşımı, Irak, Lübnan ve Körfez ülkelerinde nüfuzunu artırma faaliyetleri göz önüne alındığı takdirde Türkiye'nin jeopolitik olarak kuşatılması Türkiye'nin Ortadoğudaki etkisini çok önemli derecede azaltacaktır. Suriye'de İran karşısında pozisyon alan Türkiye'nin özellikle 2011 yılından itibaren PKK-El-Kaide terörünün hedefi olduğu gözönüne alındığında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin sahip olduğu caydırıcılık etkisi önemli oranda aşınmaya uğrayacaktır. İran'ın nükleer gerilimi canlı tutma politikasının bir muhtemel sonucu da İran'a karşı yapılacak bir askeri müdahalenin bölgede mezhep çatışmasını şiddetlendirerek²⁸⁷ İran'ın anti-ABD/İsrail söylemle İslam Dünyasının lideri olma politikasını kuvvetlendirme ihtimalidir. Irak'ta ABD işgali ve Irak'ın İran'ın nüfuz alanına terk edilmesi sonrası oluşan mezhep şiddeti sarmalı ve bu gelişmelerde İran'ın rolü ve etkisi düşünüldüğünde netice alınmış bir politikanın tekrar uygulanma ihtimali ve tehlikesi her zaman bulunmaktadır.

korumacı ve savunmacı bir milliyetçi politika için uygun bir zeminin her zaman varolduğunu ifade etmek mümkündür.

²⁸⁵Keskin, İran Nükleer Krizi Nereye ?

²⁸⁶Udum, s.105

²⁸⁷Mahmut Akpınar, *Arap Baharı mı, İran Ateşi mi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1.Baskı, 2013, s.194,195

Bu noktada konuyla ilgili uzmanların görüşlerini aktarmak, muhtemel tehdidin²⁸⁸ boyutlarını ve konunun kamuoyunda kimi zaman iyiniyetlerle eksik açılardan değerlendirilmesini belirtmek açısından önemli olacaktır. Ümit Özdağ,

“İran’ın nükleer güce sahip olması ve bu teknolojiye dayanarak nükleer silah yapmasına nasıl bakarsınız?” sorusuna Türkiye’de her eğitim ve gelir seviyesinden büyük bir çoğunluk, “İsrail’in atom bombası var ise İran’ın da atom bombasına sahip olması gerekir. Müslüman bir ülke atom bombasına sahip olmalıdır” cevabını verecektir. Ancak soruyu “İran’ın nükleer silaha sahip olması Türkiye’nin menfaatine midir?” şeklinde değiştirirsek, Türkiye’de büyük bir çoğunluk önce derin bir sessizliğe gömülecek ve sonra büyük bir çoğunluk düşünmek için zaman isteyecektir. Nükleer güç sahibi olan ülke ile olmayan ülke arasındaki ilişkiler, birisi elinde tabanca olan diğer olmayan iki insanın ilişkisine benzer.”²⁸⁹

ifadeleriyle konuyu değerlendirirken, Mehmet Şahin ise,

“Yanı başınızda bir komşunuzun nükleer güce sahip olması öncelikle bir defa o ülkenin size karşı davranışını değiştirir. Nitekim İsrail’de nükleer silah olduğunu artık bütün dünya biliyor. Farkındaysanız bu İsrail’in daha sert davranmasına ve diplomasideki sesinin daha gür çıkmasına sebep oluyor. O açıdan İran’ında böyle bir nükleer silaha sahip olması sadece Türkiye’yi tedirgin etmez. Özellikle Körfez’deki Arap ülkeleri başta olmak üzere bütün Arap coğrafyasını etkileyebileceğini ve rejimin keskin dilinin daha da yüksek çıkacağını düşünüyorum.”²⁹⁰

cümleleriyle konunun güvenlik boyutunu bölgesel güç dengeleri açısından vurgulamıştır. Kadri Gürsel ise İran’ın nükleer silahlara sahip olmasının Türk kamuyunda kimi çevrelerce İsrail’in nükleer silahlara sahip olmasından hareketle meşru gösterilmesi, hatta desteklenmesi çabalarını,

“.... Ne zaman İran’ın nükleer programının Türkiye açısından içerdiği jeopolitik tehditlerden söz açılrsa, anında İsrail’in nükleer gücünü gündeme getirerek tartışmayı saptırmaya kalkan İslamcıların bu “Şark katakullisi”ne prim vermemek gerekiyor. İsrail’in nükleer silah sahibi olması protesto edilir ve edilmelidir. Ancak bu protesto İran ile ilişkilendirildiği andan itibaren, sadece ve sadece İran’ın nükleerleşmesine de karşı çıkmak için yapılanca ahlaki bir değer taşıyor. İran nükleerleştiğinde 1514 Çaldıran Savaşı ile kurulmuş 500 yıllık stratejik denge Türkiye’nin aleyhine yıkılacaktır.”²⁹¹

²⁸⁸Konuyla ilgili potansiyel risklerin Türk devlet yetkililerince nasıl ele alındığını içeren bilgi ve analizler için bk. Mustafa Kibaroğlu, Barış Çağlar “Implications of a Nuclear Iran for Turkey”, Middle East Policy, Vol.15, No.4, Winter 2008

²⁸⁹Ümit Özdağ, “Nükleer bir İran ve Türkiye-İran dengesinin bozulması”, *Yeniçağ*, 19 Nisan 2012, <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/nukleer-bir-iran-ve-turkiye-iran-dengesinin-bozulmasi-22438yy.htm> (26 Ocak 2015).

²⁹⁰Mehmet Şahin, Suriye ve Irak’ta, Türkiye’siz ve İran’sız Bir Çözüm Mümkün Değil

²⁹¹Kadri Gürsel, “İran, İsrail, Türkiye ve nükleer tartışma”, *Milliyet*, 18 Nisan 2010, <http://dunya.milliyet.com.tr/iran-israil-turkiye-ve-nukleer-tartisma/kadrigursel/dunya/dunyayazardetay/18.04.2010/1226530/default.htm> (2 Şubat 2015).

ifadeleriyle eleştirmektedir.

Nükleer silahlara sahip İran'ın Türkiye'nin güvenliği açısından oluşturacağı tehdidin yanı sıra konunun ekonomik boyutunu değerlendirdiğimizde ise nükleer İran'ın nükleer güce sahip olmasının yaratacağı asimetri Türkiye'nin de bu alana mali kaynak aktarmasını beraberinde getirecektir.²⁹² Türkiye, ifade edilen bu nedenlerle konunun diplomasi kanalıyla çözülmesini önermiş ve bir savunma önlemi olan füze kalkanı sistemine dahil olmuştur.²⁹³

3.3. Füze Kalkanı Sistemi

ABD'nin Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından geliştirdiği Ulusal Füze Savunma Sistemi'nin NATO ülkelerini de kapsayacak şekilde geliştirilmesiyle meydana getirilmiş bir hava savunma konsepti olan Füze Kalkanı Sistemi ABD orijinli olmakla birlikte sistemin komutası açısından bir NATO projesidir. Bu açıdan konuya bakıldığında sistemin özellikle İsrail'i koruma amacı taşıdığı söylemi sorgulanmaya muhtaçtır.²⁹⁴

Türkiye'nin de onayı ile 19 Kasım 2010 tarihinde Lizbon'da yapılan NATO zirvesinde Füze Savunma Sistemi kurulması kararı kabul edilmiştir.²⁹⁵ Türkiye bu zirvede Batı sistemi içerisindeki yerini ve önemini kullanarak Doğu ile Batı dünyası arasında bir çatışma zeminini ortadan kaldırma amacını ulusal çıkarlarına zarar getirmeden elde etmeyi başarmıştır.²⁹⁶ Türkiye anılan zirvede İran'ın tehdit olarak tanımlanmasını engellemesi karşısında İran bu konuda Türkiye'ye memnuniyetini iletmiştir.²⁹⁷ Bununla birlikte İran daha sonraki dönemlerde resmi ağızlarından Türkiye'ye yönelik çok sert açıklamalar yöneltmiştir.²⁹⁸

²⁹²Oğuzlu, s.83

²⁹³Udum, s.103

²⁹⁴Mustafa Kibaroglu, "2012 Baharında Türkiye'nin Ortadoğu'daki Güvenlik Çevresine Bir Bakış", Ortadoğu Analiz, Cilt.4, Sayı.40, Nisan 2012, s.71

²⁹⁵Zaman, "Füze kalkanı tamam Türkiye istediğini aldı", 20 Kasım 2010, http://www.zaman.com.tr/dunya_fuze-kalkani-tamam-turkiye-istedigini-aldi_1054807.html (3 Şubat 2015).

²⁹⁶Sedat Laçiner, "NATO Lizbon Zirvesi Yeni Bir Başlangıçtır", 27 Kasım 2010, USAK, http://www.usak.org.tr/usak_det.php?id=3&cat=1303#.U4Xx9Pl_trk (6 Şubat 2015).

²⁹⁷Kibaroglu, 2012 Baharında Türkiye'nin Ortadoğu'daki Güvenlik Çevresine Bir Bakış, s.71, Türkiye, 2010 yılı Kasım ayında düzenlenen Lizbon Zirvesi'nde NATO'nun yeni stratejik konseptine onay vermekle birlikte Füze Kalkanı sisteminin topraklarında konuşlanması anlaşmasını anılan tarih itibarıyla henüz imzalamamıştır. Bu kararı içeren anlaşma 14 Eylül 2011 tarihlidir. Türkiye'nin

14 Eylül 2011 tarihinde imzalanan anlaşmanın ardından erken uyarı radarlarının Türkiye'nin Malatya ilinde Akçadağ ilçesine bağlı Kürecik Köyü'ne konuşlandırılması kararlaştırılmıştır.²⁹⁹ Soğuk Savaş Döneminin tanımlarıyla bir saldırıya gerekli görülürse nükleer silahlar kullanılarak cevap verileceğini ifade eden genişletilmiş caydırıcılık ve alınan savunma önlemleri vasıtasıyla gerçekleştirilecek bir saldırının meydana getireceği muhtemel zararın önlenmesini ifade eden mahrum bırakma yoluyla caydırıcılık konseptleri füze kalkanı sistemi ile nükleer saldırılara karşı önlemleri içine alacak şekilde genişletilmiştir.³⁰⁰ Füze Kalkanı sistemi, saldırı amaçlı bir ssistem olmayıp bir savunma konseptidir ve NATO halihazırda ihtiyaç duyduğu saldırı sistemlerine sahiptir.³⁰¹

3.3.1. Füze kalkanı sisteminin önemi ve sisteme yönelik eleştiriler

Türkiye, NATO içerisinde güçlü bir orduya sahip olmakla birlikte hava savunma kabiliyeti konusunda komşusu olan ülkelere göre daha zayıf bir konumdadır. Bölgede balistik füzelerin ve kitle imha silahlarının kazandığı alan düşünüldüğünde güçlü bir hava savunma sistemine sahip olmak Türkiye açısından büyük önem taşımaktadır.³⁰²

Füze kalkanı sisteminin Türkiye'yi hedef ülke haline getireceği ve Türkiye topraklarının tamamını koruma kapasitesine sahip olmadığı iddia edilmektedir.

Lizbon Zirvesi'nde aldığı tutumu İran'ın memnuniyetle karşılaması, sistemin Kürecik'te konuşlandırılmasına muhtemel onayı öncesi Türkiye'yi karşısına almama amacını taşımakta olduğunu değerlendiriyoruz. Buna ek olarak 2010 yılı Haziran ayında BMGK yaptırımlarına maruz kalmış İran'ın o konjonktürde Türkiye'yi daha fazla karşısına alma opsiyonunun olmadığı da dikkate alınmalıdır. Nitekim 14 Eylül tarihinde sistemin Kürecik'te kurulmasına yönelik anlaşma sonrası İran'dan Türkiye'ye yönelik ardı sıra tehdit dolu açıklamalar gelmiştir.

²⁹⁸Kıbaroğlu, 2012 Baharında Türkiye'nin Ortadoğu'daki Güvenlik Çevresine Bir Bakış, s.70, İran'ın bu söylem değişikliğinde Arap Baharı sonrası Türkiye'nin Mısır'daki Müslüman Kardeşler Hareketi ile geliştirdiği yakın ilişkiler ve bu yakınlaşmanın İran'ın Mısır üzerinde nüfuz kurma politikasını etkilemesi kadar, Suriye konusunda Türkiye'nin İran'ın tarihsel müttefiki Esad rejiminin karşısında pozisyon alması da etkili olmuştur. (Celalettin Yavuz, "Türkiye – İran İlişkileri Stratejik Ortaklıktan Çatışmaya: Füze Kalkanı'ndan PKK ve Karayılan Olayına", *Caspian Weekly*, 14 Ekim 2011, <http://tr.caspianweekly.org/ana-kategoriler/64-turkce-makale/3611-turkiye--iran-iliskileri-stratejik-ortaklik-tan-catismaya-fuze-kalkanindan-pkk-ve-karayilan-olayina.html> (10 Şubat 2015).

²⁹⁹*Milliyet*, "Füze kalkanının radarı hangi ile kurulacak ?", 14 Eylül 2011, <http://www.milliyet.com.tr/fuze-kalkaninin-radari-hangi-ile-kurulacak-gundem/gundemdetay/14.09.2011/1438468/default.htm> (7 Mart 2015).

³⁰⁰Sıtkı Egeli, Serhat Güvenç, "NATO'nun Füze Savunma Sistemi ve Türkiye", *Ortadoğu Analiz*, Cilt.4, Sayı.40, Nisan 2012, s.27

³⁰¹Sedat Laçiner, "NATO Lizbon Zirvesi: Ne Zafer, Ne Hezimet", *USAK*, 23 Kasım 2010, <http://www.usakgundem.com/yazar/1831/nato-lizbon-zirvesi-ne-zafer-ne-hezimet-.html> (4 Mart 2015).

³⁰²Kıbaroğlu, 2012 Baharında Türkiye'nin Ortadoğu'daki Güvenlik Çevresine Bir Bakış, s.72,73

Yukarıda da ifade edildiği gibi Füze Kalkanı sistemi bir savunma sistemidir ve İran ya da başka bir ülkenin NATO ülkelerine saldırmayı planlamadığı müddetçe sistemden rahatsızlık duymasına gerek olmadığı gibi bu sistemi topraklarında konuşlandıran ülkeler ya da Türkiye böyle bir saldırı planı yoksa hedef ülke haline gelmeyecektir.³⁰³ Bununla birlikte bu iddia kendi içerisinde açık bir tutarsızlık taşımaktadır. Savunma sistemine sahip olduğu için hedef ülke haline gelebileceği yönünde kimi zaman iyi niyetlerle kaygılar ifade edilen bir Türkiye, aslında tam da bu sisteme sahip olduğu takdirde sözü edilen bu tehlikelere karşı caydırıcılık gücü kazanabilecektir.³⁰⁴ Bir diğer yorum ve eleştiri ise Füze Kalkanı sisteminin Türkiye'nin topraklarının tümünü değil yalnızca bir bölümünü koruyabilecek kapasitede olduğudur. Bu iddialara karşın 2002 yılında Prag Zirvesi'nde alınan kararlar sistemin tüm NATO üyesi devletlerin topraklarını koruması konusunda prensip anlaşması sağlanmıştır.³⁰⁵ Sistemin Türkiye'de kurulması İran ve İsrail bağlamında çeşitli tartışmaları gündeme getirmiştir. Bu noktada iddia edilen bir görüş dönemin cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın da iddia ettiği gibi³⁰⁶ Türkiye'nin füze kalkanı sistemini İsrail'i İran'dan korumak amacıyla topraklarında konuşlandırmış olduğudur. Bu iddialara rağmen eldeki verilere bakıldığında ABD-İsrail ortaklığı ile geliştirilen Arrow-2 adı verilen hava savunma sistemlerinin İsrail'i İran'dan ya da başka bir ülkeden gelecek balistik füze tehdidine karşı korumaya yeterli olduğu, buna ek olarak ABD'nin Akdeniz'de konuşlu muhriplerinde bulunan füzesavar sistemlerinin İsrail için bölgeden gelebilecek saldırılara karşı gerekli olan hava savunma önlemini halihazırda sağladığı görülecektir.³⁰⁷

3.3.2. İran'la ilişkiler bağlamında füze kalkanı sistemi

Türkiye Lizbon Zirvesi'nde İran'ın resmi belgelerde yer almamasını ön şart olarak sunmuştur. Türkiye, daha sonraları İran'ın resmi ağzlarından ifade ettiği tehditlerin hedefinde kalmakla birlikte böylece iyi komşuluk ilişkilerinin gerektirdiği özen ve bölgesel gerilimi azaltacak tansiyonu düşürücü bir yaklaşım sergilemiştir. Füze Kalkanı sisteminin Obama yönetimine İsrail yanlısı Neo-Conservative gruplar

³⁰³Laçiner, NATO Lizbon Zirvesi: Ne Zafer, Ne Hezimet

³⁰⁴Kıbaroğlu, 2012 Baharında Türkiye'nin Ortadoğu'daki Güvenlik Çevresine Bir Bakış, s.72,73

³⁰⁵Kıbaroğlu, 2012 Baharında Türkiye'nin Ortadoğu'daki Güvenlik Çevresine Bir Bakış, s.72,73

³⁰⁶BBC Türkçe, "Füze kalkanının amacı İsrail'i korumak", 5 Ekim 2011, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25285523/> (8 Mart 2015).

³⁰⁷Kıbaroğlu, 2012 Baharında Türkiye'nin Ortadoğu'daki Güvenlik Çevresine Bir Bakış, s.71,72

tarafından dayatıldığı ve ortaya çıkan gerilimin İran'ın anti-ABD söylem üzerinden bölgesel nüfuzunu artırmaya hizmet edeceği yorumları yapılmakta ve Türkiye'nin bu sistemi topraklarında konuşlandırarak dolaylı olarak Neo-Con grupların ya da İran'daki radikallerin politikasına destek vermiş olduğu ve sistemi topraklarında bulundurmaması gerektiği önerilmektedir. İfade edilen bu görüşlerin içerisinde bulundurduğu yanlışlar, doğru bilgilerin (Neo-Con gruplar ile İran'daki radikal muhafazakarlar arasındaki gerilimden beslenen ilişki gibi) ardına sıralanmak suretiyle gözden kaçırılmaktadır. Bu bağlamda Füze kalkanı sisteminin bir Neo-Con projesi olarak Obama'ya dayatıldığı görüşüne katılmıyoruz. Bu yorumların bir kısmı iyi niyetle yapılmakla birlikte önemli bir bölümü ise Türkiye'nin menfaatlerini önceleyen bir niyet görünümü altında çok önemli bir savunma sisteminden ayrılarak Türkiye'nin İran karşısında askeri üstünlüğünü kaybetmesi amacına hizmet etmektedir. Bununla birlikte İran, yukarıda ifade edildiği üzere Lizbon Zirvesi (19 Kasım 2010) ile sistemin Kürecik'e yerleştirilmesi anlaşması (14 Eylül 2011) arasında geçen sürede Türkiye'yi açıktan karşısına almamaya özen göstermiştir. İran 14 Eylül Anlaşmasının imzalanmasını engelleyemediği anda ise resmi ağızlarından Türkiye'ye yönelik tehdit içeren açıklamalarda bulunmuş, Füze Kalkanı projesinin İsrail'i korumak amacıyla İslam Dünyası'na ve İran'a karşı Türkiye'de konuşlandırıldığını iddia etmeye bu durumu kendi bölgesel nüfuz ve imaj politikası için kullanmaya başlamıştır.³⁰⁸ Türkiye her ne kadar İran'ın bu hamlesini boşa çıkarmak amacıyla Lizbon Bildirisi'nde İran'ın isminin resmi dökümanlarda geçmemesi yönünde gayret sarfetse ve bu çabasında başarılı olsa da Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy füze savunma sisteminin hedefinin İran olduğunu iddia etmiştir.³⁰⁹ Türkiye'nin sistemi topraklarında konuşlandırması, İran'ın nükleer

³⁰⁸Benzer yorumlar BMGK'nın İran'a karşı aldığı yaptırım kararları bağlamında da ifade edilmektedir. Bu görüş sahiplerine göre Obama yönetiminin almış olduğu tek taraflı ve BMGK'nın 2010 yılı Haziran ayında ilan ettiği yaptırım kararları İsrail yanlısı Neo-Conservative grupların Obama'ya baskısıyla alınmıştır. Yaptırım kararları bölgede gerilimi artıracak ve bu gerilim İran'ın bölgedeki nüfuzunu anti ABD/İsrail retoriği kullanması suretiyle Türkiye aleyhine artıracaktır. Bu nedenle İran'a uygulanan yaptırımların delinmesinde Türkiye İran'ın yanında yer almalıdır. Bu değerlendirmeye, İran'ın o dönem içinde bulunduğu ve Ahmedinejad yönetiminden bağımsız düşünülmemeyecek iç siyasi şartlarını ve bölgesel/küresel konjonktürü dikkate almaması nedeniyle katılmıyoruz.

³⁰⁹Gülay Kılıç, "NATO Lizbon Zirvesi Yeni Bir Başlangıçtır", Sedat Laçiner ile Röportaj, *USAK*, 27 Kasım 2010, http://www.usak.org.tr/usak_det.php?id=3&cat=1303#.U4Y7j_1_trk (6 Mart 2015), Sarkozy'nin Bush ile yakın ittifakı, İslam ve göç karşıtı politikaları ve Türkiye'nin AB yolunda çıkardığı engeller ve bu politikanın Türkiye'nin demokratikleşme iradesine negatif etkileri göz önüne

gücü ve hedeflerine ilişkin analizlerini realist bir paradigma çerçevesinde yaptığını; sürecin seyrini İran'ın iyi niyetine bırakmak yerine İran'ın oluşturabileceği muhtemel tehditlere önlem alacağını göstermiştir.³¹⁰

Farklı uzaklıklardaki hedefleri vurma kapasitesi ve bu saldırı kabiliyetini artırma hedefi açısından konuyu analiz eden Ömer Çay,

“İran bugün sadece kısa menzilli balistik füzeleri (SRBM, menzili 1000 km'ye kadar olan balistik füzeler) ve orta menzilli balistik füzeleri (MRBM, menzili 1000-3000 km olan balistik füzeler) üretme kabiliyetini edinmekle kalmayıp, bu tip füzelerden binlercesini envanterinde bulundurmaktadır. İran'ın bir sonraki hedefi orta vadede ileri seviye uzun menzilli balistik füzeleri (IRBM, menzili 3000-5500 km olan balistik füzeler) üretmek ve nihayetinde de kıtalararası balistik füzeleri (ICBM, menzili 5500 km.nin üstünde olan balistik füze) üretmektir.”³¹¹

cümleleriyle konuyu ele almaktadır.

İran Ordusunun elinde 1800 km menzilli Kadir-1 ve 2000 km menzile sahip Şahap-3 ve Siccil³¹² füzeleri bulunmaktadır.³¹³ Nükleer silahların, elinde tutan ülkeye çok önemli bir nüfuz gücü ve moral üstünlük sağlaması ise konunun diğer boyutunu teşkil etmektedir. İran gibi terör örgütlerine destek vermeyi devlet politikası ve dış politika aracı olarak benimsediği iddia edilen ve bölgede özellikle Irak, Suriye ve Lübnan üzerinde etkinlik kuran ve etki sahasını geliştirmeye çalışan bir ülkenin karşısında Türkiye'nin füze kalkanı gibi önemli ve etkili bir hava savunma sistemine sahip olmasının önemi caydırıcılık sağlama bağlamında ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin kendi imkanlarıyla bu yükün altına girmesine kıyasla sistemin NATO ittifakı çerçevesinde kurulması maliyeti azaltan bir unsurdur.³¹⁴

3.3.3. İran'ın füze kalkanı savunma sistemine tepkileri

İran Meclisi Milli Güvenlik ve Dış Politika Komisyonu Başkanı Alaaddin Burucerci, Türkiye'nin, 1 Eylül 2011'de Füze Savunma sisteminin radarlarının topraklarında konuşlandırılmasına izin vereceğini açıklamasından sonra diplomatik

alındığında “Medeniyetler Çatışmasını” ya da Doğu-Batı gerilimini tahrik politikalarının Neo-Conservative grupların ve Ahmedinejad yönetiminin çizgisi ile aynı doğrultuda olduğu görülmektedir.

³¹⁰Egeli, Güvenç, s.27

³¹¹Ömer Çay, “İran'ın Balistik Füze Kabiliyetleri Üzerine Bir Analiz”, *ekopolitik.org*, <http://www.ekopolitik.org/public/news.aspx?id=4313&pid=4082> (10 Mart 2015).

³¹²İran, füzelerin ismini Kuran-ı Kerim'in Fil Suresinde geçen Fil Olayına atıfla vermiştir.

³¹³Keneş, *Hasan Sabbah'tan Bugüne İran ve Terör*, s.182

³¹⁴Eren Okur, “Füze Savunma Sistemleri ve Türkiye”, Atilla Sandıklı ile Söyleşi: Bilge Söyleşi-8, *BİLGESAM*, 27 Ekim 2010, s.6-8

ifadelerle Türkiye'yi eleştirmiştir.”³¹⁵ 2012 yılı başında Tahran'ı ziyaret eden Dışişleri Bakanı Ahmed Davudoğlu mevkidaşı Ali Ekber Salih ile düzenlediği basın toplantısında sistemin bir savunma sistemi olduğunu, İran'ın adının NATO belgelerinde Türkiye'nin inisiyatifiyle geçmediğini belirterek bir diğer ülke bu savunma sistemini kursaydı Türkiye'nin diğer ülkelere yönelik düşmanca bir hedefi olmadığı için bunu problem olarak değerlendirmeyeceğini vurgulamıştır.³¹⁶ Bu açıdan konuya bakıldığında şurası açıktır ki,

“Balistik füzeleri üreten ülkeler karşı tarafın savunma yapma hakkını eleştiremezler. Saldırı sistemi üretilirken savunma sistemlerinin oluşturulmasına karşı çıkma hakları yoktur. Bu dile getirildiği zaman söylenecek söz saldırı amaçlı sistemlerin üretilmemesi üzerine olacaktır. Yani siz bunları kaldırın, bulundurmayın, biz de füze savunma sistemini oluşturmayalım denilebilecektir.”³¹⁷

Türkiye'nin en yetkili resmi ağızlardan verdiği güvencelere karşın İran Türkiye'ye yönelik tehditlerini sürdürmüştür. İran Devrim Muhafızları Ordusu Komutanı Yahya Rahim Safavi, ABD veya İsrail'den bir saldırı geldiği takdirde Türkiye de dahil olmak üzere ABD üslerinin bulunduğu ülkelerin İran füzelerinin hedefinde olacağını, Türkiye'yi İran'ın rakibi olarak niteliyerek devam etmekte olduğunu iddia ettiği iyi ilişkileri ABD'nin ve Siyonistlerin olumsuz etkilememesini ümit ettiklerini söylemiştir.³¹⁸ İran Devrim Muhafızları Hava-Uzay Kuvvetleri Komutanı Emir Hacızade, bölgede kurulacak olan füze savunma sistemlerinin İsrail'i korumak amacını taşıdığını, İran'ın söz konusu füze kalkını sistemlerine zarar verebilecek yerli füzeler ürettiğini iddia etmiştir.³¹⁹

³¹⁵Hürriyet, “İran'dan Türkiye'ye füze kalkını tepkisi”, 5 Eylül 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/18652980.asp> (8 Mart 2015).

³¹⁶Hürriyet, “Türk topraklarından komşularımıza saldırılmasına izin vermeyiz”, 5 Ocak 2012, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/19606953.asp> (5 Mart 2015).

³¹⁷Sandıklı, Füze Savunma Sistemleri ve Türkiye, s.7

³¹⁸Vatan, “İran'dan “Türkiye'yi vururuz” tehdidi”, 3 Haziran 2012, <http://www.gazetevatan.com/iran-dan--turkiye-yi-vururuz--tehdidi-455098-dunya/> (6 Mart 2015).

³¹⁹Milliyet, “İran füzelerinin hedefinde Kürecik var”, 3 Temmuz 2012, <http://www.milliyet.com.tr/iran-fuzelerinin-hedefinde-kurecik-var/dunya/dunyadetay/03.07.2012/1561981/default.htm> (6 Mart 2015).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ortadoğu, içerisinde çok çeşitli milletlerin, inançların ve mezheplerin bir arada bulunduğu bir coğrafyadır. Bölgenin sahip olduğu zengin enerji kaynakları, küresel ve bölgesel güçlerin siyasal ve ekonomik amaçları da bu kozmopolit yapıya dahil edildiği zaman farklılıkların barış içerisinde yaşaması bir zaruret halini almaktadır. Günümüzde bölgede yaşanan çatışmalara ve terör eylemlerine baktığımızda, gerilim ve istikrarsızlıkların dalga dalga bölgenin tümüne yayıldığı gözlemlenmektedir.

Çalışmamızın konusu olan İran, Ortadoğu olarak tanımlanan bölgede yukarıda ifade edilen potansiyel fırsat ve riskleri içerisinde barındıran uzun bir tarihsel geçmişe sahip bir bölge ülkesidir. Bulunduğu coğrafi konum itibariyle göç yollarının ve kültürlerin karşılaşma noktasında bulunan İran uzun yıllar Türk ve Arap başta olmak üzere farklı milletlerin yönetimi altında yaşamıştır. Bu tarihsel tecrübe Fars milliyetçi kültüründe derin izler bırakmıştır. Günümüzdeki İran iç politik gerilimlerini ve dış politikasını daha doğru bir şekilde anlamlandırmak sözü edilen dönemleri yakın plan altına almakla mümkün olmaktadır.

İran'ın Hz. Ömer döneminde İslam orduları tarafından fethinden itibaren İran tarihine kısaca göz atarsak Emeviler Döneminde uygulanan ayrımcı politikaların, baskı ve zulümlerin etkileri Abbasiler döneminde giderilmeye çalışılmakla birlikte İran için sözü edilen dönemlerde yaşanan olayların oluşturduğu ve İran kurulu düzenin de canlı kalmasını sağladığı toplumsal hafıza ve kültür İran iç ve dış siyasetinin temel dayanak noktasını oluşturmuştur. Safevi Devleti'nin kuruluşu ve takip ettiği dış siyaset bunun en önemli örneklerinden birini teşkil etmiştir. Türk kökenli bir hanedan olan Safeviler, İran halkı üzerindeki idarelerini ve devletin siyasi birliğini kurulu düzenin çizdiği sınırlar çerçevesinde mezhep faktörünün yardımıyla sağlayabilmiştir. Bu noktada Safevi ve Kaçar Hanedanları dönemini de kapsayan ve İran'ın yıllarca Türkler tarafından yönetildiği şeklinde

tekrarlana gelen ifadeyi Fars siyasi aklı temelinde sorgulamak bugünü anlamak açısından da gerekli ve önemlidir.

20. Yüzyıla Osmanlı Devleti ile aynı tarihlerde meşrutiyet tartışmalarıyla giren İran yine benzer şekilde İngiltere-Rusya rekabetine odaklı bir denge politikası takip etmek zorunda kalmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında sahip olduğu coğrafi konum neticesi işgale uğrayan İran, Şah Rıza Pehlevi idaresi altında uzun bir dönemden sonra Fars kökenli bir hanedanın tahta çıkmasıyla yönünü Batı'ya doğru çevirmiştir. Bu dönemde Şah Rıza Pehlevi modernleşme çabalarına hız vermiş, antik Pers kültürünü canlandırma, İslam etkilerini ve din adamlarının gücünü sınırlandırmaya çalışmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında İran toprakları, Şah'ın Almanya yanlısı politikalarının da etkisiyle İngiltere ve Rusya tarafından işgal edilmiştir. Bu politika Şah'ın oğlu lehine tahttan ayrılmak zorunda kalmasına neden olmuştur. Savaş sonrası İngiltere'ye büyük imtiyazlar sağlayan petrol anlaşmasının imzalanması halkın tepkilerine neden olmuş ve Musaddık'ın başbakanlığa gelmesi ile sonuçlanmıştır. ABD'nin çok etkin bir rol aldığı darbeye Musaddık başbakanlıktan indirilmiş ve Şah tekrar başa getirilmiştir. 1953 yılındaki bu darbenin ardından İran bölgede ABD'nin çift sütun doktrini olarak isimlendirilen politikasının Suudi Arabistan ile birlikte iki ayağından biri haline gelmiştir.

1963 yılına gelindiğinde Şah'ın ABD'nin yönlendirmesiyle başlattığı Ak Devrim olarak adlandırılan toprak reformuna dayalı ekonomik kalkınma programı beklenen neticeyi vermemiştir. Kaynaklar dar bir zümrenin elinde toplanmış ve tabana yayılamamıştır. Uygulanan yanlış politikalar neticesinde tarımsal üretim gerilemiş ve şehirlere göç hızlanmıştır. Reform programına yönelik tepkiler din adamları ve geleneksel üretim sınıflarının ittifakıyla kendisini göstermiştir. Bu anlamda din adamları, 1890 yılında İran'ın ekonomik egemenlik hakkına darbe indiren, İngiliz tütün işleme şirketine tütün üretimi ve satışı imtiyazı veren yasa karşısında Tütün İsyan'ı olarak anılan hareketteki liderlik rolünü, Ak Devrim protestolarında da aynı şekilde göstermiştir. 1979 İran Devrimindeki Humeyni başta olmak üzere din adamlarının rolünü göz önüne aldığımızda Tütün İsyanı'nı ve ortaya

ıkan itifak ilişkilerini Ak Devrim'in kökeni olarak okumak, Ak Devrim protestolarını ise İran Devrimi'nin prova çalışması olarak nitelemek mümkündür.

1970'lerin sonlarına doğru toplumsal huzursuzluklar zirveye çıkılmış ve Devrim'in ayak sesleri duyulmaya başlanmıştır. Sürgünde bulunan Humeyni'nin direktifleri doğrultusunda din adamlarının öncülüğünde geleneksel orta sınıflar, seküler milliyetçiler ve komünistlerin ittifakıyla gerçekleşen Devrim Humeyni ve çevresindeki ekibin yönetimi ele geçirmesiyle dini görünömlü totaliter bir yapı halini almıştır.

Yeni rejim Irak'la süren sekiz yıllık savaşla içeride gücünü tahkim ederken, dış politikasını anti-ABD/İsrail retorik üzerine oturtarak nüfuz alanını, özellikle Filistin Sorunu gibi bütün İslam dünyasının hassas olduğu sorunlara sahip çıkma iddiasıyla bölgenin tümüne yaymaya çalışmış ve önemli ölçüde de başarılı olmuştur.

Humeyni dönemi daha çok iç politikada muhalifleri tasfiye ve yeni rejimi kurum ve kurallarıyla yerleştirme üzerine odaklanırken, Rafsanjani dönemiyle birlikte İran dini retoriği Soğuk Savaş sonrası dönemin şartlarını gözeten bir anlayış içerisinde daha dikkatli bir tonda kullanmıştır. İlimli muhafazakar olarak nitelendirilen Rafsanjani'nin pragmatik politikaları sistemin hakim unsurları tarafından yapılan müdahalelerle akamete ugratılmıştır. Bu durumun en somut örneği 1990'lı yıllarda başlayan aydın suikastlerinde, şiddetlenen PKK teröründe ve 28 Şubat 1997 askeri müdahalesine giden süreçte İran yönetiminin kimi unsurlarının takip ettiği iddia edilen destekleyici ve kolaylaştırıcı politikalarlardır. 1990'lı yıllarda İran kurulu düzeninin hasmane politikalarının artçı sarsıntıları Hatemi'nin ılımlı ve diyalogu önceleyen yaklaşımıyla etkisi azalmakla birlikte sözü edilen dönemde de hissedilmiştir. Medeniyetler diyalogu anlayışını savunan Hatemi hükümeti İran içerisinde radikal muhafazakarlar ve ABD'de 2001 yılında iktidara gelen Neo-Conservatives (Yeni muhafazakarlar) olarak adlandırılan grupların çatışmacı söylem ve politikalarının da etkisiyle planladığı değişimi gerçekleştirememiştir. Demokratik ve sosyal hak ve özgürlükler üzerindeki baskıların kalkması konusunda Hatemi'yi büyük bir umutla seçen İran halkının siyasi süreçlerden umudunu kesmesiyle radikal ve popülist ekonomik söylemlerle seçim kampanyasını yürüten Ahmedinejad'ın 2005 yılında cumhurbaşkanı olması mümkün olmuştur.

Ahmedinejad döneminde İran hem Türkiye ile ilişkilere bakan yönüyle hem de bölgesel ölçekte çatışmacı ve radikal bir söylem ve politika takip etmiştir. Bu dönemde özellikle ABD'nin Irak'ı işgali neticesinde Irak'ta etkinliğini artıran İran, Kuzey Irak'ta güçlenen bölgesel yönetim üzerinde nüfuz kurma ve böylece Kürt sorununda Türkiye'ye karşı manevra imkanına sahip olma amacıyla olmuştur. 2008 yılına kadar olan dönemde nisbeten düşük düzeyde PKK terör örgütünü desteklediği düşünülen İran'ın, Türkiye'nin yeni dış politik vizyonu doğrultusunda gerçekleştirdiği açılımları takiben Kuzey Irak Bölgesel Kürt Yönetimi ile yakın ilişkiler kurması neticesinde PKK'ya olan desteğini artırdığı iddiaları yaygınlık kazanmıştır.

2010 yılı sonlarında Arap Baharı ile Ortadoğu'da değişen dengeler neticesinde totaliter yönetimlerin birbiri ardına devrilmesi İran rejimini, 2009 yılında şaibeli cumhurbaşkanlığı seçimleri sonrası meydana gelen Yeşil Hareket benzeri protesto eylemlerinin tekrarlanması konusunda endişelendirmiştir. Kuzey Afrika'da başlayan isyan dalgası kısa bir süre sonra İran'ın Devrim'den bu yana geleneksel müttefiki olan Suriye'ye ulaşmış ve rejimle muhalifler arasındaki çatışmalar şiddetlenmiştir. Türkiye'nin Suriye'de demokrasiden ve halk iradesinden yana aldığı tavır, İran'ın PKK'nın yanı sıra diğer terör örgütlerini gerek direkt olarak gerekse Suriye kanalıyla desteklemesiyle cevap bulduğu yaygın bir görüş olarak öne çıkmaktadır.

Şah döneminden itibaren İran'ın önceliklerinden olan nükleer güç olma politikası Devrim'den sonra Humeyni döneminde de devam etmiştir. Irak savaşının sona ermesinin ardından Humeyni döneminde ekonomik nedenlerle yavaşlayan nükleer faaliyetler, Rafsancani döneminde hızlanarak devam etmiştir. 1997 yılında cumhurbaşkanlığına seçilen Hatemi döneminde uluslararası hukukun ve anlaşmaların kurallarını belirli ölçülerde yerine getiren, uluslararası denetime ve uzlaşmaya açık bir nükleer politika takip eden İran, Ahmedinejad'ın 2005 yılında bu makama seçilmesiyle radikal ve anti-ABD/İsrail retoriği kullanan bir söylem ve siyaset uygulamıştır. Ahmedinejad İsrail'in nükleer silahlara sahip olmasını ve Batı'nın kendi içerisinde farklılıklar içermekle bu konuda izlediği uluslararası hukuka aykırı ve çifte standart içeren politikasını İran'ın da bu silahlara sahip olmasının İslam

dünyasının koruyucusu misyonunun uygun bir meşruiyet gerekçesi ve tamamlayıcı bir ögesi olarak başarılı bir şekilde sunmuştur. Böylece nükleer silahlara sahip bir İran'ın askeri dengeyi kendi lehine değiştirerek Türkiye'nin güvenliğine oluşturduğu tehditle birlikte İran'ın bölgesel nüfuzunun daha geniş bir alana yayılması ve Türkiye'nin ve temsil ettiği değerlerin bölgeden dışlanması tehlikesi bu bağlamda gözlerden kaçırılmıştır. Türkiye bölgedeki nükleer tehdidin ve kitle imha silahların yayılması karşısında Füze Kalkanı sistemi ile savunma sistemini güçlendirmiştir. Söz konusu sistem bir savunma sistemi olmasına, İran'ı hedef almadığı resmi belgelerde ve en yetkili ağızlarca ifade edilmesine rağmen İran'ın saldırı tehditlerine hedef olmuştur.

Ahmedinejad'ın sekiz yıl süren cumhurbaşkanlığı dönemine genel olarak bakıldığında Türkiye ile ilişkilerde hasmane bir tutum sergilendiği ve İran'ın nüfuzunu Türkiye'nin aleyhine ve güvenliğine tehdit oluşturacak şekilde artırdığını gözlemek mümkündür. Bununla birlikte Ahmedinejad ve çevresindeki yeni muhafazakarlar, dini lider başta olmak üzere her ne kadar kurulu düzenin unsurlarıyla zaman zaman büyük gerilimler yaşasa da rejimin hakim unsurları dini lider ve etkisi altındaki kurumlardır. Bu nedenle Ahmedinejad'ın iktidara gelişi kurulu düzenin onayı ve Neo-Conservative olarak adlandırılan ABD içerisindeki grupların da ılımlıları yıpratıcı çatışmacı söylem ve politiklarıyla mümkün olmuştur. 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali neticesinde ortaya çıkan konjonktür Ahmedinejad profilini öne çıkartmıştır. Ahmedinejad dönemini, Türkiye-İran ilişkilerinin tarihten bu yana süregelen gerilimli doğasının güvenlik konuları başta olmak üzere en büyük kırılmaları yaşadığı, bu anlamda ilişkilerin 1639 Kasr-ı Şirin Antlaşması'ndan bugüne (iki ülke arasında sıcak bir savaş olmamasının da payı olan muhtemel yanılsama ile) sorunsuz ve istikrarlı bir seyir izlediği şeklindeki okumanın da tekrar gözden geçirilmesi ihtiyacını ortaya çıkaran bir periyod olarak tasnif etmek yanlış olmayacaktır. 2013 yılında Hasan Ruhani'nin iktidara gelmesi ve Ahmedinejad ve ekibinin siyasal ve ekonomik olarak tasfiyesiyle birlikte Türkiye-İran ilişkileri gerilim görüntüsünün azalmasıyla birlikte daha zorlu bir sürece girmiştir. Bu sürecin önümüzdeki dönemde bölgesel gelişmelerin etkisiyle daha büyük krizlere neden olacağı bugünden değerlendirilebilir.

Türkiye-İran ilişkilerini çeşitli perspektiflerden inceleyen çalışmalar özellikle Türkiye’de yeterli sayı ve derinlikte olmamıştır. Bunu bir ölçüde kabul edilebilir kılacak nedenler hariç tutulursa, ortaya konan eserler içerisinde büyük oran itibariyle bilimsel şüpheden uzak çalışmalar da bulunmaktadır. Oysa bilimsel bir çalışmadan beklenen katkı, eldeki bilgiler ve görüşlerin ışığında yerleşik kanaat ve algıları sorgulaması, tarihi gerçekleri doğru yerde konumlandırarak geleceği doğru okumaya yönelik öngörülerde bulunmasıdır. İleride bu doğrultuda yapılacak çalışmalar, incelenen konuyu tarihi süreç içerisinde daha derinlikli ve doğru anlamaya yardımcı olabileceği gibi gelecek adına da doğru öngörülerini ortaya koyacaktır.

KAYNAKÇA

Abrahamian, Ervand. (2011). *Modern İran Tarihi*. Dilek Şendil (çev.). 2.Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Afacan, Serhan. (2012). Komşuyu Anlamak/Anlatmak: 20. Yüzyılda Türkiye’de İran’a Dair Yayınlanan Kitaplara Dair Bir Değerlendirme. *İnsan ve Toplum Dergisi*. 2.3, 165-182

Afrasiabi, Kaveh L. , “Test of wills over Iran plan,” Asia Times, 17 November 2009

Akbaş, Zafer, Baş, Adem. (2013). İran’ın Nükleer Enerji Politikası ve Yansımaları. *History Studies*. 5.2, 21-44

Akdevelioğlu, Atay. (2009). İran’da 10. Dönem Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve Önemi. *Ortadoğu Analiz*. 1.6, 6-13

Akdevelioğlu, Atay, Kürkçüoğlu, Ömer. (2009). Orta Doğu’yla İlişkiler. Baskın Oran (Ed.). *Türk Dış Politikası Cilt 1* içinde (784-807), 15. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Akdevelioğlu, Atay, Kürkçüoğlu, Ömer. (2010). Orta Doğu’yla İlişkiler. Baskın Oran (Ed.). *Türk Dış Politikası Cilt 2* içinde (124-157), 12. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Akgül, L.Hilal. (2005). Rıza Han’ın (Rıza Şah Pehlevi) Türkiye ziyareti, *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*. 7, 1-42

Akpınar, Mahmut. (2013). *Arap Baharı mı, İran Ateşi mi*. 1.Basım. Ankara:Akçağ Yayınları

Altunışık, Meliha Benli. (2010). Turkey’s Changing Middle East Policy.

UNISCI

Discussion

Papers.

<http://revistas.ucm.es/index.php/UNIS/article/viewFile/UNIS1010230149A/27010> (8 Nisan 2014). 23, 149-162

Aras, Bülent. (2007). Ahmedinejad Başkanlığında İran'da Siyasal Rejimin Haritasını Çıkarmak. Kenan Dağcı, Atilla Sandıklı (Ed.). *Satranç Tahtasında İran "Nükleer Program"* içinde. İstanbul: TASAM Yayınları. 31.16, 21-36

Arjomand, Said Amir. (1988). *Turban for Crown*. New York: Oxford University Press.

Bakeer, Ali Hussein (2013). Rapor Ekibi : Burç Köstem, Gülsüm Boz, Mehmet Hecan, Oğuz Kaan Pehlivan. Suriye’de Kâbusa Doğru ?, *USAK*, 13-01, 1-84

Başyurt, Erhan, “Şii Ekseni” Canlanıyor, *Aksiyon*, 21 Şubat 2005

Bellaigue, Christopher de, “Big Deal in Iran”, *New York Review of Books*, 28 February 2004

Berber, Seçkin. (2013). İran’ın Ekonomi Politikası, Yaptırımların Etkisi ve İkilemleri. *Bilge Strateji*. 5.9, 61-84

Birdişli, Fikret. (2012). İran’ın Nükleer Teknoloji Politikası ve Türkiye İçin Yaratacağı Sonuçlar. *Güvenlik Stratejileri*. 8.15, 33-53

Brzezinski, Zbigniew, *Büyük Satranç Tahtası* (1998). Ertuğrul Dikbaş, Ergun Kocabıyık (çev.). 2. Baskı. İstanbul: Sabah Yayınları.

Brzezinski, Zbigniew, Gates, Robert M. (2006). *İran’ın Zamanı Geldi*. Sermin Karakale (çev.). 1. Baskı. İstanbul: Profil Yayıncılık.

Çağaptay, Soner, Eroğlu, Zeynep. (13 June 2007) The PKK, PJAK and Iran, Implications for U.S.-Turkish Relations, *The Washington Institute*. <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-pkk-pjak-and-iran-implications-for-u.s.-turkish-relations> (16 Eylül 2014)

Çetinsaya, Gökhan. (2007). Türk Dış Politikasında İran Kaynaklı Geleneksel Tehdit Algılamaları ve “Şii Jeopolitiği”, *Avrasya Dosyası*. 13.3, 161-189

Davudoğlu, Ahmed. (2008). *Stratejik Derinlik*. 24.Baskı. İstanbul: Küre Yayınları.

Demiryol, Tolga. (2013). The Limits to Cooperation Between Rivals: Turkish-Iranian Relations Since 2002. *Ortadoğu Etütleri*. 4.2, 111-144

Djalili, Mohammad Reza, Kellner, Thierry. (2013). *Arap Baharı Karşısında İran ve Türkiye*. Hande Güreli (çev.). 1. Basım. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Egeli, Sıtkı, Güvenç, Serhat. (2012). NATO'nun Füze Savunma Sistemi ve Türkiye. *Ortadoğu Analiz*. 4.40, 19-30

Ekinci, Arzu Celalifer. (2009). *İran Nükleer Krizi*. 1.Baskı, Ankara: USAK Yayınları.

Erdal, İbrahim. (2012). Atatürk Dönemi (1923–1938) Türk-İran İlişkileri ve Sadabad Paktı. *Karadeniz Araştırmaları*. 34, 77-88

Etemad, Akbar, “Iran”, in Harald Mueller, ed. *European Non-Proliferation Policy*, Oxford University Press, 1987

Fırat, Melek, Ömer Kürkçüoğlu, Ömer. (2010). Orta Doğu'yla İlişkiler, Baskın Oran (Ed.). *Türk Dış Politikası Cilt 2* içinde (124-157), 12. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ghajar, Shayan and Mahour, S. , “Limited Opposition Responses to Nuclear Deal Indicate Tacit Support,” *InsideIran*, 19 May 2010

Gündoğan, Ünal. (2010). *İran ve Ortadoğu*. 1.Baskı. Ankara: Adres Yayınları.

Habib, Nader. (2013). The Economic Legacy of Mahmoud Ahmadinejad, *Crown Center for Middle East Studies*. 74

Hibbs, Mark, “Bonn Will Decline Teheran Bid to Resuscitate Busehr Project, Nucleonics Week, 2 May 1991

Hunter, Shireen T. (2010). *Iran's Foreign Policy in the Post-Soviet Era: Resisting the New International Order*. California: Greenwood Publishing Group.

Hunter, Shireen T. (1998). İran Perestroikası Köklü Değişim Olmaksızın Mümkün mü ? . Ümit Özdağ, Bülent Aras (Ed.), Halim Nezihoğlu (çev.), *Avrasya Dosyası (İran Özel)* içinde. Ankara: ASAM Yayınları. 5.3, 64-83

Iran Times, “How and why did Iran accept what it rejected?” 19 May 2010

ISNA, “Iran not to send out enriched uranium for swap: FM”, 18 Kasım 2009

İzzeti, İzzetullah. (2005). *İran ve Bölge Jeopolitiği*. Hakkı Uygur (çev.). 1. Baskı. İstanbul: Küre Yayınları.

Karacasulu, Nilüfer, Karakır, İrem Aşkar. (2011). Iran-Turkey Relations in the 2000s: Pragmatic Rapprochement, *Ege Academic Review*. 11.1, 111-119

Keddie, Nikki R. (2006). *Modern Iran*. New Haven: Yale University Press.

Keneş, Bülent. (2013). *İran Siyasetinin İç Yüzü*, 1.Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.

Keneş, Bülent. (2012). *Hasan Sabbah'tan Bugüne İran ve Terör*. 1. Baskı. İstanbul: Timaş Yayınları.

Keskin, Arif. (2009). İran'daki Sistem İçi Çatışma Nereye Gidiyor ?. <http://www.21yuzyildergisi.com/assets/uploads/files/146.pdf> *21.Yüzyıl Dergisi*. 33-42 (13 Kasım 2014)

Kıbaroğlu, Mustafa. (2012). 2012 Baharında Türkiye'nin Ortadoğu'daki Güvenlik Çevresine Bir Bakış. *Ortadoğu Analiz*, 4.40, 68-77

Kıbaroğlu, Mustafa, Çağlar, Barış. (2008). Implications of a Nuclear Iran for Turkey. *Middle East Policy*. 15.4, 59-80

ORSAM. (2009). Türkiye İran'ın Nükleer Çalışmalarını Anlayışla Karşılıyor Ama Askeri Amaçla Kullanım İhtimalinden Endişeli. Mustafa Kıbaroğlu ile Röportaj. *Ortadoğu Analiz*. 1.7-8, 92-97

Knights, Michael, (2008). The Future of the Iraqi Kurds. Soner Çağaptay (Ed.) *The Washington Institute For Near East Policy*. 85, 1-42

Kösebalan, Hasan. (2011). Turkey and the New Middle East: Between Liberalism and Realism. *Perceptions: Journal of International Affairs*. 16.3, 93-114

Kuloğlu, Armağan. (2008). Irak ve PKK Terör Örgütü Bağlamında Türkiye-ABD İlişkileri. *Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi*. 1 (2), 45-76

Kuloğlu, Armağan. (2009). Türkiye-Suriye-Irak-İran Dörtgeninde Gelişmeler, *Ortadoğu Analiz*. ORSAM. 1.12, 87-92

Lewis, Bernard. (2005). *Ortadoğu*. Selen Y. Kölay (çev.). 4.Baskı. Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Maloney, Suzanne. (2008). Iran's Long Reach: Iran as a Pivotal State in the Muslim World. *United States Institute of Peace Press*.

Mason, Whit, "Iran's Simmering Discontent", *World Policy Journal*, V.19, No.1, Spring, 2002

Milâni, Muhsin M. (2004). Humeyni'den Hamaney'e Velayet-i Fakih Kurumunun Değişimi. Fatih Topaloğlu (çev.). *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 19, 189-210

Mumcu, Uğur. (1998). *Kürt Dosyası*. 32. Baskı. Ankara: Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı Yayınları.

Nasr, Vali. (2004). Regional Implications of Shi'a Revival in Iraq. *The Washington Quarterly*. 27.3,7-24

Oğuzlu, Tarık. (2010). Türkiye-Brezilya-İran Antlaşması'nın Türk Dış Politikası Bağlamında Değerlendirilmesi. *Ortadoğu Analiz*. 2.18, 79-85

Olson, Robert. (2005). *Türkiye-İran İlişkileri*. Kezban Acar (çev.). 1. Baskı. Ankara: Babil Yayıncılık.

Özcan, Nihat Ali. (2006). İran Sorununun Geleceği: Senaryolar, Bölgesel Etkiler ve Türkiye'ye Öneriler. *TEPAV Ortadoğu Çalışmaları*. 1, 1-80

Parsa, Misagh. (1989). *Social Origins of the Iranian Revolution*, New Jersey: Rutgers University Press.

Pollack, Kenneth M. , Takeyh, Ray. (2011). Doubling Down on Iran, *The Washington Quarterly*.

Poyraz, Serdar. (2009). Turkish-Iranian Relations : A Wider Perspective. *SETA Policy Brief*. 37,1-16

Quillen, Chris. "Iranian Nuclear Weapons Policy: Past, Present and Possible Future". *Middle East Review of International Affairs*. Vol.6. No.2. June 2002

Rajee, Farhang. The Iran-Iraq War: The Politics of Aggression, Gainesville: University Press of Florida. 1993

Salem, Paul. The Iran Nuclear Deal: Risks and Opportunities for the Region. Middle East Institute. 25 November 2013

Sander, Oral. (2009). *Siyasi Tarih*. 18. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.

Okur, Eren. (2010). Füze Savunma Sistemleri ve Türkiye. Atilla Sandıklı ile Söyleşi. Bilge Söyleşi-8. *BİLGESAM*. 6-8

Sandıklı, Atilla, Emeklier, Bilgehan. (2012). İran Nükleer Krizinin Türkiye'ye Olası Etkileri. Bilge Adamlar Kurulu Raporu. *BİLGESAM*. 47, 1-36

Sandıklı, Atilla, Semin, Ali. (2012). Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye. *Bilge Adamlar Kurulu Raporu*. 52, 1-57

Sandıklı, Atilla, Emin Salihi. (2011). Iran, The Shia Crescent and The Arab Spring. Hacer Şartepe (çev.), *Wise Men Center For Strategic Studies, Bilgesam Publications*. 35

Sinkaya, Bayram. (2005). Turkey-Iran Relations in the 1990's and the Role of Ideology. *Perceptions, Journal of International Affairs*. 10.1, 1-15

Sinkaya, Bayram. (2010). İran'da Asker-Siyaset İlişkileri ve Devrim Muhafızları'nın Yükselişi. *Ortadoğu Etütleri*. 1.2, 115-142

Sinkaya, Bayram. (2009). İran'ın Nükleer Programı: Müzakere Sürecinde Umutların Yükselişi ve Düşüşü. *Ortadoğu Analiz*. 1.12, 71-79

Sinkaya, Bayram. (2010). İran Nükleer Programı Karşısında Türkiye'nin Tutumu ve Uranyum Takası Mutabakatı. *Ortadoğu Analiz*. 2.18, 66-78

Şahin, Mehmet. (2008). İran Dış Politikasının Dini Retoriği. *Akademik Orta Doğu*. 2.2, 9-19

Şahin, Mehmet. (2006). Şii Jeopolitiği: İran İçin Fırsatlar ve Engeller. *Akademik Ortadoğu*. 1.1, 38-54

Taflıoğlu, M.Serkan. (2013). 2. Pehlevi Dönemi İran Dış Siyaseti Üzerine Bir Deneme. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 8/7, 631-644

Taflıoğlu, M. Serkan. (2012). İran Türk Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Türk Tarihine Stratejik Etkisi. *Turan-Sam, Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*. 4.13,105-116

Taşkın, Yüksel. (2008). Devrim Sonrası İran'da Siyaset: Aktörler, Stratejiler ve Gelecek. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 39, 21-53

Telatar, Gökhan. (2012). Barack Obama Yönetiminin İran'ın Nükleer Faaliyetlerine Yönelik Politikası. *Akademik Orta Doğu*.7.1, 53-78

Turan, Osman. (2003). *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi*. 14. Basım. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Uçarol, Rifat. (2000). *Siyasi Tarih (1789-1999)*. 5. Baskı. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Udum, Şebnem. (2012). Türkiye'nin İran Nükleer Meselesindeki Siyaseti. *Ortadoğu Analiz*. 4.43, 98-107

Uşaklı, Ali Bülent. "Nükleer Güç Olarak İran'ın Uluslararası Sistemdeki Yeni Konumu ve Konunun Türkiye Açısından Değerlendirilmesi". *Stratejik Araştırmalar Dergisi*. Mayıs 2009. No.13

Yann, Richard. *Kemalizm ve İslam Dünyası*. İstanbul. 1990

Akman, Nuriye. (6 Mart 2007). İran bombalardan değil, ambargodan korkuyor. Doğan Ertuğrul ile Röportaj. *Zaman* http://www.zaman.com.tr/roportaj_iran-bombalardan-degil-ambargodan-korkuyor_509660.html (12 Ocak 2015)

Akyol, Taha. (16 Temmuz 2013). Çözüm Süreci ?, *Hürriyet*

<http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/23734692.asp> (12 Nisan 2014)

Akyol, Taha. (20 Eylül 2012) İran ve Öbürleri, *Hürriyet*

<http://ankara.hurriyet.com.tr/yazarlar/21509839.asp?yazarid=329> (21 Mayıs 2014)

Arslan, Adem Yavuz. (11 Ağustos 2012). PJAK'la savaş yoksa Karayılan olayına tekrar bakılmalı, *Bugün*

<http://www.bugun.com.tr/pages/marticle.aspx?id=201737> (18 Mayıs 2014)

Avcı, Gültekin. (14 Şubat 2013). Cilvegözü'ndeki aktör. *Bugün*

<http://gundem.bugun.com.tr/cilvegözü-ndeki-aktor-yazisi-222633> (13 Eylül 2014)

Avcı, Gültekin. (13 Mayıs 2013). Hatay tezgâhı İran ve Acilciler – 2. *Bugün*

<http://www.bugun.com.tr/hatay-tezgahi-iran-ve-acilciler-2-yazisi-624834> (28 Kasım 2014)

Aydın, Ebru. (13 Kasım 2013). “PYD Özerklik Konusunda Önemli Bir Adım Attı”
Ankara Strateji Enstitüsü

<http://www.ankarastrateji.org/haber/pyd-ozerklik-konusunda-onemli-bir-adim-atti-913/> (11 Haziran 2014)

Bal, İhsan. (18 Mayıs 2013). Yeni Reyhanlılar Nasıl Önlenir ?. *Habertürk*

<http://www.haberturk.com/yazarlar/ihsan-bal/845479-yeni-reyhanlilar-nasil-onlenir> (3 Aralık 2014)

Baş, Aslı. (16 May 2012). An Interview with Hossein Mousavian, *Middle East Research and Information Project*

<http://www.merip.org/mero/mero051612> (18 Aralık 2014)

Başaran, Ezgi. (23 Ekim 2009). Nükleer bomba hem haram hem de menfaatimize aykırı. Ali Ekber Salihi ile Röportaj. *Hürriyet*.

<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/12757135.asp> (12 Aralık 2014)

BBC Türkçe. (5 Ekim 2011). “Füze kalkanının amacı İsrail'i korumak”,

<http://www.ntvmsnbc.com/id/25285523/> (8 Mart 2015)

BBC Türkçe. (8 Kasım 2013). İran, son idamlarla Türkiye'ye mesaj mı veriyor ?

http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/11/131108_iran_kurtler_idam.shtml (10 Eylül 2014)

BBC. (13 Kasım 2013). Syrian Kurdish party plans transitional administration

<http://www.bbc.com/news/world-middle-east-24918265> (3 Ekim 2014)

Beşiroğlu, Ferhat. (8 Şubat 2014). Irak'ta Suudi-İran Savaşı, *21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*

<http://www.21yyte.org/tr/arastirma/orta-dogu-ve-afrika-arastirmalari-merkezi/2014/02/08/7420/irakta-suudi-iran-savasi> (14 Ekim 2014)

Bilici, Abdülhamit. (28 Temmuz 2012). Yüksek riskli Suriye politikası. *Zaman*

http://www.zaman.com.tr/abdulhamit-bilici/yuksek-riskli-suriye-politikasi_1324389.html (5 Kasım 2014)

Boz, Gülsüm. (18 Ocak 2012). Suriye ve Irak'ta, Türkiye'siz ve İran'sız Bir Çözüm Mümkün Değil. Mehmet Şahin ile Röportaj. *USAK*

http://www.usak.org.tr/analiz_det.php?id=15&cat=138#.U4Xxzfl_trk (21 Ocak 2015)

Bugün. (11 Ağustos 2012). Arınç'tan bomba PKK açıklaması

<http://gundem.bugun.com.tr/arinctan-bomba-pkk-aciklamasi-haberi/201751> (16 Ekim 2014)

Bugün. (31 Ekim 2012). Mesud Barzani'nin PYD tuzağı

<http://gundem.bugun.com.tr/mesud-barzaninin-pyd-tuzagi-haberi/210304> (28 Ekim 2014)

Bugün. (15 Ağustos 2011). Murat Karayılan'da Acem oyunu mu ?

<http://gundem.bugun.com.tr/karayilanda-acem-oyunu-mu-haberi/166140> (17 Ekim 2014)

Bugün. (23 Kasım 2013). Esed PYD'ye 200 güdümlü füze verdi

<http://dunya.bugun.com.tr/esed-pydye-200-gudumlu-fuze-verdi-haberi/871517> (16 Ekim 2014)

Cumhuriyet. (14 Kasım 2013). PYD özerklik ilan etti, PKK Türkiye'ye komşu oldu http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/9101/PYD_ozerklik_ilan_etti__PKK_Turkiye_ye_komsu_oldu.html (30 Eylül 2014)

Çandar, Cengiz. (7 Eylül 2011). Tahran-Şam yolunda Kandil durağı, *Hürriyet*

<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=18665093&yazarid=215> (28 Ağustos 2014)

Çay, Ömer. (9 Ekim 2009). İran'ın Balistik Füze Kabiliyetleri Üzerine Bir Analiz. *ekopolitik.org*

<http://www.ekopolitik.org/public/news.aspx?id=4313&pid=4082> (10 Mart 2015)

Çevikalp, Mesut. (10 Haziran 2013). Esed'in kanlı bumerangı: El Nusra. *Aksiyon*

<http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-35743-173-esedin-kanli-bumerangi-el-nusra.html> (28 Ekim 2014)

Çevikalp, Mesut. (7 Ekim 2013). Yeni taşeron El Nusra. *Aksiyon*

<http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-36734-173-yeni-taseron-el-nusra.html> (14 Kasım 2014)

Chubin, Shahram. (2006). Iran's Nuclear Ambitions. *carnegieendowment.org*

<http://carnegieendowment.org/2006/09/05/iran-s-nuclear-ambitions> (31 Ocak 2015)

Çubukçu, Mete. (Mayıs-Haziran 2006). İran-ABD: Madalyonun İki Yüzü. *Birikim*. 205-206

<http://birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.aspx?did=1&dsid=319&dyid=4753&yazi=%DDran-ABD:%20Madalyonun%20%DDki%20Y%FCz%FC> (23 Ocak 2015)

Deveci, Abdurrahman. Hamaney-Ahmedinejad Çekişmesi. *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 29 Haziran 2011, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/orta-dogu-ve-afrika-arastirmalari-merkezi/2011/06/29/6212/hamaney-ahmedinejad-cekismesi> (28 Kasım 2014)

dunyabulteni.net. (14 Mayıs 2013). İranlı vekilden Türkiye'ye Reyhanlı hatırlatması !

<http://www.dunyabulteni.net/haber/259691/iranli-vekilden-turkiyeye-reyhanli-hatirlatmasi> (3 Aralık 2014)

Düzel, Neşe. (24 Temmuz 2006). İslam'ın yumuşaması savaşla durduruldu. Bülent Aras ile Röportaj. *Radikal*. <http://www.radikal.com.tr/radikal.aspx?atype=haberyazdir&articleid=786835> (9 Ağustos 2014)

farsnews.com. (14 Ağustos 2011). İran, PKK'nın 2. lideri Murat Karayılan'ı yakaladı!

<http://turkish.farsnews.com/newstext.aspx?nn=9005230988> (23 Kasım 2014)

Fırat, Ümit. (17 Ağustos 2012). “İran, Murat Karayılan'ı yakalayıp Pjak konusunda anlaştı”. *rsfmradio.com*

http://www.rsfmradio.com/radio_broadcast/76365529/85413360/ (16 Kasım 2014)

Güneş, Metin. (29 Mayıs 2013). Reyhanlı-Londra-New York. *cnnturk.com*

<http://www4.cnnturk.com/yazarlar/metin.gunes/reghanli.londra.new.york/103.6783/index.html> (3 Aralık 2014)

Gürsel, Kadri. (22 Nisan 2013). Türkiye’de silahsız, üç parçada silahlı PKK. *Milliyet*

<http://dunya.milliyet.com.tr/turkiye-de-silahsiz-uc-parcada-silahli-pkk/dunya/dunyayazardetay/22.04.2013/1696620/default.htm> (12 Aralık 2014)

Gürsel, Kadri. (18 Nisan 2010). İran, İsrail, Türkiye ve nükleer tartışma. *Milliyet*

<http://dunya.milliyet.com.tr/iran-israil-turkiye-ve-nukleer-tartisma/kadri-gursel/dunya/dunyayazardetay/18.04.2010/1226530/default.htm> (2 Şubat 2015)

Habertürk. (25 Mart 2009). “2. Fatimi devleti kurulsun”

<http://www.haberturk.com/dunya/haber/136477-2-fatimi-devleti-kurulsun> (5 Haziran 2014)

haber7.com. (24 Ocak 2014). Esed-El Kaide ilişkisini itiraf etti

<http://www.haber7.com/ortadogu/haber/1119070-esed-el-kaide-iliskisini-itiraf-etti> (12 Temmuz 2014)

Habib, Nader. (June 2013). The Economic Legacy of Mahmoud Ahmadinejad. Brandeis University Crown Center for Middle East Studies. 74, 1-9
<http://www.brandeis.edu/crown/publications/meb/MEB74.pdf> (10 Aralık 2014)

Hatami, Elchin. (29 Kasım 2013). İran’ın Türkiye’ye karşı PYD kartı, *iranbriefing.net*

<http://turkish.iranbriefing.net/?p=3877> (4 Ağustos 2014)

Hürriyet. (4 Ekim 2012). Akçakale’ye top mermisi düştü: 5 ölü, 10 yaralı

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/21615000.asp> (13 Eylül 2014)

Hürriyet. (23 Temmuz 2013). Ebu Gureyb’den büyük firar

<http://www.hurriyet.com.tr/planet/24070979.asp> (26 Temmuz 2014)

Hürriyet. (5 Ocak 2012). “Türk topraklarından komşularımıza saldırılmasına izin vermeyiz”

<http://www.hurriyet.com.tr/planet/19606953.asp> (5 Mart 2015)

Hürriyet. (5 Eylül 2011). İran’dan Türkiye’ye füze kalkını tepkisi

<http://www.hurriyet.com.tr/planet/18652980.asp> (8 Mart 2015)

Hürriyet. (22 Ekim 2011) Karayılan’ı yakalamadık,

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/19053203.asp> (25 Ağustos 2014)

Hürriyet. (16 Ekim 2012). Maliki-PKK görüşmesinde Suriye pazarlığı

<http://www.hurriyet.com.tr/planet/21707838.asp> (29 Temmuz 2014)

Hürriyet. (27 Ağustos 2013). PJAK-İran ateşkesi sona erdi

<http://www.hurriyet.com.tr/planet/24595760.asp> (17 Temmuz 2014)

iaea.org Atoms for Peace Speech, (t.y.)

http://www.iaea.org/About/atomsforpeace_speech.html (8 Ocak 2015)

Institute for Science and International Security. Iran’s Nuclear History from the 1950s to 2005. 17 Nisan 2013

http://www.isisnucleariran.org/assets/pdf/Iran_Nuclear_History.pdf (9 Aralık 2014), 1-4

Kenar, Ceren. (21 Mayıs 2012). “Şii hilali” ve “Sünni dolunayı” ortasında Lübnan. *Taraf*

<http://www.taraf.com.tr/yazilar/ceren-kenar/sii-hilali-ve-sunni-dolunayi-ortasinda-lubnan/21469/> (28 Kasım 2014)

Çevikalp, Mesut. (9 Nisan 2012). İran hiç dost olmadı ki !. Bülent Keneş ile Röportaj. *Aksiyon*

<http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-32272-173-iran-hic-dost-olmadi-ki.html>
(16 Ekim 2014)

Keskin, Arif. (2006). Devrim İçinde Yeni Bir Devrim Arayışı: Ahmedinejad Radikalizmi. *2023.gen.tr*.

<http://www.2023.gen.tr/subat2006/4.htm> (5 Kasım 2014)

Keskin, Arif. (11 Ekim 2013). İran Nükleer Krizi Nereye ?. *ORSAM*

<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=4759> (18 Aralık 2014)

Keskin, Arif. (27 Kasım 2007). PJAK: “PKK’nın Bölgedeki Yeni Misyon Arayışı”. *www.azr.baybak.com*

http://azr.baybak.com/il_2007_say_1578.azr (30 Nisan 2014)

Keskin, Arif. (6 Ağustos 2010). PJAK-PKK ve İran Arasında Neler Oluyor ?. *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*

<http://www.21yyte.org/tr/arastirma/orta-dogu-ve-afrika-arastirmalari-merkezi/2010/08/06/5171/pjak-pkk-ve-iran-arasinda-neler-oluyor> (24 Mart 2014)

Kılıç, Burak. (20 Mayıs 2013). Suriye-İran-Türkiye üçgeninde terör jokeri. *Aksiyon*

<http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-35582-173-suriye-iran-turkiye-ucgeninde-teror-jokeri.html> (12 Mayıs 2014)

Kılıç, Gülay. (27 Kasım 2010). NATO Lizbon Zirvesi Yeni Bir Başlangıçtır. Sedat Laçiner ile Röportaj. *USAK*

http://www.usak.org.tr/usak_det.php?id=3&cat=1303#.U4Xx9Pl_trk (6 Mart 2015)

Kurubaş, Erol. (24 Ekim 2011). Tırmanan Terör ve Daralan Zaman. *Ankara Strateji Enstitüsü*

<http://www.ankarastrateji.org/yazar/prof-dr-erol-kurubas/tirmanan-teror-ve-daralan-zaman/> (9 Mayıs 2014)

Laçiner, Sedat. (28 Ekim 2008). Hangi PKK, Hangi DTP ?. *USAK*

http://www.usak.org.tr/analiz_det.php?id=1&cat=365365896#.U4XrOPl_trk (18 Haziran 2014)

Laçiner, Sedat. (30 Mayıs 2006). İran Nasıl ve Kaç Parçaya Bölünür ?. *USAK Gündem*

http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=1715&cat=444#.U4VB3fl_trk (6 Temmuz 2014)

Laçiner, Sedat. (27 Haziran 2005). İran'ın Yeni Lideri Ahmedinejad, Şans mı, kâbus mu ?. *Zaman*

http://www.zaman.com.tr/yorum_yorum-yard-doc-dr-sedat-laciner-iran-in-yeni-lideri-ahmedinejad-sans-mi-kabus-mu_186895.html (4 Nisan 2014)

Laçiner, Sedat. (23 Kasım 2010). NATO Lizbon Zirvesi: Ne Zafer, Ne Hezimet *USAK*

<http://www.usakgundem.com/yazar/1831/nato-lizbon-zirvesi-ne-zafer-ne-hezimet-.html> (4 Mart 2015)

Laçiner, Sedat. (13 Temmuz 2006). PKK Bağdat'ta: Türkiye Ne Yapmalı ?. *USAK*

http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=1720&cat=444 (11 Nisan 2014)

Laçiner, Sedat. (27 Aralık 2008). PKK Dağdan İner mi ?. *USAK*

http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=1916&cat=444#.U4VEfPl_trk (2 Mayıs 2014)

Lane, Charles, “Obama’s Year One”, *World Affairs*, January/February 2010

<http://www.worldaffairsjournal.org/article/obamas-year-one-medijs> (24 Şubat 2015)

Macaskill, Ewen. (14 Nisan 2009). Obama to Drop Uranium Precondition for Iran Nuclear Talks, *theguardian*

<http://www.theguardian.com/world/2009/apr/14/obama-iran-nuclear-talks-uranium-precondition> (26 Şubat 2015)

Milliyet. (3 Aralık 2011). Dağlıca ve Aktütün baskıncısı kısıktır

<http://www.milliyet.com.tr/daglica-ve-aktutun-baskincisi-kiskivrak/gundem/gundemdetay/03.12.2011/1470450/default.htm> (17 Temmuz 2014)

Milliyet. (14 Eylül 2011). Füze kalkanının radarı hangi ile kurulacak ?

<http://www.milliyet.com.tr/fuze-kalkaninin-radari-hangi-ile-kurulacak-/gundem/gundemdetay/14.09.2011/1438468/default.htm> (7 Mart 2015)

Milliyet. (3 Temmuz 2012). İran füzelerinin hedefinde Kürecik var

<http://dunya.milliyet.com.tr/iran-fuzelerinin-hedefinde-kurecik-var/dunya/dunyadetay/03.07.2012/1561981/default.htm> (6 Mart 2015)

Milliyet. (12 Ocak 2012). Laricani: Nükleer silahlar haram

<http://dunya.milliyet.com.tr/laricani-nukleer-silahlar-haram/dunya/dunyadetay/12.01.2012/1487679/default.htm> (13 Aralık 2014)

New York Times. (1 Ekim 2009). Iran Agrees to Send Enriched Uranium to Russia

http://www.nytimes.com/2009/10/02/world/middleeast/02nuke.html?pagewanted=all&_r=0 (22 Aralık 2014)

Nikou, Semira N. Timeline of Iran's Nuclear Activities. *iranprimer.usip.org*, (t.y.)

<http://iranprimer.usip.org/resource/timeline-irans-nuclear-activities> (10 Ocak 2015)

ntvmsnbc.com. (11 Şubat 2013). Sınır kapısında patlama: 13 ölü

<http://www.ntvmsnbc.com/id/25421222/> (21 Aralık 2014)

Okur, M.Akif. (2 Temmuz 2013). ABD, PYD ile İlişki Kurmaya mı Hazırlanıyor ?.

Ankara Strateji Enstitüsü

<http://www.ankarastrateji.org/yazar/doc-dr-m-akif-okur/abd-pyd-ile-iliski-kurmaya-mi-hazirlaniyor/> (19 Kasım 2014)

Özcan, Mustafa. (13 Mayıs 2013). Banyas-Reyhanlı Hattı. *habervaktim.com*

<http://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/mustafa-ozcan/banyas-reyhanli-hatti-1362.html> (16 Kasım 2014)

Özcan, Mustafa. (4 Ocak 2013). İran yılı ve Obama'nın yeni takımı, *dunyabulteni.net*

<http://www.dunyabulteni.net/?aType=yazarHaber&ArticleID=18791> (26 Ocak 2015)

Özcan, Mustafa. (10 Ağustos 2013). Türkiye'nin dış politikasını kaçırmak. *Yeni Akit*

<http://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/mustafa-ozcan/turkiyenin-dis-politikasini-kacirmak-2399.html> (15 Kasım 2014)

Özdağ, Ümit. (19 Nisan 2012). Nükleer bir İran ve Türkiye-İran dengesinin bozulması. *Yeniçağ*

<http://www.yenicaggazetesi.com.tr/nukleer-bir-iran-ve-turkiye-iran-dengesinin-bozulmasi-22438yy.htm> (26 Ocak 2015)

Özkan, Fadime. (29 Ocak 2014). IŞİD Tam Bir Truva Atı, Arkasında Baas, İran ve Rusya Var. Ufuk Ulutaş ile Röportaj. *SETAV* <http://setav.org/tr/isid-tam-bir-truva-ati-arkasinda-baas-iran-ve-rusya-var/haber/14417> (28 Kasım 2014)

Sabah. (22 Ocak 2014). PYD özerklik ilan etti

<http://www.sabah.com.tr/dunya/2014/01/22/pyd-ozerklik-ilan-etti> (31 Ağustos 2014)

Sabah. (23 Haziran 2012). Suriye Türk jetini vurdu

<http://www.sabah.com.tr/gundem/2012/06/23/suriye-turk-jetini-vurdu> (5 Temmuz 2014)

samanyoluhaber.com. (18 Kasım 2011). Burucerdî: Suriye yönetimi kalmalı

<http://www.samanyoluhaber.com/dunya/Burucerdî-Suriye-yonetimi-kalmali/716959/> (18 Haziran 2014)

Selvi, Abdülkadir. (16 Mayıs 2013). Reyhanlı'da espiyonaj savaşı, *Yeni Şafak*

<http://yenisafak.com.tr/yazarlar/AbdulkadirSelvi/reghanlida-espiyonaj-savasi/37718> (24 Kasım 2014)

Semin, Ali. (11 Ağustos 2011). İran'ın PJAK Operasyonlarının Kuzey Irak'taki Yansımaları, *BİLGESAM*

http://www.bilgesam.org/incele/1155/iran%E2%80%99in-pjak-operasyonlarinin-kuzey-irak%E2%80%99taki-yansimalari/#.U4X5c_1_trk (10 Eylül 2014)

Semin, Ali. “Iran supports PYD for immediate interests”. *Today’s Zaman*. 18 Ağustos 2013. <http://www.todayszaman.com/news-323776-iran-supports-pyd-for-immediate-interests.html> (4 Ekim 2014)

Söylemez, Haşim. (28 Mayıs 2012). Kandil’deki istihbarat savaşına SAVAK da karıştı. *Aksiyon*

<http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-32686-173-kandildeki-istihbarat-savasina-savak-da-karisti.html> (16 Haziran 2014)

Söylemez, Haşim. (7 Ocak 2013). Erbil’de Kürt satrancı. *Aksiyon*

<http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-34527-173-erbilde-kurt-satranc.html> (18 Haziran 2014)

Taşken, Cemalettin. (19 Şubat 2014). İran - El Kaide İlişkisi. *Ankara Strateji Enstitüsü*

<http://www.ankarastrateji.org/haber/iran-el-kaide-iliskisi-1163/> (19 Ekim 2014)

Taylor, Naj. (26 Mart 2012). İran yeni bir İsrail oldu. *aljazeera.com*

<http://www.aljazeera.com.tr/gorus/iran-yeni-bir-israil-oldu> (13 Ocak 2015)

The Times. (24 Ekim 2013). Kurdish guerrillas beg West for help in their fight against al-Qaeda

<http://www.thetimes.co.uk/tto/news/world/middleeast/article3902675.ece> (5 Kasım 2014)

Today’s Zaman. (9 Kasım 2009). “IAEA chief: Iran should store enriched uranium in Turkey”

Today’s Zaman. (18 Ağustos 2013). Iran supports PYD for immediate interests

<http://www.todayszaman.com/news-323776-iran-supports-pyd-for-immediate-interests.html> (25 Ekim 2014)

Today’s Zaman. (7 Şubat 2014). US: Al-Qaeda in Syria getting support through Iran, Turkey

<http://www.todayszaman.com/news-338819-us-al-qaeda-in-syria-getting-support-through-iran-turkey.html> (11 Ekim 2014)

t24.com. (7 Ekim 2013). Davutoğlu: Suriye, bizi El Kaide ile baş başa bırakmak istiyor

<http://t24.com.tr/haber/davutoglu-suriye-bizi-el-kaide-ile-bas-basa-birakmak-istiyor,241394> (15 Kasım 2014)

un.org, (21 Ekim 2009) “UN atomic watchdog announces draft deal on Iran’s nuclear feul,”

http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=32644&Cr=iran&Cr1=nuclear#.U4SHsPl_trk (12 Ocak 2015)

Vatan. (3 Haziran 2012). İran’dan “Türkiye’yi vururuz” tehdidi <http://www.gazetevatan.com/iran-dan--turkiye-yi-vururuz--tehdidi-455098-dunya/> (6 Mart 2015)

Yakın Doğu Haber. (17 Nisan 2007). Kaddafi Fatimi devleti kurmakta ısrarlı

http://www.ydh.com.tr/HD2887_kaddafi-fatimi-devleti-kurmakta-issarli.html (9 Haziran 2014)

Yavuz, Celalettin. (14 Ekim 2011). Türkiye-İran İlişkileri Stratejik Ortaklıktan Çatışmaya: Füze Kalkanı’ndan PKK ve Karayılan Olayına. *Caspian Weekly*

<http://tr.caspianweekly.org/ana-kategoriler/64-turkce-makale/3611-turkiye--iran-iliskileri-stratejik-ortaklik-tan-catismaya-fuze-kalkanindan-pkk-ve-karayilan-olayina.html> (10 Şubat 2015)

Yeğin, Mehmet. (25 Temmuz 2012). Türkiye “Kürt Öcüsü” ile Korkutulmak mı İsteniyor ?. *USAK*

http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=805&cat=331#.U4Xsbvl_trk (14 Ağustos 2014)

Zaman. (19 Aralık 2011). Amerika Irak’tan çekildi, yerini İran’a bıraktı

http://www.zaman.com.tr/dunya_amerika-iraktan-cekildi-yerini-irana-birakti_1216627.html (13 Haziran 2014)

Zaman. (10 Kasım 2009). Ankara, İran’ın uranyumunu depolamaya sıcak

http://www.zaman.com.tr/dunya_ankara-iranin-uranyumunu-depolamaya-sicak_913805.html (30 Aralık 2014)

Zaman. (20 Kasım 2010). Füze kalkanı tamam Türkiye istediğini aldı

http://www.zaman.com.tr/dunya_fuze-kalkani-tamam-turkiye-istedigini-aldi_1054807.html (3 Şubat 2015)

Zaman. (23 Ocak 2007). İki iddia

http://www.zaman.com.tr/gundem_iki-iddia_491521.html (12 Eylül 2014)

Zaman. (5 Eylül 2011). İran'dan büyük darbe alan PJAK ateşkes ilan etti

http://www.zaman.com.tr/gundem_irandan-buyuk-darbe-alan-pjak-ateskes-ilan-etti_1176640.html (28 Ekim 2014)

Zaman. (19 Temmuz 2013). Sınırdaki PKK devleti tehlikesi

http://www.zaman.com.tr/dunya_sinirda-pkk-devleti-tehlikesi_2111873.html (4 Kasım 2014)

Zaman. (14 Kasım 2013). Suriye'de Kürt-Arap çatışması kapıda

http://www.zaman.com.tr/dunya_suriyede-kurt-arap-catismasi-kapida_2167263.html (2 Aralık 2014)

Zaman. (11 Şubat 2014). Suriyeli muhalifler İran-El Kaide ilişkisinin belgelerini yayınladı

http://www.zaman.com.tr/dunya_suriyeli-muhalifler-iran-el-kaide-iliskisinin-belgelerini-yayinladi_2198907.html (23 Ekim 2014)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Serhat Cüneyt GÜNDOĞDU

Uyruğu: T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri: 16 Temmuz 1982, İstanbul

Elektronik Posta: scuneytgundogdu@hotmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü	2006
Yüksek Lisans	İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü	2015

YABANCI DİLLER

İyi düzeyde İngilizce